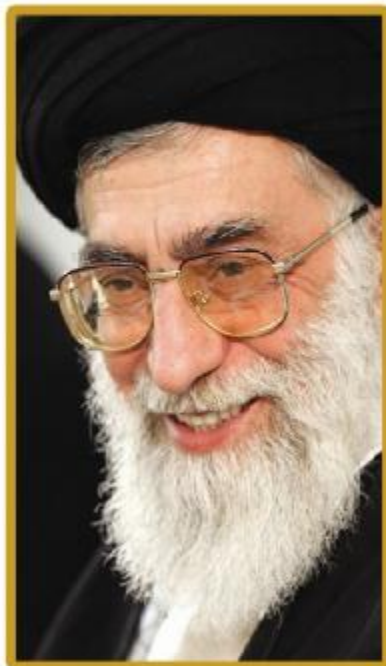

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

شبکه تعاونی های روستائی راه دلیل

مردمی بودن آن در تولید و توزیع، یکی از نقاط برجسته نظام مقدس

جمهوری اسلامی ایران می دانیم.

مقام معظم رهبری

تعاون و روستا

فصلنامه آموزشی، پژوهشی، خبری و تحلیلی کشاورزی، سال پنجم، شماره 16 و 17، پاییز و زمستان 1392

اعضای هیئت تحریریه:

مهندس محمدرضا محمدزاده

دکتر محسن ابراهیم پور

دکتر عباس علیپور

دکتر محمدباقر کمالی

دکتر حسین شیرزاد

دکتر محمد فاضلی

دکتر شهرام برنجی

همکاران علمی این شماره:

دکتر احمد رحیمی

مهندس سعید بهشتی

مهندس نادر علیزاده

مهندس حمیدرضا زرننگار

مهندس علی خسروی

مهندس علی شفیعی علویجه

مهندس محسن سلمان

صاحب امتیاز:

سازمان مرکزی تعاون روستایی ایران

وزارت جهاد کشاورزی

مدیر مسئول:

مهندس محمدرضا محمدزاده

سر دبیر:

دکتر عبدالرضا مسلمی

مدیر داخلی:

ملاحت دارچینی

ویراستار:

سریه محمد نژاد

امور فنی و هنری:

صادق توکلی کورایم

روابط عمومی:

فرهاد حیدری

* فصلنامه تعاون و روستا در پذیرش، اصلاح و رد مطالب آزاد است.

* مسئولیت درستی یا نادرستی مطالب بر عهده نویسندگان یا گویندگان آنهاست.

* استفاده از مطالب تعاون و روستا با ذکر منبع و مأخذ، مجاز است.

نشانی: خیابان ولیعصر، بالاتر از میدان ولیعصر، روبروی سینما آفریقا، سازمان مرکزی تعاون روستایی ایران، تلفن: 88939608

دورنگار: 88939608

Email: tfasnameh@yahoo.com

فهرست مطالب

7	سخن سر دبیر .....
	تبیین جایگاه تعاونی‌ها (روستایی، کشاورزی و تولید روستایی)
9	در موفقیت کارآفرینی روستایی .....
	بررسی نقش توسعه روستایی در افزایش اشتغال و کارآفرینی در مناطق روستائی
39	استان گیلان .....
	بررسی عملکرد اتحادیه‌های شهرستانی شرکت های تعاونی روستایی استان فارس .
51	مطالعه پیاده سازی الگوی ورشکستگی اهلسون در شرکت‌های تعاونی
75	کشاورزی استان خوزستان .....
	بررسی نقاط قوت، ضعف، فرصت و تهدید فرآوری شرکت‌ها واتحادیه‌های تعاون
103	روستایی استان گیلان .....
	بررسی بهره وری شرکت های تعاونی شهرستان بستان آباد با استفاده از شاخص
137	مالم کوئیسٹ .....
155	نقش امنیت سرمایه گذاری خارجی در توسعه کشاورزی .....

سخن سردبیر

غالباً تعاونی‌ها در اقتصاد کشورهای دارای برنامه‌ریزی متمرکز، بطور قابل ملاحظه‌ای با دخالت‌های دولتی در تمام سطوح عملیاتی خود مواجه می‌باشند. تجربیات کشورهای دیگر در گذار از برنامه‌ریزی متمرکز به سمت اقتصاد بازار نشان داده‌است که تعاونی‌ها در این میان دچار بحران شده و تعداد زیادی از آنها توان رقابت با بخش خصوصی را نداشته و بصورت راکد درآمده‌اند. با این وجود بسیاری از تعاونی‌ها نیز بودند که نه تنها توانستند به حیات خود ادامه دهند بلکه در انطباق با محیط جدید بیش از حد انتظار، موفق ظاهر شده و توانستند به ارائه کالاها و خدمات برای اعضاء خود ادامه دهند.

مطالعات موردی که در مورد تعاونی‌های موفق کشورهای اروپای شرقی، ارمنستان، روسیه، آسیا، چین، ویتنام و افریقا انجام شده است نشان داده که روش‌های جدید کارآفرینی و مدیریتی در این‌گونه تعاونی‌ها در اقتصاد در حال گذار نقش اساسی داشته است. اقتصاددانان، کارآفرینی را موتور رشد اقتصادی تعبیر کرده‌اند. زیرا، کارآفرینی از طریق کشف فرصتها و بهره‌برداری مناسب از آنها، ایجاد فرصتهای اشتغال، تغییر در محیط زندگی و... می‌تواند به توسعه کمک کند.

علی‌رغم اینکه در کشورهای پیشرفته دنیا از اواخر دهه 1970 به موضوع کارآفرینی توجه جدی شده و حتی در بسیاری از کشورهای در حال توسعه نیز از اواخر دهه 1980 این موضوع را مورد توجه قرار داده‌اند، در کشور ما تا شروع اجرای برنامه سوم توسعه، توجه چندانی به کارآفرینی نشده بود. حتی در محافل علمی و دانشگاهی نیز به جز موارد بسیار نادر، فعالیتی در این زمینه صورت نگرفته بود. مشکل بیکاری و پیش‌بینی حادث شدن آن در دهه 1380 موجب شد که در زمان تدوین برنامه سوم توسعه، موضوع توسعه کارآفرینی مورد توجه قرار گیرد. در برنامه مذکور، توسعه کارآفرینی در سطح وزارتخانه‌های علوم، تحقیقات و فناوری، بهداشت، درمان و آموزش پزشکی، جهاد کشاورزی، صنایع و معادن و همچنین سایر مؤسسه‌ها همچون جهاد دانشگاهی به دلیل ارتباط با فعالیت‌های آنها، مطرح شده است. واژه کارآفرینی که ترجمه‌ای از کلمه Entrepreneurship است، موجب گردیده است که معنی ایجاد کار و یا اشتغال‌زایی از این واژه برداشت شود، در حالیکه کارآفرینی دارای مفهومی وسیعتر و با ارزشتر از اشتغال‌زایی است. این برداشت ناصحیح از مفهوم کارآفرینی و همچنین وجود نیروی انسانی بیکار در جامعه بویژه در بین دانش‌آموختگان دانشگاهی، موجب شده در بسیاری از سیاست‌هایی که برای توسعه آن اتخاذ

شده، صرفاً جنبه اشتغال‌زایی برای آن در نظر گرفته شود، حال آنکه کارآفرینی دارای پیامدهای مثبت و مهم دیگری مانند؛ بروز خلاقیت‌ها، ترغیب به نوآوری و توسعه آن، افزایش اعتماد به نفس، ایجاد و توسعه تکنولوژی، تولید ثروت در جامعه و افزایش رفاه عمومی است.

در حال حاضر که کشور ما در شرایط گریز از اقتصاد دولتی قرار گرفته مطمئن‌ترین مسیر جهت مردمی کردن اقتصاد، تکیه بر بخش تعاون می‌باشد. بنابراین می‌توان گفت در ایران نیز مانند سایر کشورها، روی آوردن تعاونی‌ها به کارآفرینی و سیستم‌های مدیریت جدید در مرحله گذار امری اجتناب‌ناپذیر است. تعاونی‌ها به عنوان یکی از اشکال سازمان‌های مردمی دارای قابلیت‌های فراوانی جهت ایفای نقش در حمایت اقتصادی جوامع می‌باشد و اهمیت ویژه آنها در به کارگیری از امکانات بالقوه کسب و کار، حمایت کارآفرینی، تولید، ثروت و تامین خدمات اجتماعی و رفاهی بعنوان مکمل کارآفرینی در کشاورزی بیان می‌گردد. تعاونی‌ها با مشارکت اعضای خود می‌توانند نقش مهمی در امر کاهش فقر، ایجاد خود اشتغالی، و افزایش اشتغالزایی و کارآفرینی در کشاورزی ایفا نمایند. اما اکنون تعاونی‌های روستایی و کشاورزی در کشورمان، به رغم داشتن سابقه‌ای نسبتاً طولانی، امکانات و زیرساخت‌های اولیه، فرصت‌های متنوع برای تولید، تامین و توزیع خدمات و... از کارایی، کارآمدی و اثربخشی مناسبی در فرایند توسعه روستایی و کشاورزی برخوردار نیستند و تعداد قابل توجهی از آنها زیان‌ده و یا در نقطه سر به سر اقتصادی به سر می‌برند. علاوه بر این روند رشد و گسترش تعاونی‌ها در ایران بویژه در بخش کشاورزی و روستایی بگونه‌ای بوده‌است که این تشکل‌ها همواره متصل به مزیت‌ها و یا فرصت‌هایی بوده‌اند که دولت برای آنها فراهم می‌ساخته و عملاً از روحیه خوداتکایی، رقابت و خلاقیت و نوآوری در سطح مناسبی قرار ندارند. از این رو، امروزه «توسعه کارآفرینی» رویکردی بسیار ضروری برای جامعه تعاونی‌های روستایی و کشاورزی است.

تبیین جایگاه تعاونی‌ها (روستایی، کشاورزی و تولید روستایی) در موفقیت کارآفرینی روستایی

هوشنگ مالکی¹

چکیده

رویکرد اکثر کشورهای جهان در دهه‌های اخیر به موضوع کارآفرینی و توسعه آن، موجب ایجاد موجی از سیاست‌های توسعه کارآفرینی در دنیا شده است. توسعه کارآفرینی نیازمند شناسایی ساختارهای مناسب و راهکارهای موثری است که بتواند شرایط لازم را برای تحقق کارآفرینی در سطح جامعه فراهم آورد. یکی از ساختارهای مناسب جهت جذب کارآفرینان در کشور ما، بخش تعاونی‌های روستایی و کشاورزی می‌باشد.

تعاونی‌های روستایی و کشاورزی و تولید روستایی به عنوان یکی از اشکال سازمان‌های مردم‌نهاد، دارای قابلیت‌های فراوان برای ایفای نقش در حمایت اقتصادی و توسعه اجتماعی جوامع روستایی می‌باشند.

این مقاله می‌کوشد مشخص کند که تعاونی‌های روستایی در صورت آموزش روستاییان و کشاورزان و درک آنها از تأثیر این تشکل‌ها بر وضعیت زندگی اجتماعی و اقتصادی و ایجاد رفاه برای اعضا، جایگاه مناسبی برای موفقیت کارآفرینان روستایی می‌باشند. اهداف این تحقیق عبارت است از: تعیین ویژگی‌های محیطی و نیروی انسانی تعاونی‌های روستایی و کشاورزی موفق و ناکارآمد، تعیین خصوصیات مدیران تعاونی‌های کارآفرین، مشخص کردن سبک مدیریتی در شرکت‌های تعاونی روستایی

---

¹ کارشناسی ارشد مدیریت دولتی و رئیس اداره حسابرسی مدیریت تعاون روستایی خوزستان

و کشاورزی و مطالعه ویژگی‌های مدیریتی مؤثر در موفقیت مدیران تعاونی‌ها و بررسی شباهت‌ها و تفاوت‌های بین خصوصیات کارآفرینی و مدیریت و رهبری تعاونی‌ها.

کلید واژه ها: تعاونی‌های روستایی و کشاورزی و تولید روستایی، کارآفرینی روستایی، توسعه روستایی

مقدمه

یکی از اهداف کلان توسعه در اغلب کشورها و از جمله کشور ما، کاهش بیکاری و توسعه فعالیت‌های شغلی است. با نگاهی به روند رشد و توسعه جهانی در می‌یابیم که با افزایش و گسترش فناوری‌های پیشرفته، نقش جایگاه کارآفرینان به طور فزاینده‌ای بیشتر می‌شود، اکنون در عرصه‌های جهانی، افراد خلاق، نوآور و مبتکر به عنوان کارآفرینان، منشأ تحولات بزرگی در زمینه‌های صنعتی، تولیدی و خدماتی شده‌اند و از آنان نیز به عنوان قهرمانان ملی یاد می‌شود. چرخ‌های توسعه اقتصادی همواره با توسعه کارآفرینی به حرکت در می‌آید. کارآفرینی باعث کاهش بیکاری، افزایش بهره‌وری و ایجاد فرصت‌های شغلی برای افراد و در نتیجه افزایش درآمد روستاییان می‌شود. شایان ذکر است که کارآفرینی تنها راهکار اشتغالزایی و افزایش درآمد روستاییان نمی‌باشد، اما می‌تواند در کنار سایر راهکارهای مناسب، بهترین آنها باشد. وجود حمایت‌های مستمر از کارآفرینان روستایی، توسعه بسترهای مناسب (از نظر زیرساخت‌های اجتماعی و فرهنگی و اقتصادی) در مناطق روستایی، تشویق کارآفرینان روستایی و ... می‌تواند از کارآفرینی، راهکار عملی مناسب برای اهداف توسعه روستایی، یعنی ایجاد اشتغال مفید، افزایش درآمد و مشارکت و اتکا به نفس روستاییان بسازد این مقاله با استفاده از روش کتابخانه‌ای و بهره‌گیری از منابع متعدد فارسی راهبردهای مختلف توسعه روستایی و همچنین جایگاه راهبردی کارآفرینی در برنامه ریزی‌های توسعه روستایی و اشتغالزایی مورد بررسی و ارزیابی قرار داده است.

بیان مسئله

رشد سریع جمعیت و سایر تحولات اجتماعی - اقتصادی پرشتاب در چنددهه گذشته از جمله؛ محدود شدن فرصت های استخدامی از طرف دولت، عملکرد نامطلوب نظام آموزش عالی در تربیت نیروی انسانی ماهر و کارآموده و کم توجهی به آموزش های کاربردی، فقدان ساختار مناسب در بخش خصوصی برای جذب دانش آموختگان دانشگاه ها، مشکلات موجود در ساختار فرهنگی جامعه، مشکلات موجود در فضای کسب و کارها، فقدان ارتباط مؤثر میان دانشگاه و بخش های مختلف اقتصادی، وجود مشکلات اجرایی در پیاده کردن سیاست ها و برنامه های کلان اشتغال کشور و... موجب بروز معضل بیکاری جوانان در جامعه ایرانی شده است و موجبات کوچ جوانان روستایی را به شهرها فراهم ساخته است. حل معضل بزرگ بیکاری جامعه فعلی ایران و دغدغه جدی اشتغال، تنها از طریق بخش دولتی و خصوصی میسر نمی شود. به عبارت دیگر امروزه در عصر جهانی شدن و برداشته شدن سرحدات و مرزها، بخش دولتی به تنهایی قادر به حل مشکل بیکاری نمی باشد، زیرا استخدام در بخش دولتی به ندرت صورت می گیرد و سیاست دولت مبنی بر کاستن از بار سنگین پیکره این بخش باید عملی گردد، پس استخدام و جذب نیرو در مراکز دولتی آن طوری که باید و شاید مقدور نمی باشد.

امروزه اکثر صاحب نظران بر این باور هستند که کارآفرینی تنها راهکار مؤثر برای رفع معضل بیکاری در جامعه است. کارآفرینی، به معنای فرآیندی ارزشی که منجر به تولید کالاها یا خدمات جدید می شود، موجب می گردد که سرمایه ها و استعداد های افراد در مسیر اشتغالزایی، خدمت رسانی، افزایش سطح رفاه عمومی جامعه و پویایی اقتصاد کشور به کار گرفته شده و دستیابی به توسعه پایدار تسهیل گردد. یک فرد کارآفرین، منتظر سرمایه گذاری و ایجاد شغل از طرف دولت نیست. او خود با شناخت صحیح از فرصت و استفاده از سرمایه های راکد، امکاناتی

را فراهم نموده و با سازماندهی و مدیریت مناسب منابع، ایده خویش را عملی می‌نماید و بدین ترتیب نه تنها خودش شاغل می‌شود، بلکه بدون اتکا به دولت، برای تعداد دیگری از افراد نیز شغل می‌آفریند، که این امر در دراز مدت سبب کاهش نرخ بیکاری خواهد گردید. با توجه به لزوم توجه و اهمیت به مقوله کارآفرینی به منظور رفع بحران بیکاری در کشور، لازم است که با توجه به نظام اقتصادی و چشم‌انداز آینده، ساختارهای مناسب برای توسعه کارآفرینی نیز به کارآفرینان معرفی گردد. یکی از مناسب‌ترین ساختارها و سازمان‌هایی که می‌تواند کارآفرینان را در خود جای دهد و آنان را به سر منزل مقصود برساند، بخش «تعاونی» بخصوص تعاونی‌های روستایی و کشاورزی است. زیرا اکثر نیروهای بیکار در جامعه روستایی ایران به ویژه تحصیل کرده‌ها و دانش‌آموختگان دانشگاه‌ها فاقد سرمایه کافی و در گردش برای آغاز و تدارک فعالیت‌های اقتصادی و اجتماعی در روستاها و ایجاد منبع درآمد و زمینه شغلی می‌باشند و اغلب به لحاظ کمبود یا فقدان سرمایه کافی برای آغاز حرکت و فعالیت در زمینه‌های مختلف اقتصادی دچار مشکل هستند. شکل‌های تعاونی‌های روستایی و کشاورزی با گسترش فرهنگ تعاون و توجیه کشاورزان و روستاییان نسبت به تجمع سرمایه‌های مادی و اجتماعی و تبدیل آنها به سرمایه‌های مادی و اجتماعی کلان و کارساز و با کنار هم قرار دادن مهارت‌ها و توانمندی‌های مختلف و متنوع می‌توانند بسیاری از نیازهای جامعه روستایی از جمله اشتغال را با فعالیت‌های گروهی خودشان برآورده سازند و اغلب نیازهای جامعه را نیز برطرف نمایند و زمینه‌های شکوفایی بسیاری از زمینه‌ها و موارد احیا نشده را که در مناطق روستایی و کشاورزی به صورت بالقوه باقی مانده‌اند، به فعل برسانند.

تعاونی‌های روستایی و کشاورزی به منظور تحقق اهداف مشخص شده در اساسنامه، نیازمند مدیران و کارکنان و مشارکت اعضایی در برنامه ریزی و تصمیم‌گیری‌ها می‌باشند که از

خلاقیت، نوآوری و توان کشف فرصتی جدید که از بارزترین ویژگی‌های کارآفرینان است و خصوصیات رفتاری و روانی این گونه افراد (از قبیل استقلال طلبی، نیاز به پیشرفت، ریسک پذیری و ...) می‌باشد، برخوردار باشند. بنابراین تعاونی روستایی و کشاورزی بهترین بستر برای پرورش و پیشرفت مدیران و کارکنان و اعضای کارآفرین و کسانی که در حوزه عمل روستاها واقعند، می‌باشند. عوامل تشکیل دهنده یک تعاونی به جای فردیت مبتنی بر جمع است، از این رو ماهیت جمعی فکر کردن و جمعی عمل کردن را با خود به همراه دارد. ثانیاً در تعاونی سود شخصی به عنوان محور و یا هدف اصلی نیست و آراء و عقاید دیگران، حتی اگر حداقل سهام را داشته باشند مورد احترام واقع می‌شود. روح کلام این که تعاونی جایگاه مناسبی است که می‌تواند روحیه کارآفرینی را در افراد تقویت نموده و در شکوفایی ویژگی‌های مثبت آنان نقش بسزایی داشته باشد. به همین منظور در مقاله حاضر تلاش گردیده است تا با توجه به ضرورت‌های مطرح شده در خصوص تعامل میان کارآفرینی و بخش تعاونی به ویژه تعاونی‌های روستایی و کشاورزی و تولید روستایی، تبیین‌های لازم ارائه گردد.

نقش تعاونی‌ها در پیشرفت روستاها

می‌توان گفت تعاون، وسیله‌ای است برای افزایش و توزیع مجدد فرصت‌های مشارکت در تصمیم‌گیری‌های اجتماعی و همیاری در توسعه و بهره‌مندی از آثار آن به ویژه آن که مشارکت مردمی در برنامه ریزی‌های گوناگون برای توسعه روستایی، امری اجتناب‌ناپذیر است؛ زیرا اجرای هرگونه برنامه عمران و توسعه در روستاها، بدون همیاری و مداخله مستقیم و خودخواسته مردم محل، ناکام خواهد شد. مشارکت فعال و خودجوش روستاییان نیز مستلزم آگاهی یافتن آنان از ره آورد طرح‌های توسعه است. این امر تنها با آموزش عملی می‌شود، چگونگی این گونه

آموزش ها و روش های ترویجی در بحث های «آموزش، ترویج و توسعه روستایی» به طور مشروح آمده است. اما به اختصار اشاره می شود که مشارکت، فرآیندی آموزشی است و کلید توسعه روستایی به شمار می آید. مهاتما گاندی؛ رهبر فقید آزادی هند با درک این مهم، راه ترقی یک کشور را در دو اصل می دانست:

1- خود اتکایی روستایی

2- مشارکت و خودیاری روستایی

به عقیده گاندی، یگانه وسیله نجات کشور، قربانی کردن نفس خویش و فداکاری و خدمت هر یک از افراد جامعه به دیگری اعم از فقیر و غنی است.

ایجاد سازمان های از پیش تعیین شده، بدون در نظر گرفتن ابتکار روستاییان، نه تنها به توسعه کمک نمی کند، بلکه در جهت مخالف آن است، یا دست کم نیرویی خنثی خواهد بود. البته این مشارکت باید دو نتیجه را در پی داشته باشد:

1- منافع مستقیم محرومان جامعه را تأمین کند.

2- به صورت فعالیتی اشتغال آفرین و درآمدزا در سطح روستاها درآید.

تعاون و مشارکت جمعی در فرهنگ روستایی کشور ما از جایگاه ویژه ای برخوردار است.

با این حال، مهم ترین مشکل، فرا راه توسعه تعاونی های روستایی، مسئله ضعف مالی روستاییان است که دولت و سیستم بانکی با کمک های حمایتی خود می توانند این نقیصه را رفع کنند. چنین مسئله ای، آثار مثبتی در پی خواهد آورد؛ زیرا گسترش فعالیت های تعاونی روستایی، ره گشای بسیاری از مشکلات اقتصادی جامعه خواهد بود.

تعریف شرکت تعاونی

واژه **(Co-Operation)** را اولین بار رابرت آون در مقابل واژه رقابت **(Competition)** به کار گرفت. تاکنون تعاریف متعددی از تعاون و تعاونی ارائه گردیده است. تعاون را می‌توان نوعی کار و زندگی مشترک در سطوح گوناگون فعالیت‌های اجتماعی دانست تعاون به معنی همکاری به منظور تأمین متقابل است. کلمه تعاون به معنای کار مشترک می‌باشد و یا به عبارت دیگر منظور از تعاون، گروهی متشکل از افراد است که با مشارکت یکدیگر بتوانند اموری را انجام دهند که یک نفر به تنهایی قادر به انجام آن نیست.

آخرین تعریف بین‌المللی تعاون در سی و یکمین کنفرانس اتحادیه بین‌المللی تعاون که در سال 1995 در منچستر برگزار گردید بدین صورت ارائه گردیده است: «تعاونی انجمنی مستقل و متشکل از افرادی است که به طور داوطلبانه برای تأمین نیازهای مشترک اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی اعضا تأسیس شده و فعالیت خود را با مشارکت و با مدیریتی دموکراتیک به اجرا در می‌آورد».

اهداف تعاونی و وظایف تعاونی‌های روستایی و کشاورزی

- ترویج توسعه مشارکتی (ایجاد امکان فعالیت‌های دسته جمعی)
- بهره مند کردن روستاییان از شخصیت حقوقی در قالب گروه
- ارتقای سطح زندگی روستاییان
- افزایش تولید و بهره وری در جامعه روستایی
- فراهم آوردن امکانات آموزشی مورد نیاز روستاییان

برای رسیدن به اهداف فوق، تعاونی‌های روستایی و کشاورزی نسبت به اعضای خود تعهداتی دارند و با ایفای نقش خود بر اساس اساسنامه، شرکت‌های تعاونی به انجام این تعهدات به شرح زیر اقدام خواهند نمود:

- ارائه خدمات مالی و اعتباری
- ارائه خدمات فنی و مشاوره ای
- ارائه خدمات ترویجی و آموزشی
- ارائه خدمات بازار یابی
- تهیه و تدارک کالاهای معیشتی و حرفه ای اعضا

انواع تعاونی‌های روستایی و کشاورزی

1. تعاونی‌های روستایی شامل اتحادیه های شرکت‌های تعاونی روستایی، شرکت‌های تعاونی روستایی و زنان روستایی.
2. تعاونی‌های کشاورزی شامل اتحادیه های شرکت‌های تعاونی کشاورزی و شرکت‌های تعاونی مرغداران، دامداران، باغداران، ذرت کاران و نخل داران.
3. تعاونی‌های تولید روستایی و شرکت‌های سهامی زراعی

کارآفرینی چیست؟

کارآفرینی فرایند یا مفهومی است که طی آن فرد کارآفرین با ایده های نو و خلاق و شناسایی فرصت های جدید، با بسیج منابع به ایجاد کسب و شرکت های نو، سازمان های جدید و نو آور رشد یابنده مبادرت می ورزد. این امر توأم با پذیرش خطرات است، ولی اغلب منجر به معرفی محصول یا ارائه خدمت به جامعه می شود. بنابراین کارآفرینان عوامل تغییر هستند که

گاهی موجب پیشرفت های حیرت انگیز نیز شده اند. انگیزه های مختلفی در کار آفرین شدن مؤثر می باشد که از جمله آنها نیاز به کسب درآمد و ثروت، نیاز به داشتن شهرت و مهم تر از همه نیازمندی به احساس مفید بودن و استقلال طلبی را می توان نام برد

واژه نامه کارآفرینی از کلمه فرانسوی *entrepreneur* به معنای متعهد شدن نشئت گرفته است. کارآفرینی اولین بار مورد توجه اقتصاد دانان قرار گرفت و تمامی مکاتب اقتصادی از قرن 16 میلادی تاکنون به نحوی کارآفرینی را در نظریه های اقتصادی خویش تشریح نمودند. (27)

ژوزف شومپیتر (1934) فرایند کارآفرینی را تخریب خلاق می نامد. به عبارت دیگر ویژگی تعیین کننده در کارآفرینی همانا انجام کارهای جدید و یا ابداع روش های نوین در امور جاری است. روش نوین همان تخریب خلاق می باشد. از نظر وی نوآوری در هر یک از زمینه های زیر کار آفرینی محسوب می شود. (28)

1- ارائه کالاهای جدید

2- ارائه روش جدید در فرایند تولید

3- گشایش بازاری جدید

4- یافتن منابع جدید

5- ارائه هر گونه تشکیلات جدید در صنعت

کار آفرینی موتور تحول و توسعه اقتصاد، فرهنگ و جامعه است. رشد و فراگیری این پدیده می تواند به تحول و دگرگونی اساسی در اقتصاد ملی منجر شود. کارآفرینی فرایندی است که طی آن فرد کارآفرین با ارائه ایده و فکر جدید ایجاد کسب و کار با قبول مخاطره و تحمل ریسک محصول و خدمت جدید ارائه می کند.

اگر چه تعاریف گوناگونی از کارآفرینی ارائه شده است، لیکن بیشتر نویسندگان و صاحب نظران در مجموع، کارآفرینی را شناسایی فرصت های اقتصادی، ایجاد کسب و کار و شرکت های جدید، نوآورو رشد یابنده برای بهره برداری از فرصت های شناسایی شده می دانند که در نتیجه آن کالاها و خدمت جدیدی عرضه می شود.

کارآفرینی روستایی

کارآفرینی روستایی و کارآفرینان روستایی در اصل هیچ تفاوتی با سایر کارآفرینان و کارآفرینی ندارند. در واقع کارآفرینان روستایی همان ویژگی های کارآفرینان سایر مناطق را دارند.

به دلیل بالا بودن ریسک در فعالیت ها و محیط های روستایی، همچنین به دلیل کمبود امکانات و ضعف مدیریت در محیط های روستایی، کارآفرینان روستایی باید بمراتب از قدرت ریسک پذیری بیشتری نسبت به سایرین برخوردار باشند.

بنابراین کارآفرینی روستایی در محیط های روستایی به دنبال شناسایی فرصت های جدید، نوآوری و خلاقیت در کاربری زمین و در واقع، استفاده بهینه، متنوع و نوآورانه از منابع روستایی در جهت کسب سود بیشتر است. (بوشهری، 1381)

پترین (1994) کارآفرینی روستایی را در مجموع سه گزاره زیر تعریف می نماید؛

1. نیرویی که سایر منابع را برای پاسخگویی به یک تقاضای بی پاسخ بازار بیسج می کند.
2. توانایی خلق و ایجاد چیزی از هیچ
3. فرایند خلق ارزش به وسیله امتزاج مجموعه واحدی از منابع در راستای بهره گیری از یک

فرصت

آنچه در مجموع می‌توان برای تعریف مقوله کارآفرینی روستایی به کار برد عبارت است از: به‌کارگیری نوآورانه منابع و امکانات روستا در راستای شکار فرصت‌های کسب و کار

صفات و ویژگی‌های کارآفرینان

در دایره‌المعارف کارآفرینی نوشته **کنت، سکستون و وسپر (1982)** ویژگی‌های کارآفرینان به دو دسته ویژگی‌های شخصیتی و ویژگی‌های شخصی تقسیم شده است. مواردی مانند: انگیزه پیشرفت، منبع کنترل درونی و ریسک‌پذیری، با عنوان ویژگی‌های شخصیتی و دارا بودن سن 25 تا 40 سال و نداشتن تحصیلات دانشگاهی، با عنوان ویژگی‌های شخصی بیان شده است. ویژگی منحصر به فردی که کارآفرین را از افراد دیگر متمایز می‌کند، این است که کارآفرین فردی است ریسک‌پذیر، نیاز زیادی به موفقیت دارد، تمایل قوی‌ای به کنترل داشته و در مقابل ابهام بسیار شکیباست (شعبان پور، 1386).

مردیت، نلسون و نک (1376) شش ویژگی شخصیتی برای افراد کارآفرین را به شرح زیر

بیان می‌کنند:

(1) خودباوری

(2) میل به نتیجه (انگیزه پیشرفت)

(3) ریسک‌پذیری

(4) هدایت و رهبری

(5) اخلاقیت

(6) آینده‌نگری

احمدپورداریانی (1381) معتقد است مهمترین ویژگی‌هایی که محققان از انواع

ویژگی‌های شخصیتی کارآفرینان ارائه کرده‌اند به شرح زیر است:

(1) نیاز به توفیق و توفیق طلبی {نیاز به پیشرفت}

(2) مرکز کنترل درونی

(3) تمایل به مخاطره‌پذیری {ریسک‌پذیری}

(4) نیاز به استقلال

(5) خلاقیت

(6) تحمل ابهام

باوجود این ویژگی‌های محدود، برخی ویژگی‌های بسیار زیادی را برای کارآفرینان ذکر

کرده‌اند، از جمله هورنادی (1983) تعداد 42 ویژگی نام می‌برد که در جدول زیر آمده است.

- 1- اعتماد به نفس
- 2- پشتکار، اراده
- 3- انرژی، عزم
- 4- دارا بودن امکانات
- 5- توانایی محاسبه ریسک
- 6- پویایی - رهبری
- 7- خوش بینی
- 8- نیاز به پیشرفت
- 9- دانش تولید و بازار تکنولوژی، ماشین‌آلات و تغییرپذیری
- 10- خلاقیت
- 11- توانایی تحت تأثیر قراردادن دیگران
- 12- توانایی برخورد مناسب با مردم
- 13- نوآوری
- 14- انعطاف‌پذیری
- 15- هوش
- 16- جهت یابی اهداف روشن
- 17- اثربخشی
- 18- توانایی تصمیم‌گیری
- 19- پاسخ مثبت به چالش‌ها
- 20- استقلال
- 21- صداقت - یکپارچگی
- 22- بلوغ، تعادل
- 23- پاسخگویی به پیشنهادها و انتقادات
- 24- احساس مسئولیت
- 25- دوراندیشی
- 26- دقت
- 27- مشارکت
- 28- سودگرایی
- 29- توانایی یادگیری از اشتباهات
- 30- احساس قدرت
- 31- شخصیت دلپذیر
- 32- خود مرکزگرایی
- 33- شجاعت
- 34- قدرت تخیل و تصویرسازی
- 35- ادارک
- 36- تحمل ابهام
- 37- پرخاشگری
- 38-

ظرفیت لذت بردن 39- کارآیی 40- تعهد 41- توانایی برای اعتماد به دیگران 42- حساسیت نسبت به دیگران.

کارآفرین با ویژگی‌های فوق هشت وظیفه کلی زیر را بر عهده می‌گیرد:

1- از موقعیت‌های محیطی آگاه می‌شود.

2- برای استفاده از این موقعیت‌ها پذیرای ریسک می‌شود.

3- سرمایه‌گذاری می‌کند.

4- نوآوری می‌کند.

5- کار و تولید را نظم می‌بخشد.

6- تصمیم می‌گیرد.

7- برای آینده برنامه‌ریزی می‌کند.

8- محصول خود را با سود می‌فروشد.

کار گروهی، شروع کارآفرینی

یکی از معیارهایی که کشورهای توسعه یافته را از کشورهای در حال توسعه مجزا می‌کند، فرهنگ گروهی کار کردن است، در کشورهای توسعه نیافته، افراد علاقه‌ای به فعالیت‌های تیمی ندارند و همین امر سبب می‌شود علاوه بر صرف انرژی بیشتر، کارها با کیفیت پایین‌تری انجام پذیرد.

اصولا برای رسیدن به یک جامعه کارآفرین، رشد فعالیت‌های گروهی نیز ضروری است و بدون چنین ویژگی، کارآفرینی در جامعه فراگیر نخواهد شد. حال ما با این سؤال روبه‌رو خواهیم

بود که چگونه باید یک تیم کاری موفق را سازماندهی کنیم و چه شرایط فرهنگی باید بر این گروه حاکم شود تا بتواند به اهداف مورد نظر خود دست یابد.

عوامل زیر برای تشکیل یک گروه کاری و مفید مد نظر قرار می گیرد:

- یکی از نکاتی که اعضای گروه باید به آن توجه کنند، انجام مطالعات در زمینه خلاقیت، نوآوری و کارآفرینی است و همچنین لازم است اعضا با تکنیک‌های مورد نیاز برای گروه نظیر یورش فکری، تکنیک شش کلاه تفکر و دیگر تکنیک‌های خلاقیت آشنا شوند و در زمینه تکنیک‌های حل مشکل، بیشتر بدانند و در این رابطه مطالعه و تمرین کنند.

- صبر و انتقاد پذیری از ویژگی‌های مهم فرهنگ فعالیت‌های تیمی است. اعضای گروه باید همیشه آماده پذیرش سخت‌ترین انتقادات بوده و در برابر ناملايمات صبر فراوان داشته باشند. انسانها از نظر خصوصیات شخصیتی متفاوتند. زمانی که انسان‌ها در شروع فعالیت‌ها کنار هم قرار می‌گیرند، بعضی از خصوصیات رفتاری غیرقابل تحمل به نظر می‌رسند، درست مانند چرخ‌دنده‌هایی که با یکدیگر جفت نمی‌شوند و همین موضوع باعث برخورد چرخ‌دنده‌ها و اصطکاک میان آنها می‌شود. اما میان انسان‌ها با چرخ‌دنده‌ها فرق بسیار اساسی وجود دارد. آدمی قادر است با گذر زمان کم‌کم خود را با شرایط تطبیق دهد، لذا در اینجا صبر بسیار، ضروری است. تحمل سختی‌های شروع کار و تحمل بعضی خصوصیات رفتاری انسان‌ها سبب می‌شود آرام آرام انسان‌های صبور به نتایج ارزشمندی دست یابند. صبر باعث می‌شود آدمی از انجام رفتارهای شتابزده و غیرمنطقی خودداری کرده و شاهد نتایج شیرین اعمال خود در آینده باشد.

- گه گاه لازم است گروه از متخصصین مرتبط با موضوعات مورد بحث دعوت کرده و از

نظرات آنان بهره‌مند شود.

- شرکت در سمینارها، نمایشگاه‌ها و... می‌تواند فرصتی برای دیدار با متخصصان و افراد صاحب‌نظر باشد.
- اعضای گروه باید سعی کنند در عرصه پژوهش نیز وارد شوند تا بتوانند به نتایج ارزشمند دست یافته و در کنار آن به انتقال افکار نو پرداخته و راه‌حل‌های کاربردی و ارزشمند به جامعه ارائه کنند.
- تیم می‌تواند در بعضی مواقع جلسات خود را در مکان‌های تفریحی و فرح‌بخشی نظیر مکان‌های سرسبز برگزار کند که این خود می‌تواند انگیزه بیشتری برای تداوم بحث‌ها باشد.
- گروه باید علم و دانش خویش را در زمینه رایانه و اینترنت و زبان انگلیسی ارتقا دهد و از اطلاعات روز برخوردار شود، به گونه‌یی که اعضا بتوانند از منابع خارجی بهره برده و از طریق وبلاگ‌ها و یا وب‌های ایجاد شده توسط گروه به انتشار نتایج فعالیت‌های خود پردازند. این اقدام سبب می‌شود که زمینه برای جذب علاقه‌مندان و تبادل نظر در سطحی بسیار وسیع‌تر و در مقیاس فراملی پدید آید که این خود زمینه‌ساز انتقال علم و دانش به داخل مرزهای کشور است و اعتبار ملی را ارتقا می‌دهد.
- گروه باید نتایج فعالیت‌های خود را برای علاقه‌مندان در همایش‌ها ارائه کند. این اقدام باعث خواهد شد که گروه بازخوردهای ارزشمند از دیگران دریافت کرده و از طرفی بتواند با انگیزش بیشتر به نقد و بررسی و اصلاح فعالیت‌های خویش پردازند.
- لازم است اعضای گروه در زمینه «روان‌شناسی گروه» مطالعه کنند. کسب اطلاعات در این خصوص می‌تواند زمینه‌ساز شناخت اعضای گروه از یکدیگر شده و زمینه برای همبستگی بیشتر شود.

به عقیده الیزابت چل (1991) یک تیم موفق دارای ویژگی‌هایی است که عبارتند از:

- یک تیم موفق اهدافی را برای فعالیت‌های خود تعیین نموده و همواره برای به انجام رساندن‌شان تلاش می‌نماید و دائما این پرسش را از خود می‌کند که «چه چیزی را می‌خواهیم انجام دهیم».
- از بین بردن موانع: یک تیم موفق همیشه در تلاش است تا موانع (افراد و موقعیت‌هایی که موثر عمل نمی‌کنند) را از سر راه خود بردارد.
- انتظار عملکرد: یک تیم موفق خود را متعهد می‌کند که در فعالیت‌های خود عملکرد با کیفیتی ارائه دهد. در واقع هر یک از اعضای تیم از همدیگر انجام عملکردی در سطح بالا را انتظار دارند.
- شناخت محیط: به نظر می‌رسد اعضای تیم نسبت به فلسفه، راهبرد و ارزش سازمان خود به شناخت کافی دست یافته‌اند.
- بینش: یک تیم موفق دارای تصور روشنی نسبت به آنچه در حال انجام آن هستند بوده و دارای راهبردهای مشخصی برای به انجام رساندن اهداف خود هستند.
- شبکه‌سازی: اعضای تیم در ایجاد شبکه‌های داخل و خارج سازمانی بسیار خوب عمل می‌کنند. آنها افراد و گروه‌هایی را که می‌توانند از آنها حمایت نموده و یا آنها را در جهت رسیدن به اهداف‌شان کمک نمایند شناسایی می‌کنند.
- دسترسی آسان: قابلیت دسترسی هر یک از اعضا برای دیگران آسان است. آنها به آسانی با دیگران ارتباط برقرار نموده و از تجربیات، توصیه‌ها و بازخورد دیگران نیز برای دست یافتن به اهداف خود استفاده می‌نمایند.

- برانگیخته شدن به واسطه موفقیت: اعضای یک تیم موفق در نتیجه موفقیت برانگیخته شده و انرژی، هیجان و تعهدشان افزایش پیدا می‌کند. آنها از پاداش‌هایی که در نتیجه موفقیت کسب می‌نمایند لذت می‌برند.
- ابتکار عمل: یک تیم موفق فعالیت محور است. اعضای تیم در انتظار نمی‌نشینند که اتفاقی برای آنها روی داده و یا فرصتی برای آنها به وجود آید، بلکه به سرعت و به طور مثبت نسبت به اتفاقات واکنش نشان می‌دهند و برای خود فرصت ایجاد می‌نمایند.
- مسئولیت پذیری: هر یک از اعضای تیم خود را در موفقیت سازمان‌شان سهیم دانسته و در دست یافتن به اهداف آن احساس مسئولیت می‌کنند.
- تأثیر گذاری: هر کدام از اعضای تیم بر سازمان و افراد و گروه‌هایی که با آنها در تعامل هستند تأثیر می‌گذارند. آنها در همه موقعیت‌ها به جای اختیارات‌شان از صداقت‌شان استفاده می‌کنند.
- انعطاف پذیری: یک تیم موفق به جای استفاده از قوانین و مقررات خشک و انعطاف‌ناپذیر با رهنمودها و اصول و قوانین گسترده و منعطف کار می‌کنند.
- ضرورت و اهمیت: اعضای تیم قادرند میان فعالیت‌های مهم و ضروری تفاوت قائل شده و از میان آنها دست به انتخاب زنند. یک تیم موفق همواره نسبت به تغییر مشتاق بوده و سعی می‌کند آن را با برنامه‌هایش تلفیق نماید.
- رهبری مشارکتی: اعضای تیم رهبرانی را دوست دارند که قادر باشند آنها را در فعالیت‌هایشان به درستی هدایت نموده و بر حفظ انرژی گروه و تداوم تعهد و مسئولیت‌پذیری‌شان بیفزایند. آنها از رهبران خود انتظار دارند که در تصمیم‌گیری‌های خود با آنها مذاکره نمایند.

رهبری با توجه به شرایط، نیاز گروه و مهارت اعضای گروه تغییر پیدا می‌کند. هر یک از اعضا آماده هستند در صورت ضرورت، رهبری گروه را بر عهده گیرند.

- ارتباط: اعضای گروه حتی هنگامی که جدا از هم فعالیت می‌کنند، ارتباط شان را حفظ می‌نمایند. هر کدام از اعضا آزادانه عقاید و دیدگاه شان را در مورد عملکرد و وظایف هم بیان می‌کنند.

- نوآوری: اعضای یک تیم موفق همواره در فعالیت‌هایشان نوآور بوده و به منظور ارتقای خلاقیت و نوآوری از قابلیت ریسک‌پذیری برخوردارند.

- پیشرفت: یک تیم موفق همواره علاقه‌مند است در انجام فعالیت‌هایش موفق بوده و پیشرفت نماید. اعضای تیم همیشه در تلاش هستند تا شیوه‌های جدید و متفاوتی را برای انجام کارها و وظایف خود به کار گیرند.

- مشارکت: اعضای تیم همواره قادرند به آسانی و بدون هیچ مشکلی با دیگران فعالیت نموده و به جای کار کردن در مقابل دیگران و مانع ایجاد کردن در برابر آنها بر مشارکت‌شان بیفزایند. بدون شک ایجاد تیمی با ویژگی‌های مذکور می‌تواند زمینه‌ای گردد برای وقوع خلاقیت و کارآفرینی، که این امر خود می‌تواند شروعی برای سازندگی جامعه باشد. بنابراین در صورتی که گروه‌هایی که تعاونی‌ها را تشکیل می‌دهند دارای چنین خصوصیتی باشند می‌توانند در انجام وظایف خود مفیدتر عمل نموده و در راستای اهداف شان و بالطبع اهداف اقتصادی کشور گام‌های موثری بردارند.

مدیریت تعاونی‌ها و کارآفرینی

شرکت‌های تعاونی باید دارای مدیریت قوی و کارآمد، نیروی انسانی توانا و شایسته و منابع مالی باشند تا بتوانند در رقابت پیروز شوند. زندگی در دنیای کسب و کار امروز، رقابت در فناوری، مدیریت نوین و درگیری تعاونی‌ها با فعالیت‌های چالش برانگیز (سرمایه‌گذاری، بیمه، صنایع کوچک و متوسط، امور مالی و غیره) باعث می‌شود که تعاونی‌ها به گونه‌ای حرفه‌ای در صدد کسب کارایی اقتصادی باشند. مدیران تعاونی‌ها باید فرصت را بشناسند و از آنها در راهبردهای کسب و کار استفاده کنند.

هرچند، تعاونی‌های بزرگی وجود دارند که به پیشرفت‌های قابل توجهی در فعالیت‌های مختلف اقتصادی نایل آمده‌اند، اما تعاونی‌ها به ندرت به عنوان مجموعه‌ای شناخته شده‌اند که می‌توانند کسب و کار را سازماندهی و بازده سرمایه بالایی را فراهم کنند. به نظر می‌رسد کارایی پایین مدیریت تعاونی‌ها و مشکلات دیوان‌سالاری که در تعاونی‌ها وجود دارد مانع موفقیت آنهاست.

خصوصیات کارآفرینی مدیران تعاونی‌ها کمتر با مدیران بخش خصوصی مقایسه شده است. تاکنون مطالعه‌ای که اثبات کند موفقیت تعاونی‌ها به خصوصیات کارآفرینی مدیران آن بستگی دارد یا از آنها تأثیر پذیرفته، صورت نگرفته است. به هر حال، درباره مدیران بخش خصوصی مطالعات زیادی به عمل آمده که نشان می‌دهد مدیرانی که دارای خصوصیات نظیر: «اعتماد به نفس»، «ریسک‌پذیری»، «انعطاف‌پذیری»، «نیاز به موفقیت» و «خوداتکایی» هستند، آنان را به سمت موفقیت در کسب و کاری که مدیریت آنرا به عهده دارند، هدایت می‌کنند. »

براساس مطالعه‌ای که در کالج تعاونی مالزی انجام شده است؛ برجسته‌ترین خصوصیات که در بین مدیران تعاونی‌های مالزی وجود دارد، عبارت از؛ ارتقای کیفی، شایسته‌محوری، مسئولیت

پذیری، صداقت و اعتماد و تشکیل گروه دادن است و ریسک پذیری و استقلال اگر چه در پایین ترین رده ها جای دارند، اما ضروری می باشند.

بدیهی است که توانایی و مهارت مدیران، بهره‌وری، ثبات و قابلیت پاسخگویی یک سازمان را شکل می دهد. این امر برای تعاونی ها نیز مصداق دارد. مدیر، رهبری گروه را به عهده دارد. اوست که تصمیم می گیرد ونیروهای خود را برای کسب پیروزی رهبری می کند. اگر شکست بخورد، سازمان شکست می خورد.

یکی از مسئولیت های مهمی که یک مدیر در شروع کار خود باید به آن توجه نماید تصمیم گیری است. عوامل مؤثر در فرآیند تصمیم گیری عبارتند از:

- 1) ویژگی های شخصی و شخصیتی کارآفرین 2) محیط شخصی کارآفرین مانند خانواده یا محیط کاری 3) مولفه های مؤثر بر محیط کار مانند نگرش های اجتماعی، جو اقتصادی و بودجه 4) ایده کارآفرین و ارزیابی آن 5) اهداف کارآفرین

برنامه ریزی ماموریت یا وظیفه بسیار سختی است، بنابراین مدیران جوامع تعاونی باید قادر به برنامه ریزی باشند. مهم است که یک برنامه ریزی کامل قبل از اجرای دیگر وظایف مدیریت تعاونی صورت پذیرد. در خصوص الگوی رهبری، بیشتر مدیران تعاونی ها با رویکرد مشورتی سازگاری یافته اند.

برجسته ترین خصایصی که بین مدیران تعاونی ها یافت می شود عبارت از: ارتقای کیفی، مسئولیت پذیری، شایسته سالاری، صداقت و اطمینان و تشکیل گروه دادن است. حال آنکه، ریسک پذیری و استقلال اگر چه لازمند اما کمترین اهمیت را دارند. این امر شاید به این دلیل است که اکثر مدیرانی که هم حقوق می گیرند و یا وظایف مدیریتی را افتخاری انجام می دهند، معمولاً " از درگیر کردن خود با طرح های پرخطر به دلیل تاکید اصول تعاونی بر سود و ریسک

پذیری منطقی خودداری می‌کنند. به علاوه، بیشتر مدیران از تصمیم‌ها و سیاست‌های تعیین شده توسط هیئت مدیره که بالاترین اختیار را در تصمیم‌گیری‌های مدیریتی برای تعاونی دارد - پیروی می‌کنند (8). بنابراین با توجه به مطالب ارائه شده می‌توان ویژگی‌های مشترک بین کارآفرینان موفق و مدیران تعاونی موفق را این گونه برشمرد:

1. داشتن انگیزه قوی از نظر فلسفی و اعتقادی برای شروع یک فعالیت اقتصادی
2. داشتن اعتماد به نفس و خودباوری
3. داشتن دارای استقلال رأی
4. داشتن توان تصمیم‌گیری با توجه به شرایط مکانی و زمانی
5. داشتن خوش‌بین و امیدوار
6. داشتن صبر و استقامت لازم برای مقاومت در برابر مشکلات
7. داشتن روحیه سخت‌کوشی و تلاش مداوم برای تحقق اهداف
8. ناامید نشدن بعد از شکست و درس گرفتن از آن برای اصلاح امور و دیدگاه‌های خود
9. دارای تفکر و توان برنامه‌ریزی
10. داشتن اطلاعات عمومی لازم برای انجام فعالیت‌های اقتصادی مانند خرید و فروش، تولید، بازار، امور مالی و حسابداری
11. شوق به کار و تلاش
12. طبع بلند و اشتیاق به انجام کارهای بزرگ بر اساس عقل و منطق
13. داشتن اراده و آمادگی لازم برای ایثار و فداکاری تا رسیدن به هدف
14. قدرت پیش‌بینی وضع اقتصاد و بازار
15. قدرت ظرفیت، نوآوری و ایجاد روش‌های نوین

16. توان مشکل‌یابی و تشخیص تنگناها و قدرت حل مسئله
17. روحیه انتقاد پذیری
18. انعطاف پذیری
19. مسئولیت‌پذیری
20. داشتن روحیه تقسیم کار و تفویض اختیار
21. داشتن توان ایجاد انگیزه در افراد برای انجام کار و پذیرش مسئولیت
22. توان قضاوت با رعایت بی‌طرفی و عدالت
23. نگرش سیستمی
24. تفکر بهره‌ور
25. روحیه توجه به رفاه کارکنان
26. داشتن روحیه رعایت نظم و انضباط
27. داشتن برنامه برای بالابردن توان افراد از طریق آموزش و سپردن مسئولیت بر اساس استعداد آنها
28. اعمال شیوه صحیح تشویق و تنبیه در سیستم مدیریت.
29. مشارکت دادن افراد در تصمیم‌گیری‌ها
30. داشتن روحیه انسجام کار گروهی

تعامل میان تعاونی و کارآفرینی

شواهد و قرائین موجود در جامعه، حاکی از این است که تعاونی بستر مناسبی برای کارآفرینی است و کارآفرینی به منزله یکی از پیش شرط‌های موفقیت تعاونی بوده و میان این دو رابطه

محکمی وجود دارد. هنگامی که کارآفرینی به حوزه تعاونی وارد می‌شود، می‌توان امیدوار بود که تعاونی با بهره‌گیری از فاکتورهایی از قبیل «خلاقیت و نوآوری»، «شناسایی و بهره‌گیری از فرصت» و «ریسک‌پذیری» می‌تواند در فضای رقابتی کسب و کارها جایگاه قابل قبولی را برای خود ایجاد کرده و موفق عمل نماید. همان‌طور که می‌دانیم «خلاقیت»، توانایی خلق فکرهای جدید است که این فکرها ممکن است به ایجاد محصولات یا ارائه خدمات جدید منجر شود. «نوآوری» نیز عبارت است از جست و جوی خلاق یا غیر عادی راه‌حل‌های تازه برای رفع نیازها و مسائل موجود. نوآوری و خلاقیت از اجزای لاینفک کارآفرینی‌اند و بهره‌گیری از این ویژگی‌های کارآفرینانه در تعاونی می‌تواند با ایجاد مزیت رقابتی، زمینه موفقیت تعاونی را در میان کسب و کار مشابه، فراهم آورد (Chell.G, 1991).

از سوی دیگر محیط اقتصادی که پیوسته در حال تحول است، جریان پیوسته‌ای از فرصتی بالقوه را فراهم می‌آورد، به شرط آنکه فرد بتواند ایده‌های نافع را در بهبوحه یک وضعیت آشفته و نیز بدبینی که در چنین محیطی نفوذ می‌کند، تشخیص دهد. بنابراین شناسایی منابع فرصت به عنوان یکی از اجزای لاینفک کارآفرینی و بهره‌گیری از آن در نظام تعاونی می‌تواند موفقیت در عرصه اقتصادی را برای تعاونی به ارمغان آورد.

مناسب بودن تعاونی به عنوان یک بستر مناسب برای کارآفرینی را می‌توان با توجه به هویت تعاونی و نقش آن در شکوفایی ویژگی‌های کارآفرینانه مورد بررسی قرارداد. برای آشنایی با هویت تعاونی می‌توان به بیانیه اتحادیه بین‌المللی تعاون درباره هویت تعاونی استناد نمود که در آن اصول تعاونی‌ها شامل موارد زیر می‌باشند:

- عضویت اختیاری و آزاد

- کنترل دموکراتیک توسط اعضا

- مشارکت اقتصادی اعضا

- خودگردانی و عدم وابستگی

- آموزش، کارورزی و اطلاع‌رسانی

- همکاری بین تعاونی‌ها

- توجه به جامعه (13).

بنابر بیانیه مذکور، تعاونی ماهیتاً فضای مناسبی است که می‌تواند نیازهای سازمانی کارآفرینان را برآورده سازد برخی از این نیازها عبارتند از:

- نیاز به توجه، اعتماد، احترام، تشویق و حمایت

- نیاز به آزادی در انتخاب نقش خود در سازمان

- نیاز به آزادی در انتخاب همکاران و پرسنل خود

- نیاز به آزادی از زنجیره فرمان و سلسله مراتب سازمانی

- نیاز به آزادی از کارهای تکراری، روزمره و یکنواخت

- نیاز به اطلاعات به موقع، موثق و مرتبط

- نیاز به آموزش

- نیاز به سرعت عمل

یکی از دلایل عدم رشد و موفقیت کارآفرینان، وجود مقررات دست و پاگیر اداری، وجود دیوان سالاری اداری و بعضی مقررات زائد و وجود فشارهای درونی و خارجی تحمیلی می‌باشد که موجب به وجود آمدن محدودیت‌های فراوانی برای به ساده‌ترین اهداف اقتصادی می‌شود. چنین محیطی باعث سرخوردگی و حتی فرار کارآفرینان می‌شود زیرا آنان جایی برای بیان و ابراز ایده‌های خود نمی‌یابند و خود را در کمند دیوان سالاری و روابط ناسالم سازمان‌های تصمیم‌گیرنده

می‌بینند. به همین دلیل آنها نیز به خیل جامعه بی‌تحرک و ساکنی می‌پیوندند که حاصل شرایط و محدودیت‌های موجود می‌باشد. کنترل دموکراتیک تعاونی توسط اعضا که در بیانیه به آن اشاره شده است، فضای مناسبی را به منظور ارضای حس «استقلال‌طلبی» یا «نیاز به استقلال» به عنوان یک نیروی انگیزشی مهم برای کارآفرینان فراهم می‌آورد. بررسی منابع موجود در زمینه کارآفرینی نشان می‌دهد که نظام خشک دیوان سالاری به هیچ وجه مورد رضایت خاطر کارآفرینان نیست و استقلال‌طلبی یکی از ویژگی‌های مهمی است که سبب می‌شود کارآفرینان به اهداف و رؤیاهای خود دست یابند. به همین دلیل فضای حاکم بر تعاونی، آزادی عمل برای کارآفرینان را به ارمغان می‌آورد و می‌تواند به عنوان یک بستر مناسب، کارآفرینان را در خود جای دهد.

رویکرد دولت نسبت به توسعه کارآفرینی در بخش تعاون

در بسیاری از کشورهای جهان سوم، حمایت‌های لازم از کارآفرینان صورت نگرفته و به عکس مشاغل دلالی و واسطه‌گری و رانت‌خواری از رونق بیشتری برخوردار هستند که این امر موجب می‌گردد افراد فعال در این بخش‌ها که برای توسعه اقتصادی نافع نبوده بلکه عمدتاً مضر هم هستند، سودآوری بسیار بالایی داشته باشند. بنابراین انگیزه‌های حرکت و تلاش از کارآفرینانی که قصد خدمت به توسعه اقتصادی کشور دارند، گرفته شود. در حالی که برای نیل به اهداف اقتصادی و توسعه اقتصادی می‌توان همچون کشورهای پیشرفته با اعمال مدیریت صحیح و توجه لازم و حمایت‌های کافی از کارآفرینان و کارآفرینی موجبات رشد و توسعه اقتصادی را فراهم نمود.

نگاهی به مشخصات «محیط‌های کارآفرین» نشان می‌دهد که این گونه محیط‌ها باید دارای یک سری مشخصات ویژه باشند بدین ترتیب که: از «لحاظ اقتصادی» شرایط باید به گونه‌ای باشد

که افراد برای تأسیس و شروع کسب و کار با موانع کمی مواجه شوند، از «لحاظ مالی» برای شروع فعالیت‌های ریسکی، دسترسی به سرمایه‌گذاران، وام‌های ارزان و طویل‌مدت میسر باشد و از لحاظ «سیاست دولت» شرایط به گونه‌ای فراهم شود که از کسب و کارهای کوچک و تازه تأسیس حمایت شده و ایجاد و رشد کسب‌وکارهای کوچک نیز مورد تشویق و حمایت قرار گیرد. با توجه به این که در حال حاضر در کشور ما اهتمام جدی دولت در ایجاد اشتغال و رفع بیکاری و حرکت به سمت عدالت محوری از طریق توجه ویژه به اصل 44 قانون اساسی موجب گردیده است تا بخش تعاون از اعتبارات و تسهیلات کافی برای تامین سرمایه و ایجاد اشتغال برخوردار باشد، فضای مناسبی در کشور برقرار گردیده که عرصه تعاون از وجود یک محیط مناسب برای کارآفرینی برخوردار گردیده و به منزله یک بستر مناسب برای رشد و توسعه کارآفرینی در کشور عمل نماید.

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

توسعه کشور از ضرورت‌های جدی و اجتناب‌ناپذیری است که جهان امروز به عنوان یک سرنوشت محتوم آن را پذیرفته است و از مهم‌ترین و اساسی‌ترین اهداف فرد، گروه، سازمان و جامعه می‌تواند توسعه همه‌جانبه کشور باشد.

تعاونی‌های روستایی و کشاورزی و تولید روستایی می‌توانند یک اهرم مناسب برای توسعه اقتصادی و اجتماعی و فرهنگی در سطح روستاها به شمار آیند که همگام با سیاست‌های دولت در بهبود شرایط زندگی، کار، تولید و ارتقای سطح درآمد و وضعیت اجتماعی مردم روستاها مؤثر باشند. هدف از توسعه بخش تعاون روستایی در ممالک در حال توسعه این است که از این طریق

نه تنها به نوسازی شیوه‌های کهنه اقتصادی در روستاها پرداخته شود، بلکه شرایط اقتصادی-اجتماعی عادلانه‌تری نیز برقرار گردد.

مطالعات انجام شده نشان می‌دهد که تعاونی‌ها به عنوان یک واقعیت انکار ناپذیر در طول دو قرن گذشته حضور چشمگیر خود را در تمامی صحنه‌های اقتصادی-اجتماعی حفظ کرده‌اند. براساس مطالعات انجام شده عدم تشخیص و بهره‌گیری از فرصت‌ها، عدم دسترسی به منابع مختلف، عدم خلاقیت و نوآوری و نواندیشی و ارزش آفرینی، عدم برخورداری از قدرت پیش و آینده‌نگری و نداشتن چشم‌انداز و توانایی دیدن افق‌های دوردست، عدم دارا بودن حس استقلال‌طلبی، عدم برخورداری از روحیه سخت‌کوشی، عدم توانایی اعمال رهبری در عرصه‌های اجتماعی، عدم تعهد و مسئولیت‌پذیری، عدم ریسک‌پذیری و مدیریت و کنترل ریسک‌های موجود و احتمالی و عدم یکپارچگی و ناتوانی در رقابت با بخش خصوصی و سازماندهی نامناسب در مدیریت و نیروی انسانی و نداشتن یک سیستم آموزشی منسجم و فرایند محور عدم مشارکت مؤثر اعضاء تعاونی‌ها در مجامع تصمیم‌گیری از دلایل ناکارآمدی تعاونی‌های روستایی و کشاورزی به شمار می‌روند.

اگر کارآفرینی را پدیده‌ای بدانیم که در آن افراد و سازمان‌های کارآفرین به مدد خلاقیت، نوآوری، پشتکار، آینده‌نگری، تعهد بالا به جامعه و چالاکی به عنوان عاملان تغییر از طریق ایجاد و شناسایی فرصت‌های جدید به خلق و ارائه کالاها و خدمات موردنیاز اجتماع می‌پردازند و قائل به این حقیقت گردیم که کارآفرینی به عنوان رویکرد نوین اقتصادی و عامل مزیت رقابتی ملتها و بنگاه‌ها و کشورها برشمرده می‌شود و نیز یکی از شاخص‌های عمده توسعه‌ای حتی در میان کشورهای توسعه یافته تلقی می‌گردد و با توجه به الزامات و ضرورت‌های اساسی در جامعه ما بخصوص مسائل و مشکلات فراروی پیشرفت و توسعه در آن و همچنین با ملاحظه تجارب برخی

از کشورها وممالک توسعه یافته که گاهی درگیر مشکلات مشابه آنچه که امروزه به عنوان دغدغه اصلی فراروی ما نهاده شده است (نظریبیکاری، افت شاخص های اصلی بهره وری، مهارت نیافتگی دانش آموختگان دانشگاهی و...) می توان «کارآفرینی روستایی از طریق تعاونی های روستایی و کشاورزی و تولید روستایی» را به عنوان نسخه شفافبخش توسعه جامعه ایرانی به ویژه در روستاها تجویز نمود. بدین ترتیب می توان دریافت که کارآفرینان نقش بسیار مهم و موثری را در این عرصه ایفا می نمایند.

فهرست مراجع و مأخذ

1. از کیا، مصطفی (1381). «جامعه شناسی توسعه و توسعه نیافتگی روستایی ایران»، انتشارات اطلاعات.
2. ابراهیم پور، محسن و ترک نژاد، احمد، «آموزش و بسط اشتغال در روستا» نشریه جهاد شماره 250-251 خرداد و تیر 1381.
3. بوشهری، علیرضا (1381). «فن آفرینی» سازمان همیاری اشتغال فارغ التحصیلان.
4. پایگاه اینترنتی نقاش آموزش <http://naghashamoozesh.com>
5. پورافکاری، نصرت الله (1376). «فرهنگ جامع روان شناسی» اروانپزشکی، تهران، نشر فرهنگ معاصر.
6. پترین. تی (1381). «کارآفرینی به منزله یک نیروی اقتصادی در توسعه روستایی»، حمید رضا زرنگار (مترجم)، جهاد شماره 253 صص 68-75.
7. پویش، احمد (1384). «تعاونی ها محور توسعه کشورهای جهان سوم» (نقش تعاونی ها در توسعه سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی کشورهای در حال توسعه)، مجموعه مقالات منتخب کنفرانس تعاون و اشتغال و توسعه، ص 81 و 82.
8. «پیشرفت و توسعه تعاونی ها». معاونت تحقیقات، آموزش و ترویج وزارت تعاون. انتشارات پایگان. چاپ اول 1383.
9. «توسعه کارآفرینی رویکرد آموزشی» کرامت الله اکبری. سازمان انتشارات جهاد دانشگاهی. بهار 1385.

10. دل‌انگیزان، سهراب (1384). « رهیافتی بر سیاست‌گذاری تعاونی‌های تولیدی»، مجموعه مقالات منتخب کنفرانس تعاون و اشتغال و توسعه، جلد اول، ص 363.
11. دهخدا، علی اکبر (1367). « لغتنامه»، تهران، سازمان چاپ و انتشارات دانشگاه تهران.
12. سازمان همیاری و اشتغال جهاد دانشگاهی، سلسله نشست‌های علمی اشتغال، 1380 و 1381 .
13. سلیمانی سوچلمای، ابوالقاسم (1384). « نقش شرکت‌های تعاونی در تأمین اشتغال و رفع محرومیت»، مجموعه مقالات منتخب کنفرانس تعاون و اشتغال و توسعه، جلد اول، صفحه 525.
14. شعبان‌پور، غلامرضا (1386). « بخش تعاون ایران، اشتغال و کارآفرینی» نشریه رویش، شماره 19.
15. شفقت، ابوطالب، درویشی، حسن، نامدار علی آبادی عباس و غلامی، رمضان (1390). « ارائه الگوی کارآفرینی روستایی و توسعه اجتماعی اقتصادی» همایش مالی توسعه پایدار روستایی با تأکید بر بخش کشاورزی .
16. صوفی، علی (1384). « جایگاه بخش تعاون در توسعه اقتصادی - اجتماعی»، برنامه چهارم و چشم‌انداز بیست ساله کشور، مجموعه مقالات منتخب کنفرانس تعاون و اشتغال و توسعه، جلد اول، ص 16 و 17.
17. گرامی‌نژاد، ابولقاسم (1385). « کارآفرین» انتشارات اتحاد، چاپ اول
18. محمدی آقاجری، ارسلان، (1384). « هماهنگی سازمانی و سیاست‌گذاری بخش تعاون»، مجموعه مقالات منتخب کنفرانس تعاون و اشتغال و توسعه، جلد دوم، ص 361.
19. معاونت تحقیقات آموزش و ترویج، « پیشرفت و توسعه تعاونی‌ها»، چاپ اول، پایگان، (1383)، ص 111.
20. « مشارکت، تعاون و توسعه روستایی»، مجله تعاون، شماره 40، ص 6.
21. وب سایت خبرگزاری جمهوری اسلامی ایران <http://www.irna.com>
22. یاسری، حسن (1380). «نقش صنایع کوچک (شهری و روستایی) در رشد اقتصادی و اشتغالزایی سال‌های 1353-1378»، دانشگاه آزاد اسلامی، دانشکده اقتصادی و حسابداری تهران.
23. *Brockhous, R.H. and Herwitz P.S., the psychology of the entrepreneur, 1986.*
24. *Chell, E. and Burrows, R. (1991) The small business owner- manager , in stanworth, J. and Gray, C. (eds) Botton 20 years on: The small firm in the 1990s , London: paul chapman, ch. 7, pp.151-177.*

25. *Malaysian Journal of Co-operative Managemant* , Raja Maimon Raja Yusof Volume 1, July 2005.
26. Hornaday, J. A. (1982), "Research About Living Entrepreneurs," in *Encyclopedia of Entrepreneurship*, ed. C.A. Kent, D.L. Sexton, and K. H. Vesper.
27. Harald S Harung ,Denis P Hafton ,Charles N Alexander *Ev0lutTion of Organization in The new Millennium Leadeaship and Organization Devolpment Jornal* 20 number 4 1999 .
28. Dennis C Daly and Tom Freeman. *The Rod to Excellence*. Bedford Texas. Consortium for Advanced Manufacturing- International.1997.

بررسی نقش توسعه روستایی در افزایش اشتغال و کارآفرینی در مناطق روستائی استان گیلان

محمدعلی داداشی¹   ملاحات دارچینی²

چکیده

در این مطالعه به بررسی نقش توسعه روستایی در افزایش اشتغال، کارآفرینی و کاهش بیکاری در مناطق روستایی استان گیلان پرداخته شده است. یکی از اهداف مهم و کلان توسعه، رفع معضل بیکاری، افزایش اشتغال و توسعه فعالیت‌های شغلی در مناطق شهری و روستایی می‌باشد. هدف از این تحقیق نیز بررسی نقش توسعه روستایی در افزایش اشتغال، کارآفرینی و رفع معضل بیکاری در مناطق روستایی استان گیلان بود. این پروژه از نوع تحقیقات کاربردی بوده و روش تحقیق در آن از نوع پیمایشی و ابزارمورد استفاده پرسشنامه است. در پروژه حاضر برای جمع‌آوری اطلاعات از روش‌های اسنادی، مطالعات میدانی به همراه مصاحبه اکتشافی استفاده شد. جامعه آماری این تحقیق، خانوارهای روستایی استان گیلان می‌باشد. حجم نمونه بر اساس فرمول کوکران و به روش نمونه‌گیری تصادفی طبقه‌ای به تعداد 385 نفر برآورد شد که با توزیع پرسشنامه‌ها، تعداد 310 عدد از آنها برگشت و اطلاعات جمع‌آوری شده با استفاده از نرم افزار Spss مورد تجزیه و تحلیل نهایی قرار گرفت. نتایج حاصل از این تحقیق نشان داد که در مناطق روستایی استان گیلان فرصت‌ها و پتانسیل‌های مناسب فراوانی برای اشتغال وجود دارد که در صورت توسعه کارآفرینی و توجه به جوانان و کارآفرینان روستایی می‌تواند منجر به توسعه فرصت‌های شغلی، شکوفایی اقتصادی و توسعه مناطق روستایی گردد.

واژه‌های کلیدی: توسعه روستایی، اشتغال، کارآفرینی، مناطق روستایی، استان گیلان.

1- دانشجوی دکتری مدیریت بازرگانی و عضو هیات علمی مرکز تحقیقات کشاورزی و منابع طبیعی گیلان
2- کارشناس ارشد برنامه‌ریزی روستایی، سازمان مرکزی تعاون روستایی ایران

مقدمه

توسعه روستایی راهبردی برای طیف وسیعی از فعالیت‌های گوناگون و بسیج مردم به منظور توانمندسازی آنان برای بهبود زندگی اقتصادی و اجتماعی‌شان در مناطق روستایی است. هدف اصلی از توسعه روستایی، بهبود شرایط زندگی اقتصادی، اجتماعی مناطق روستایی و افزایش تولید و بهره‌وری اقتصادی برای نیل به توسعه ملی و استانی است، کارآفرینی تلاش برای تبدیل ایده‌ها و تکنولوژی‌های جدید به محصولات و خدمات واقعی برای فروش به مشتریان در بازارهای جهانی و بین‌المللی و ایجاد شغل‌های واقعی در کشور را گویند. کارآفرینی فرصت‌های جدیدی را برای مردم فراهم می‌آورد که به کمک آن می‌توانند افزایش درآمد و تولید اقتصادی داشته و سطح زندگی خود را ارتقا ببخشند. کارآفرینان موجب تشویق جامعه به کارهای خلاق و کارآفرین می‌شوند و به همین سبب موجب رشد و توسعه اقتصادی و اجتماعی جوامع می‌گردند. مشارکت روستاییان در فعالیت‌های کشاورزی و کارآفرینی در روستاها به منظور افزایش درآمدزایی و ایجاد و تقویت مشاغل وابسته به کشاورزی از جمله صنایع دستی و سنتی، مشاغل خانگی و ... نقش بسیار ارزنده‌ای در رشد و توسعه روستاها دارد. بهبود شرایط کار در مناطق روستایی، تقویت روحیه خودباوری در روستاییان، مشارکت آنان در توسعه، ایجاد نظام اقتصادی و اجتماعی سالم و ایجاد بستر لازم برای کارآفرینی در روستاها با استفاده از نیرو و توان مردم روستایی می‌تواند راه حلی کاربردی برای توسعه اقتصاد کشاورزی و روستایی در استان گیلان باشد.

اهداف تحقیق

هدف از این تحقیق بررسی نقش توسعه روستایی در افزایش اشتغال، کارآفرینی و رفع معضل بیکاری در مناطق روستایی استان گیلان می‌باشد.

پیشینه پژوهش

در ایران و در خارج از کشور تحقیقات زیادی در خصوص توسعه روستایی و اشتغال صورت گرفته است که در زیر به نمونه‌هایی از آنها اشاره می‌گردد:

1- **پاپلی یزدی، ابراهیمی (1381)**. طی تحقیقاتی اظهار داشتند که برای رسیدن به اهداف

کارآفرینی باید اهداف و برنامه ریزی های توسعه روستایی دقیقاً مشخص گردد تا بتوان اولاً متوجه شد که کارآفرینی تا چه اندازه در رسیدن به این اهداف موثر بوده است و ثانیاً سیاست‌ها و برنامه های دولت تا چه اندازه در رسیدن به کارآفرینی و اشتغال و توسعه اثربخش بوده است.

2- **مطیعی لنگرودی (1382)**. بیان داشته است که هدف برنامه‌ریزی روستایی، بهبود شرایط

زندگی در مناطق روستایی، ارتقای سطح و استانداردهای زیستی مردم و بهبود شرایط زندگی در فضای روستایی است. ایجاد چنین شرایطی محیط روستا را تبدیل به فضایی جذاب برای زندگی روستاییان و محیط کار و تلاش برای افزایش تولید و بهره‌وری اقتصادی می‌نماید.

3- **پاسبان، مجید (1383)** طی مطالعاتی در خصوص توسعه روستایی ثابت نمود که ایجاد

کارآفرینی و اشتغال، وسیله ای برای بهبود کیفیت زندگی افراد، خانوارها و اجتماعات می‌باشد. وی همچنین بیان داشت که کارآفرینی روستایی ظرفیتی برای ایجاد فرصت های وسیع شغلی در مناطق شهری و روستایی و کارآفرینی به‌عنوان شیوه ای مداخله جویانه در روند توسعه است.

4- **درابن استوت (2003)** در کنفرانسی با عنوان «کارآفرینی روستایی در قرن 21 در آمریکا»

بیان داشت که شرکت‌های کارآفرینی کوچک در اقتصاد آمریکا بیش از دوسوم مشاغل جدید را ایجاد کرده‌اند و دیوید سامپسون نیز از شرکت‌های کارآفرینانه کوچک به‌عنوان موتورهای نوآوری یاد می‌کند که ایده‌ها و تکنولوژی جدید را به محصولات و خدمات واقعی برای فروش تبدیل می‌کنند.

5- **هنلی (2002)**. بیان داشته است که کارآفرینی، فرصت‌های جدید را برای کارآفرینان ایجاد می‌کند که می‌توانند در آمدشان را بهبود ببخشند، دارایی و سرمایه خود را افزایش دهند و استاندارد زندگی در جوامع روستایی را در نتیجه تشکیلات اقتصادی جدید در کسب و کارهای کوچک و متوسط رشد دهند.

6- **لرد کیپانیز (2005)**. اظهار داشته است که با توسعه کارآفرینی و ایجاد شرکت‌های کوچک کارآفرین، روستاییان به کالاهای و خدمات مورد نیاز خود دست می‌یابند و این امر تأثیر زیادی در رشد اقتصادی روستاها و کاهش بیکاری و مهاجرت به شهرها دارد.

روش و ابزار تحقیق

با توجه به این که هدف تحقیق، شناخت و تحلیل نقش توسعه روستایی در افزایش اشتغال، کارآفرینی و کاهش بیکاری در مناطق روستایی استان گیلان می‌باشد، لذا این تحقیق از نوع تحقیقات کاربردی بوده و روش تحقیق در آن از نوع پیمایشی است و از ابزار پرسشنامه استفاده شده است. در پروژه حاضر برای جمع‌آوری اطلاعات روش‌های اسنادی، مطالعات میدانی به همراه مصاحبه اکتشافی مورد استفاده قرار گرفته است.

جامعه آماری و روش نمونه‌گیری

جامعه آماری این تحقیق، جمعیت روستایی استان گیلان بالغ بر 317037 خانوار است و حجم نمونه بر اساس فرمول کوکران و به روش نمونه‌گیری تصادفی طبقه‌ای به تعداد 385 نفر انتخاب شد که با توزیع پرسشنامه‌ها، تعداد 310 عدد از آنها برگشت و اطلاعات جمع‌آوری شده با استفاده از نرم افزار *Spss* مورد تجزیه و تحلیل نهایی قرار گرفت. برای تهیه پرسشنامه نهایی، ابتدا متغیرهای

مورد نظر به معرف‌ها تبدیل شد، سپس معرف‌های نهایی به صورت پرسش در پرسشنامه معرفی شدند. پس از طرح پرسشنامه برای بررسی روایی آن تعداد 15 عدد پرسشنامه مقدماتی تهیه و پس از بررسی و اخذ نظر خبرگان ذیربط، اصلاحات لازم در آن انجام شد و پرسشنامه نهایی تنظیم گردید و آزمون اعتبار انجام شد و از آزمون مجددیاز آزمایی برای پایایی ابزار سنجش استفاده شد. برای سنجش روابط میان متغیرها و آزمون معنی دار بودن آنها از ضرایب گاما جهت نشان دادن شدت پیوستگی بین دو متغیر، ضریب هم خوانی و آزمون معنی دار بودن کای اسکوئر استفاده گردید.

$$n = \frac{N \cdot t \cdot p \cdot q}{(N - 1) \cdot d + t \cdot p \cdot q}$$

(n) = حجم نمونه

(N) = تعداد افراد جامعه آماری

t استیودنت در سطح 95 درصد اطمینان = 1/96

دقت مورد نظر برای نمونه گیری $d=0/05$

احتمال پذیرش نوآوری $p=0/5$

احتمال عدم پذیرش نوآوری $q=0/5$

سؤالات مندرج در پرسشنامه براساس طیف لیکرت طراحی و برطبق این که پاسخ‌ها چقدر در شاخص مورد نظر دخالت داشته اند، ضرایبی برای آنها در نظر گرفته شد. سپس نمرات جمع بندی شد، به طوری که هر یک از افراد (روستایی) که پرسشنامه پرنموده اند، برای هر شاخص نمره ای را کسب کردند و در نهایت تمام نمره‌ها در پنج طبقه بسیار کم، کم، متوسط، زیاد و خیلی زیاد، طبقه بندی شد.

در فرایند انتخاب مناطق روستایی با توجه به هدف مطالعه و شاخص‌های مورد نیاز تجزیه و تحلیل، 10 دهستان مناسب برای هر یک از مناطق چهارگانه (مناطق شرق گیلان، غرب، جنوب و مرکزی گیلان) انتخاب و از بین آنها نیز در دهستان‌هایی که از نظر امتیاز، شاخص‌ها و فراوانی آنها بیشترین امتیاز و فراوانی را داشته‌اند پرسشنامه‌ها تکمیل شد. پرسشنامه‌ها در دو قالب پرسشنامه‌های کارشناسی و پرسشنامه‌های روستایی بود که اولی در بین کارشناسان، مدیران، مسئولین محلی و بومی و شوراها و دهیاری‌ها توزیع شد و پرسشنامه روستایی نیز در بین روستاییان در مناطق مورد نظر توزیع گردید. در مرحله بعدی انجام تحقیق، به شناسایی نقاط قوت، نقاط ضعف، فرصت‌ها و تهدیدات موجود در هر منطقه روستایی (مورد نمونه) در خصوص کارآفرینی روستایی پرداخته شد.

سوالات تحقیق عبارتند از:

- 1- مهمترین مشکلات مناطق روستایی استان گیلان در بحث اشتغال و معضل بیکاری چیست؟
- 2- فرصت‌ها و تهدیدهای پیش رو در زمینه توسعه اشتغال و کارآفرینی کدامند؟
- 3- کدام یک از راهکارهای عملی و کاربردی برای توسعه اشتغال و کارآفرینی در مناطق روستایی استان گیلان موثرند؟

فرضیه‌های تحقیق

فرضیه H_0 : بین عوامل اقتصادی، اجتماعی، محیطی و مدیریتی موثر در توسعه کارآفرینی و سطح اشتغال در مناطق روستایی رابطه معنی داری وجود ندارد.

فرضیه H_1 : بین عوامل اقتصادی، اجتماعی، محیطی و مدیریتی موثر در توسعه کارآفرینی و سطح اشتغال در مناطق روستایی رابطه معنی داری وجود دارد.

نتایج و بحث

جدول شماره 1- توزیع فراوانی سطح تحصیلات روستاییان در مناطق روستایی استان گیلان

سطح تحصیلات	تعداد	درصد	درصد تجمعی
بیسواد	42	12	12
نهضت و خواندن و نوشتن	64	18/3	30/3
ابتدایی	41	12/9	43/1
سیکل	36	12	59/1
دبیرستان	30	13/1	72/3
دیپلم و بالاتر	97	27/7	100

یافته های جدول شماره 1 نشان می دهد که 12 درصد از پاسخگویان بیسواد و حدود 18/3 درصد دارای سواد خواندن و نوشتن و 12/9 درصد از پاسخگویان دارای سواد ابتدایی و 16 درصد راهنمایی ، 13/1 درصد دبیرستانی و حدود 27/7 درصد نیز دارای مدرک دیپلم و بالاتر می باشند.

جدول شماره 2. تاثیر برنامه های توسعه روستایی در اشتغالزایی و کاهش بیکاری

در مناطق روستایی استان گیلان

متغیر	تعداد	درصد	درصد تجمعی
خیلی زیاد	147	48/7	48/7
زیاد	115	34/4	83/1
متوسط	36	13/2	96/3
کم	8	2/6	98/9
خیلی کم	4	1/1	100

یافته های جدول شماره 2 نشان می دهد که 48/7 درصد از پاسخگویان، تأثیر برنامه های توسعه روستایی را در ایجاد اشتغال در بین روستاییان خیلی زیاد، 34/4 درصد زیاد، 13/2 درصد متوسط، 25/6 درصد کم و 1/1 درصد هم خیلی کم ذکر نموده اند.

- آزمون شماره (1)

رابطه بین توسعه روستایی با شغل خانوارهای روستایی

نتایج این آزمون نشان می‌دهد که بین شغل اصلی کشاورزی و یا شغل های وابسته و مرتبط با کشاورزی و سطح اشتغال در مناطق روستایی استان گیلان همبستگی معنی داری وجود دارد.

جدول شماره 3. آزمون شماره 1

سطح معنی داری	درجه آزادی	آزمون <i>Chi-Square</i>
0/021	309	* 81/10

- آزمون شماره (2)

رابطه بین توسعه روستایی با سطح تحصیلات خانوارهای روستایی ساکن در مناطق روستایی استان

نتایج این آزمون حاکی از آن است که بین سطح تحصیلات خانوارها و سطح اشتغال روستاییان همبستگی معنی داری وجود دارد.

جدول شماره 4. آزمون شماره 2

سطح معنی داری	درجه آزادی	آزمون <i>Chi-Square</i>
0/027	309	80/27

- آزمون شماره (3)

رابطه بین توسعه روستایی با وضعیت اقتصادی خانوارهای روستایی ساکن در مناطق روستایی استان

نتایج این آزمون حاکی از آن است که بین وضعیت اقتصادی خانوارهای روستایی ساکن در مناطق روستایی استان گیلان (عامل اقتصادی) و سطح اشتغال روستاییان همبستگی معنی داری وجود دارد.

جدول شماره 5. آزمون شماره 3

سطح معنی داری	درجه آزادی	آزمون <i>Chi-Square</i>
0/011	309	* 82/42

جدول شماره 6- نتایج آزمون کروسکال والیس در مورد فرضیات تحقیق

ردیف	متغیر وابسته	متغیر مستقل	significan	Chi-square
1	سطح اشتغال و توسعه در مناطق روستایی گیلان	سطح تحصیلات روستائیان	0/027	*80/27
2	سطح اشتغال و توسعه در مناطق روستایی گیلان	شغل خانوارهای روستایی	0/021	* 81/10
3	سطح اشتغال و توسعه در مناطق روستایی گیلان	وضعیت اقتصادی خانوارهای روستایی	0/011	* 82/42
	سطح اشتغال و توسعه در مناطق روستایی گیلان	عوامل محیطی در مناطق روستایی	0/014	81/33
4	سطح اشتغال و توسعه در مناطق روستایی گیلان	وضعیت اجتماعی خانوارهای روستایی	0/019	80/22
5	سطح اشتغال و توسعه در مناطق روستایی گیلان	عوامل مدیریتی در مناطق روستایی استان	0/020	81/12

تحلیل یافته‌ها و نتیجه‌گیری

نتایج به دست آمده از آزمون کروسکال - والیس و ماتریس داده‌ها نشان می‌دهد که عامل اقتصادی بیشترین اثربخشی و تأثیرگذاری را در توسعه کارآفرینی و افزایش اشتغال در مناطق روستایی استان گیلان داشته و عوامل محیطی، اجتماعی و مدیریتی نیز به ترتیب رتبه‌های دوم، سوم و چهارم را به خود اختصاص داده‌اند. به عبارت دیگر با اطمینان 95 درصد می‌توان گفت که عامل اقتصادی مهمترین نقش و تأثیرگذاری را در بین سایر عوامل در سطح اشتغال و توسعه روستایی و کارآفرینی در مناطق روستایی دارد. عواملی چون وجود بازارهای مناسب عرضه کالا، توجه دولت به بنگاه‌های اقتصادی کوچک و زود بازده، ارائه تسهیلات بانکی مالی به متقاضیان کارآفرینی در مناطق روستایی، وجود شبکه بانکی مناسب، وجود خدمات پستی و مخابراتی

مناسب، وجود تنوع در فعالیت های اقتصادی در روستا، نزدیکی به جاده های بزرگ و اصلی حمل و نقل (ترانزیتی) و نزدیکی به بازارچه ها و بازارهای محلی و هفتگی در ماتریس توان های اقتصادی، از اهمیت ویژه ای در توسعه کارآفرینی و افزایش اشتغال در مناطق روستایی برخوردارند. همچنین نتایج تحلیل های آماری این تحقیق نشان می دهد که عواملی مانند: عدم وجود بازار مناسب فروش در خارج از منطقه، ضعف توان رقابتی در فعالیت های خدماتی، بالا بودن ضریب ریسک سرمایه گذاری از نظر سرمایه گذاران، وجود پتانسیل بروز حوادث و بلایای طبیعی از جمله سیل، رانش و... کمبود امکانات و وسایل خدماتی، کشاورزی و صنعتی در سطح روستا، نبود شبکه ارتباطی بین روستاها و بنگاه های اقتصادی، ضعف بنیه و سرمایه در بین روستاییان و عدم آشنایی با اصول بازار یابی، از عوامل بسیار مهم و موثر در فقدان توسعه پایدار مناطق روستایی و به تبع آن افزایش بیکاری، کاهش اشتغال و رکود فعالیت های اقتصادی و کارآفرینی در مناطق روستایی استان گیلان می باشد.

پیشنهادها:

- 1- تشکیل گروه های سازماندهی شده مانند شرکت های تعاونی روستایی به عنوان یک مرجع حمایت کننده و سرمایه گذار
- 2- بهره مندی از تکنولوژی و فن آوری جدید به منظور ارتقای میزان خلاقیت و روحیه کارآفرینی
- 3- برنامه ریزی به منظور استفاده از فرصت های نهفته اشتغال
- 4- بهبود زیرساختها و وضع و اجرای قوانین و مقررات لازم
- 5- تسهیل سرمایه گذاری و جذب و سرمایه گذاران داخل و خارج از استان
- 6- استفاده از فرصت ها و شناسایی و بهره گیری از نیروهای خلاق و کارآفرین

منابع مورد استفاده

- 1- آسایش، حسین (1381). « کارگاه برنامه ریزی روستایی »، تهران: دانشگاه پیام نور

- 2- احمدپور داریانی، محمود، شیخان، ناهید و رضازاده، حجت الله (1383). «تجارب کارآفرینی در کشورهای منتخب»، تهران: دانشگاه امیر کبیر.
- 3- ازکیا، مصطفی (1383). «جامعه شناسی توسعه نیافتگی روستایی ایران»، تهران: روزنامه اطلاعات.
- 4- پاسبان، فاطمه (1383). «نقش زنان کارآفرین در توسعه روستایی کشورهای در حال توسعه»، مجموعه مقالات کنگره توسعه روستایی، چالش ها و چشم اندازها، تهران: موسسه عالی آموزش و پژوهش مدیریت و برنامه ریزی، صص 280-281.
- 5- مطیعی لنگرودی، سید حسن (1382). «برنامه ریزی روستایی با تاکید بر ایران»، مشهد مقدس: جهاد دانشگاهی خراسان.
- 6- آگهی، حسین و دکتر شکراله حمد حیدری (1384). «نقش تعاونی ها در بهبود موفقیت زنان در فرایند توسعه»، مجموعه مقالات منتخب کنفرانس تعاون، اشتغال و توسعه، قسمت اول (الف - ش)، دانشگاه یزد، صص 51-64.
- 7- غلامرضایی، سعید (1376). «موانع موجود در جریان مشارکت اجتماعی دختران روستایی و برخی راه کارهای آن»، مجموعه مقالات سمینار توانا سازی دختران و زنان روستایی در مشارکت، سندج: سازمان جهادسازندگی کردستان.
- 8- شیری، شهناز (1389). «نقش زنان کارآفرین در تعاونی های زنان روستایی»، مجله ماهنامه دهاتی (ص 35-37) سال هفتم.
- 9- مانی، زهره (1379). «بررسی نیازهای آموزشی زنان روستایی در زمینه فعالیت های کشاورزی (زراعی و باغی) و صنایع تبدیلی در روستاهای تابعه استان اصفهان و ارائه پیشنهادها برای برنامه ریزی آموزشی آنان»، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه اصفهان.
- 10- مجموعه مقالات اولین همایش نظام های بهره برداری کشاورزی در ایران (1382). «چالش ها و راهکارها» از انتشارات دفتر مطالعات و طراحی نظام های بهره برداری وزارت جهاد کشاورزی.
- 11- Henly A (2002), *job creation by the self- employed ; the roles of entrepreneurial and financial capital*". *Small Bussiness Economics*, vol 14 ,No 25, pp.175-196

- 12 -**Leonard, M.**(2001), *Old wine in new bottles?women working inside and outside the ousehold.*((*womens studies International forum*)), vol.24,No.1,pp. 67-78.
- 13- **Saito, K .and Spurling, D.**(1992), ((*Developing agricultural for womens farmers*)).
World Bank Discussion Paper, No.156. washington DC: the World Bank.

بررسی عملکرد اتحادیه‌های شهرستانی شرکت‌های تعاونی روستایی استان فارس

حسین معصومی¹، بهاء‌الدین نجفی²، سید نعمت‌الله موسوی³

چکیده

با توجه به اهمیت نقش تعاونی‌های روستایی در توسعه کشاورزی در این مقاله به بررسی عملکرد اتحادیه‌های تعاونی روستایی در استان فارس پرداخته شده است. داده‌های مورد نیاز از اطلاعات موجود در ترازنامه‌ها، صورت‌حسابهای سرمایه، سود و زیان 25 اتحادیه تعاونی روستایی شهرستان‌های استان فارس در سال مالی 1389 و از طریق تکمیل پرسشنامه و انجام مصاحبه با مدیران عامل اتحادیه‌ها جمع‌آوری گردید. در مرحله بعد از میان آنان تعداد 12 شهرستان انتخاب و در هر شهرستان با یک نمونه 5-7 نفری از مدیران عامل شرکت‌های تعاونی، مصاحبه‌ای برای ارزیابی عملکرد اتحادیه‌ها انجام شد. نتایج نشان داد که تجربه عملی مدیران عامل، میزان تحصیلات، تعداد شرکت‌های عضو اتحادیه، میزان فروش و قدرت مالی مدیران عامل اتحادیه‌ها تأثیر مثبت و معناداری بر سودآوری اتحادیه‌ها داشته است. علاوه بر این به منظور تعیین عوامل موثر بر رضایت شرکت‌های تعاونی از اتحادیه‌ها از مدل لاجیت استفاده شد. نتایج نشان داد که میزان معاملات با اتحادیه و تعداد سهام شرکت‌ها در اتحادیه‌ها، تأثیر مثبت و معناداری بر میزان رضایت شرکت‌ها از اتحادیه‌های تعاونی روستایی دارد.

کلمات کلیدی: عملکرد، اتحادیه، تعاون روستایی، قدرت مدیریت مالی، مدل لاجیت.

1- کارشناس ارشد اقتصاد کشاورزی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد مرودشت

2- استاد اقتصاد کشاورزی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد مرودشت

3- استاد اقتصاد کشاورزی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد مرودشت

مقدمه

تعاونی به عنوان یک نظام توانمند، از جایگاه ویژه‌ای در اقتصاد کشاورزی کشورهای آسیایی و اروپایی برخوردار است. یکی از محورهای موفقیت در پایداری تولیدات کشاورزی، نهادها و موسسات حمایت کننده بیرونی است. بخش عمده‌ای از جمعیت در کشورهای در حال توسعه در بخش کشاورزی شاغل است. شرایط در این کشورها به گونه‌ای است که از نظر اقتصادی و اجتماعی نهادها رشد نکرده و تکوین نیافته اند. فقر موجود در این کشورها همراه وجود اطلاعات ناقص، نبود بازارها، ضعف در زیر ساخت های ارتباطی، ضعیف بودن نظام‌های قانونی و تضادهای موجود میان نظام‌های مرسوم و قانونی حق مالکیت، شیوه‌ای ناکارآمد را در بخش کشاورزی این کشورها به وجود آورده است. از این نظر نهادهای روستایی می‌توانند بسیاری از موانع و مشکلات را حل نمایند. نهادهای روستایی و محلی می‌توانند به عنوان شکل جدید سازماندهی تولید، زمینه مشارکت را در مورد بازارهای کارآمد و استفاده موثر از نهادهای تولید تامین نمایند.

ریشه‌های نهضت تعاون چه در جهان و چه در ایران از سنت‌ها و آداب و رسوم و عرف و عادت مایه گرفته و از مجموع قدرت‌های موجود در شرکت‌های تعاونی، اتحادیه‌های تعاونی تشکیل می‌گردد و نیرویی که از طریق این ترکیب موزون متشکل می‌گردد، قادر است موجبات موفقیت کامل اتحادیه‌ها را در وصول به هدف‌های مورد نظر فراهم آورد. با بهره‌گیری از این قدرت، شرکت‌های تعاونی در کشور‌های توسعه یافته نظامی گسترده و قدرتی فائق و سازنده به وجود آورده‌اند.

منظور از تمرکز واحدها و تشکل‌های تعاونی، تجمع قوا برای فعالیت‌های اقتصادی بهتر و ادامه خدمات آموزشی و فرهنگی و اجتماعی گسترده‌تر است. برنامه این گونه موسسات براساس تبادل خدمات و تحکیم روابط اقتصادی و آموزشی شرکت‌های عضو تدوین می‌گردد و همچنان

که افراد دور هم گرد می‌آیند و برای تامین نیازمندی‌های مشترک خود به تشکیل شرکت های تعاونی اقدام می‌نمایند، شرکت های تعاونی نیز برای احراز موفقیت مالی و موفقیت اجتماعی مطمئن تر و سرعت بخشیدن به آهنگ رشد و دگرگونی اجتماعی و اقتصادی، در محدوده خود مبادرت به تشکیل اتحادیه تعاونی می‌نمایند و با بسیج نیرو و قدرت ناشی از این تمرکز، یکنواختی و یکپارچگی را در منطقه و کشور فراهم آورده، مقدمات تعمیم آن را در همه جهان فراهم می‌کنند. این همکاری می‌تواند از راه تسلط و کنترل وسیع بخش های اقتصادی، آزادی واقعی و رفاه اجتماعی برای افراد بشر ایجاد و در نهایت امر بنای صلحی پایدار را پی ریزی نماید.

در برنامه بلند مدت افق چشم انداز توسعه اقتصادی کشور، به فعالیت های اقتصادی در بخش تعاونی توجه شده، به طوری که برنامه ریزان برای مقابله با بحران های اقتصادی کشور و رفع وابستگی به ویژه در زمینه مواد غذایی، کاهش نرخ بیکاری و افزایش شاخص های رفاه اجتماعی، نگاه خود را معطوف به بخش تعاونی نموده اند. در این راستا، شناخت مشکلات و تعیین اولویت ها در برنامه ریزی و سیاست گذاری در سطح فعالیت های تعاونی ها از اهمیت و ضرورت خاصی برای نیل به اهداف یاد شده برخوردار است، به گونه ای که مطالعات انجام شده در کشورهای در حال توسعه، ثابت می‌کند یکی از مسائل عمده و قابل توجه بخش کشاورزی در این جوامع، بررسی عملکرد تولید در انواع نظام های توانمند به ویژه تعاونی های روستایی با توجه به تنوع اقلیمی، اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی هر جامعه است (مادن، 1992).

تعاون به عنوان یک نهضت اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی در ایران، از سال 1303 شمسی با تصویب اولین قانون تجارت زمینه قانون مند شدن را پیدا کرد، به نحوی که می‌توان قانون تجارت را سرآغاز تعاون رسمی در ایران دانست. در این قانون مقرراتی راجع به شرکت های تعاونی تولید و مصرف وضع گردید، لیکن این قانون تا تجدید نظر در سال 1311 منجر به تشکیل هیچگونه

شرکت تعاونی نشد. در اصلاحیه قانون تجارت در سال 1311 از مجموع 600 ماده قانونی 103 ماده به بحث پیرامون شرکت‌های تعاونی اختصاص دارد. در خرداد 1325 قانون صندوق‌های تعاونی روستایی و در مهر ماه همان سال اصلاحیه قانون مذکور تصویب شد. در این قانون زمینه خرید و فروش محصولات کشاورزی، ممانعت معاملات سلف و تعدیل واسطه‌ها و ربا خواران، اعطای وام به کشاورزان و دامداران، دفاع از حقوق دهقانان، تعمیم و گسترش بیمه محصولات کشاورزی و دامی پیش بینی شده بود.

اولین قانون شرکت تعاونی در ایران در مردادماه 1334 شمسی مشتمل بر یازده ماده و یک تبصره با الهام از قوانین تعاونی دیگر کشورها از تصویب کمیسیون مشترک مجلسین سنا و شورای ملی وقت گذشت و بانک کشاورزی براساس مفاد این قانون نسبت به اعزام کارمندان و کارشناسان خود به روستاها اقدام نمود تا زارعین را به تشکیل شرکت‌های تعاونی روستایی تشویق و راهنمایی نمایند. در سال 1342 قانون تاسیس سازمان مرکزی تعاون روستایی ایران از تصویب گذشت و زمینه گسترش شبکه تعاونی‌های روستایی را فراهم ساخت و در سال 1348 قانون اساسنامه سازمان مزبور مشتمل بر 47 ماده و 19 تبصره به تصویب رسید. در شانزدهم خردادماه 1350 قانون شرکت تعاونی در 149 ماده و 25 فصل تصویب و مورد عمل شرکت‌های تعاونی قرار گرفت. پس از پیروزی انقلاب اسلامی ایران در سال 1358 در اصول 43 و 44 قانون اساسی، بخش تعاون در کنار دو بخش دولتی و خصوصی به عنوان یکی از بخش‌های سه گانه اقتصاد کشور معرفی شد و در سال 1370 قانون بخش تعاون مشتمل بر 71 ماده و 50 تبصره به تصویب مجلس شورای اسلامی رسید.

راجع به مبحث تعاونی‌ها و عملکرد آن‌ها مطالعاتی در داخل و خارج از کشور انجام گرفته

است. از این قبیل مطالعات می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

بنتوراکی (2000) در تانزانیا سیاست‌های مداخله گرانه دولت، تخلف و تجاوز از اصول اساسی تعاون، قوانین غیرپیشرفته تعاونی، عدم استقلال و خودمختاری، عدم وجود دموکراسی، عدم توانمندسازی اعضا و عدم وجود ساختار سازمانی کارآمد را از علل عدم موفقیت تعاونی‌های روستایی تانزانیا عنوان می‌کند. وی موفقیت تعاونی‌های روستایی تانزانیا را منوط به ایجاد تحول در وضعیت رهبری و اصلاح نقش دولت در تعاونی‌ها می‌داند و معتقد است با اصلاح در رهبری تعاونی‌ها و اتحادیه‌های آنها، کارآیی افزایش می‌یابد، که خود شرط موفقیت در توسعه اقتصادی و اجتماعی است. او نقش دولت، وضع قوانین پیشرفته مربوط به تعاونی‌ها، آموزش در میان اعضا و رهبران تعاونی، ترویج تعاونی و برنامه‌های مشارکت مردمی در تعاونی‌ها را از عوامل مؤثر بر موفقیت تعاونی‌ها می‌داند.

راجز (1997) در تحقیق خود به این نتیجه رسیده که تعاونی‌ها با وجود موفقیت در عرصه تولید، نتوانسته‌اند در زمینه خرید محصول و عرضه به موقع خدمات موردنیاز روستاییان، جایگزین پيله وران شوند. پیشنهاد این محققان این است که مدیریت تعاونی‌ها به دست افراد متخصص سپرده شده و نحوه و اعطای وام با نیازهای حقیقی روستاییان تنظیم شود.

مادن (1992) ساختار شرکت‌های تعاونی ژاپن و نقش آنها در پیشرفت و توسعه کشاورزی را بررسی نمود. تعاونی‌های کشاورزی ژاپن در سه سطح سازماندهی گردیده‌اند. نخستین آن در سطح روستا و شامل شرکت‌های است که تعاونی‌های چند منظوره، واحدهای اصلی آن هستند. اتحادیه‌های منطقه‌ای و استانی تخصصی بر مبنای نوع رشته فعالیت‌ها در سطوح منطقه و استان دومین سطح تعاونی‌های کشاورزی را تشکیل می‌دهند. پیوند اتحادیه‌های استانی بر اساس نوع فعالیتشان مانند خرید و بازاریابی، اعتبار، بیمه و ... اتحادیه‌های ملی (سومین سطح) را تشکیل

می‌دهد. اتحادیه مرکزی تعاونی‌های کشاورزی بالاترین رده سازمانی و نماینده نهضت تعاونی کشاورزی در داخل و خارج کشور می‌باشد.

آقاجانی (1380) عواملی مانند شناخت و باور به تعاون، آگاهی ارکان، اعضا و کادر اجرایی از امور شرکت و میزان برخورداری آنها از آموزش‌های لازم را در موفقیت تعاونی‌ها ضروری برمی‌شمرد.

نجفی (1357) طی مطالعه خود در استان فارس، نتیجه می‌گیرد، تشکیل شرکت تعاونی باعث افزایش درآمد اعضا، افزایش میانگین سطح زیر کشت و افزایش عملکرد محصولات اصلی شده است.

پزشکی راد و کیانی مهر (1380) در تحقیقی، نقش تعاونی تولید روستایی را در بهبود وضعیت فنی و اقتصادی کشاورزان گندمکار شهرستان سبزوار بررسی کرده‌اند.

شکیبامقدم (1381) اعضا را کلید موفقیت تعاونی‌ها می‌داند و معتقد است که اعضای تعاونی مالک قانونی‌اند؛ زیرا اختیار و کنترل شرکت تعاونی در دست هیئت مدیره یا مدیر عامل نیست، بلکه در دست اعضاست.

ناهد (1346) فقدان مدیران کاردان و با تجربه، بی‌اطلاعی اعضا و مدیران از اصول مکتب تعاون، عدم آموزش در سطوح کارکنان، مدیران و اعضای تعاونی‌ها، پراکندگی و کمبود جمعیت روستاها، شتابزدگی، نقص قانون و مقررات، پایین بودن میزان درآمد دهقانان و عدم سرمایه‌گذاری کافی در شرکت‌های تعاونی روستایی را از موانع و مشکلات موجود در راه موفقیت آنها اعلام کرده است.

اسلامی (1386) اتحادیه ملی تعاون کشاورزی کره، در کتابی با عنوان تعاونی‌های کشاورزی کره ضمن بررسی جنبه‌های مختلف تعاونی‌ها از رشد شگفت‌انگیز فعالیت‌های گوناگون

تعاونی‌های کشاورزی حکایت می‌کند. به ویژه در سال‌های اخیر این رشد در فعالیت‌های بازاریابی و بانکی چشمگیرتر بوده است. در زمینه بازاریابی به سبب ایجاد نظام جدید بازاریابی به صورت مجموعه‌های بازاریابی محصولات کشاورزی، کارخانجات برنج سفیدکنی و فروش مستقیم محصولات موفق به دست آوردن سهم 40 درصدی از بازار محلی محصولات کشاورزی گردیده است، در زمینه فعالیت‌های اعتباری و بانکی با 80 میلیارد دلار سپرده در سال 1998 که 8/11 درصد کل سپرده‌های بانکی کره را در برمی‌گیرد، موفق به کسب بیشترین مقدار سپرده بانکی در میان بانک‌های کره‌ای گردیده است.

نجفی و همکاران (1387) در مطالعه‌ای با عنوان بررسی عوامل موثر بر سرمایه‌گذاری و ابزارهای مناسب تامین نقدینگی کشاورزان در شرکت تعاونی روستایی استان فارس پرداخته و عنوان نمودند که با توجه به اهمیت منابع تامین نقدینگی در فعالیت‌های کشاورزی، اهداف این مطالعه بررسی عوامل موثر بر سرمایه‌گذاری شرکت‌های تعاونی‌های روستایی استان فارس و شناسایی ابزارهای مناسب تامین نقدینگی تولیدکنندگان کشاورزی می‌باشد. برای این منظور از تئوری سرمایه‌گذاری استفاده شد و آمار و داده‌های مورد نیاز مطالعه از اطلاعات موجود در ترازنامه‌ها، صورت‌حساب‌های سرمایه و سود و زیان 32 شرکت‌های تعاونی روستایی طی دوره مالی 86-1385 جمع‌آوری شد. علاوه بر این با یک نمونه 15 نفری از مدیران عامل و نمونه 152 نفری از اعضای تعاونی‌ها مصاحبه و اطلاعات لازم جمع‌آوری شد. نتایج مطالعه نشان داد که میزان جریان نقدی و موجودی نقدی نقش اساسی در رفتار سرمایه‌گذاری‌های روستایی استان دارند. همچنین سودآوری نهایی، اندازه واحد و نسبت بدهی به سرمایه، از جمله عوامل تأثیرگذار بر سرمایه‌گذاری در تعاونی‌های روستایی می‌باشند. نتایج حاصل از محاسبه معیار قدرت مدیریت مالی شرکت‌ها نشان داد که مدیران 33 درصد از شرکت‌های تعاونی روستایی از قدرت

مدیریت مالی مناسبی برخوردار می‌باشند. در پایان مقاله، ساختاری برای تامین مالی و افزایش نقدینگی شرکت‌های تعاونی روستایی پیشنهاد گردیده است. در ادامه معیار قدرت مدیریت مالی مدیران در اتحادیه‌های تعاونی روستایی بر اساس معادله (1) و (2) محاسبه شد. نتایج حاصل از محاسبه معیار قدرت مدیریت مالی شرکت‌های تعاونی روستایی استان فارس نشان داد که از 15 تعاونی مورد بررسی، تنها در پنج تعاونی قدرت مدیریت مالی وجود دارد. به عبارت دیگر فقط مدیران 33 درصد از شرکت‌های تعاونی روستایی از قدرت مدیریت مالی مناسبی برخوردار بوده و در 67 درصد دیگر، معیار قدرت مدیریت دارای ارزش منفی یا صفر بوده و در این شرکت‌ها مدیران از قدرت مالی مناسبی برخوردار نیستند.

نظام اقتصادی کشور ایران نیز طبق اصل 44 قانون اساسی خود بر پایه سه بخش دولتی، تعاونی و خصوصی تعریف شده است. چنین ساختار اقتصادی آن چنان که در اصل 43 آن مطرح می‌شود، با هدف «تامین استقلال اقتصادی جامعه و ریشه کن کردن فقر و محرومیت و برآوردن نیازهای انسان در جریان رشد، با حفظ آزادی او» پایه ریزی شده است (عباسی، 1386).

اصول 43 و 44 قانون اساسی کشورمان با تاکید بر ایجاد شرایط و امکانات کار برای اشتغال کامل و جلوگیری از کار فرمای مطلق شدن دولت و تمرکز سرمایه در دست افراد و گروه‌های خاص، دور نمای جایگاه بخش تعاون در اقتصاد کشور را روشن نموده است. بندهای 47 و 48 سیاست کلی برنامه چهارم توسعه نیز به توانمند سازی و تسهیل فرآیند دستیابی به منابع فناوری و توسعه پیوندهای اقتصادی و مالی بخش تعاون اشاره نموده است (اسلامی، 1386).

با شکل‌گیری و توسعه تعاونی‌های کشاورزی در ایران، تعداد آن‌ها رو به فزونی نهاد. با گذشت زمان، به دلیل کثرت تعداد و ظرفیت‌های کم شرکت‌های تعاونی، آن‌ها را بر این داشت که نتایج و موفقیت‌هایی را که به وسیله تجمیع افقی خود به دست آورده بودند اکنون به وسیله

الحاقتات عمودی با اتحادیه های تعاونی کشاورزی تثبیت و تکثیر کنند. به طوری که بدون وجود این اتحادیه ها، شرکت های تعاونی نه تنها توانگری لازم را نداشتند، بلکه حتی قابلیت بقای آنان نیز مورد شک بود (نشریه شماره 50 سازمان تعاونی روستایی، 1349).

بر این اساس و باتوجه به مباحث مطرح شده، پژوهش حاضر با هدف ارزیابی عملکرد اتحادیه های تعاونی روستایی در استان فارس به صورت کلی و پاسخگویی به پرسش هایی از قبیل ارتباط بین قدرت مالی، تجربه عملی، سن و تحصیلات مدیران عامل اتحادیه ها، تعداد تعاونی های عضو اتحادیه، میزان سرمایه و خرید و فروش این اتحادیه ها با عملکرد این اتحادیه ها به صورت جزء انجام می گیرد. علاوه براین، در خلال تحقیق، به سوالاتی در رابطه با میزان رضایت شرکت های تعاونی روستایی از اتحادیه ها و عوامل موثر بر این رضایت پاسخ داده می شود.

هدف کلی

بررسی عملکرد اتحادیه های تعاونی شهرستان در استان فارس و ارائه راهکار برای

بهبود عملکرد این اتحادیه ها

اهداف اختصاصی

قسمت اول بررسی ارتباط بین:

- قدرت مالی مدیریت
- تجربه عملی مدیران عامل
- سن مدیران عامل
- تحصیلات مدیران عامل
- تعداد تعاونی های عضو اتحادیه ها

- میزان سرمایه اتحادیه ها
- میزان فروش اتحادیه ها
- میزان خرید توافقی محصولات توسط اتحادیه ها و عملکرد اتحادیه ها

قسمت دوم بررسی ارتباط بین میزان:

- فاصله شرکت از اتحادیه
- خرید شرکت از اتحادیه
- فروش محصول به اتحادیه
- تعداد اعضای شرکت عضو اتحادیه
- مشارکت شرکت (جاری شرکاء) در اتحادیه و میزان رضایت شرکت از اتحادیه

مواد و روش ها

جامعه آماری تحقیق شامل اتحادیه ها و شرکت های تعاونی روستایی استان فارس بوده و بدین منظور نمونه ای مشتمل بر 25 اتحادیه تعاونی روستایی و تعداد 73 شرکت تعاونی روستایی انتخاب شد و با مدیران عامل اتحادیه و شرکت های تعاونی مصاحبه گردید.

به منظور گردآوری داده ها از پرسشنامه و صورت های مالی حسابرسی شده شرکت ها و اتحادیه های تعاونی روستایی استفاده شده است. که با داده کاوی و جست و جوی آیتم های مورد نظر در صورت های مالی، علاوه بر پرسشنامه به گردآوری داده ها و اطلاعات پرداخته شد. بر این اساس، آمار و اطلاعات مورد نیاز در این مطالعه از دو بخش تشکیل شده اند. در بخش اول داده های مورد نیاز از اطلاعات موجود در ترازنامه ها، صورت سود و زیان اتحادیه شرکت های تعاونی روستایی استان فارس در سال مالی 1389 جمع آوری شده است. بخش دیگر آمار و

اطلاعات مورد نیاز به روش پیمایشی و از طریق تکمیل پرسشنامه و انجام مصاحبه با مدیران عامل اتحادیه‌های شرکت‌های تعاونی روستایی جمع‌آوری شده است. علاوه بر مصاحبه و تکمیل پرسشنامه از کل مدیران عامل اتحادیه‌ها از میان آنان تعداد 12 شهرستان انتخاب و در هر شهرستان با یک نمونه 5-7 نفری از مدیران عامل شرکت‌های تعاونی مصاحبه ای برای ارزیابی عملکرد اتحادیه‌ها انجام شد. 12 شهرستان منتخب در این مطالعه شیراز، ممسنی، لارستان، مرودشت، کازرون، داراب، اقلید، لامرد، فسا، سپیدان، آباد، استهبان، فیروزآباد و نیریز می‌باشد. جدول 1 توزیع اتحادیه و شرکت‌های تعاونی را در نمونه انتخابی نشان می‌دهد.

جدول 1- تعداد نمونه منتخب برای ارزیابی اتحادیه از طریق شرکتهای عضو به تفکیک شهرستان های استان فارس

ردیف	شهرستان	تعداد پرسشنامه	ردیف	شهرستان	تعداد پرسشنامه	ردیف	شهرستان	تعداد پرسشنامه
1	شیراز	7	6	کازرون	5	11	فسا	5
2	ممسنی	5	7	داراب	5	12	سپیدان	5
3	لارستان	5	8	اقلید	5	13	آباد	5
4	مرودشت	6	9	لامرد	5	14	نیریز	5
5	استهبان	5	10	فیروزآباد	5			

در این تحقیق برای سنجش اثر متغیرهای تجربه عملی، سن و تحصیلات مدیران عامل، تعداد تعاونی‌های عضو، سرمایه اتحادیه، میزان فروش، میزان خرید توافقی محصولات و قدرت مالی مدیریت بر میزان عملکرد اتحادیه‌های تعاونی روستایی شهرستان در استان فارس از مدل زیر استفاده شده است:

$$(1) y = \beta_0 + \beta_1 x_1 + \beta_2 x_2 + \beta_3 x_3 + \beta_4 x_4 + \beta_5 x_5 + \beta_6 x_6 + \beta_7 x_7 + \beta_8 pwi$$

که متغیرها به صورت زیر می‌باشد:

Y = سودآوری اتحادیه	$X1$ = تجربه عملی	$X2$ = سن
$X3$ = تحصیلات	$X4$ = تعداد تعاونی‌های عضو	$X5$ = سرمایه اتحادیه
$X6$ = میزان فروش	$X7$ = میزان خرید توافقی محصولات	pwi = قدرت مالی

در این مدل قدرت مالی مدیران به صورت زیر محاسبه می‌شود:

$$(2) PW_i = f(-PP_i) + f(PC_i) + f(LM_i) + f(-PM_i)$$

PP_i = نسبت سود توزیع شده در میان سهامداران به کل سود در اتحادیه تعاونی i ام،

PC_i = نسبت سود توزیع نشده به کل سود در اتحادیه تعاونی i ام،

LM_i = لگاریتم طبیعی تعداد اعضای اتحادیه تعاونی i ام،

PM_i = درصد افراد شرکت کننده در جلسات سالانه اتحادیه تعاونی i ام،

$f(\cdot)$ = یک عملگر بصورت زیر می‌باشد.

$$(3) f(x_i) = \begin{cases} +1 & \forall x_i > \bar{x} + S \\ 0 & \forall \bar{x} - S \leq x_i \leq \bar{x} + S \\ -1 & \forall x_i < \bar{x} - S \end{cases}$$

که x_i ارزش هر یک از چهار متغیر مورد استفاده در محاسبه شاخص قدرت مدیریت مدیران در اتحادیه تعاونی i ام، $\bar{x}$ میانگین نمونه به ازای هر یک از چهار متغیر یادشده، S انحراف معیار نمونه می‌باشد. هر یک از این چهار متغیر، جنبه ای از عملکرد مدیران اتحادیه تعاونی را مورد توجه قرار می‌دهد. مجموع این متغیرها در قالب رابطه (2) قدرت مدیریت مدیران را بیان می‌نماید که دامنه آن بین 4- تا 4+ می‌باشد. در این دامنه ارزش مثبت PW بیانگر وجود قدرت مدیریت در مدیران و ارزش منفی آن بیانگر فقدان قدرت مدیریت در مدیران اتحادیه تعاونی است.

همچنین برای مشخص شدن میزان رضایت شرکت‌های تعاونی روستایی از اتحادیه شهرستان و عوامل موثر بر آن مانند فاصله تا مرکز اتحادیه، میزان خرید از اتحادیه، میزان فروش محصولات به اتحادیه، تعداد اعضای شرکت و میزان مشارکت شرکت در اتحادیه از مدل لاجیت زیر استفاده شده است:

$$(4)Y=\beta_0+\beta_1X_1+\beta_2X_2+\beta_3X_3+\beta_4X_4+\beta_5X_5$$

در این رابطه Y متغیر وابسته بوده و میزان رضایت شرکت‌ها از اتحادیه را نشان می‌دهد. در صورتی که شرکت از عملکرد اتحادیه راضی باشد، Y برابر یک و اگر رضایت نداشته باشد، Y برابر صفر در نظر گرفته می‌شود. X_1 فاصله تا مرکز اتحادیه، X_2 میزان خرید از اتحادیه، X_3 میزان فروش محصولات به اتحادیه، X_4 تعداد اعضای شرکت و X_5 میزان مشارکت شرکت در اتحادیه را نشان می‌دهد.

نتایج و بحث

قبل از انجام آزمون فرضیه‌های مربوط به عملکرد اتحادیه شرکت‌های تعاونی روستایی، برای درک بهتر وضعیت متغیرهای این مدل، آماری توصیفی از متغیرهای مربوط به این مدل ارائه شد. جدول 2 ماکزیمم، مینیمم، میانگین و انحراف معیار مربوط به این متغیرها را نشان می‌دهد. جدول 3 نتایج آزمون فرضیه‌های مربوط به عملکرد اتحادیه شرکت‌های تعاونی روستایی را نشان می‌دهد.

جدول 2- میانگین، انحراف معیار، ماکزیمم و مینیمم متغیرهای مربوط به اتحادیه شرکت‌های تعاونی روستایی

شرح	میزان سود اتحادیه	تجربه عملی (سال)	سن (سال)	تحصیلات	تعداد تعاونی‌های عضو	میزان سرمایه (م.ر)	میزان فروش (م.ر)	میزان خرید توافقی (مور)	قدرت مالی مدیران
میانگین	85,53	8	42,24	2,52	8,64	869,52	21924,4	3828,12	0,36
انحراف معیار	228,63	4,14	5,37	1,05	6,13	700,61	26560,15	9201,05	0,7
ماکزیمم	502	20	52	4	28	2828	105931	45116	2
مینیمم	-468	2	31	1	2	36	0	0	-1

جدول 3-عوامل موثر بر عملکرد اتحادیه های تعاونی استان فارس

متغیر	ضریب	انحراف معیار	آماره t	prob	
c	مقدار ثابت	309,32	304,9	1,01	0,32
X1	تجربه عملی	27,95**	9,36	2,98	0,009
X2	سن	-11,97	6,063	-1,97	0,067
X3	تحصیلات	75,62**	33,03	2,28	0,037
X4	تعداد تعاونی های عضو	-16,69**	6,13	-2,72	0,015
X5	میزان سرمایه	-0,1	0,05	-2,09	0,053
X6	میزان فروش	0,002**	0,001	2,18	0,044
X7	میزان خرید توافقی	-0,005	0,003	-1,4	0,179
pwi	قدرت مالی مدیران	144,46**	51,24	2,81	0,012
Durbin-Watson stat= 1,74			R-squared= 0,79		
Prob(F-statistic)=0,0006		F-statistic= 7,09		Adjusted R-squared= 0,67	

** نمایانگر معنی دار بودن در سطح 5 درصد است

نتایج حاصل از تجزیه و تحلیل داده ها نشان می دهد که تجربه عملی مدیران، تأثیر مثبت بر سودآوری اتحادیه ها دارد. مقدار ضریب محاسبه شده برای این متغیر، 27/95 می باشد که با توجه به احتمال 0/0092، این رابطه در سطح اطمینان 95 درصد معنی دار است و فرض صفر مورد تأیید قرار می گیرد. به عبارت دیگر هر واحد افزایش در تجربه مدیران، سود اتحادیه را به میزان 27/95 افزایش می دهد. بنابراین این فرضیه که تجربه عملی مدیران بر عملکرد اتحادیه تأثیر دارد، تأیید می شود. مقدار انحراف استاندارد برآورد شده برای این متغیر، 9/36 و آماره t محاسبه شده 2/98 می باشد (جدول 3).

همچنین نتایج حاصل از برآورد مدل در این تحقیق نشان می‌دهد که سن مدیران تأثیر معنی داری بر سودآوری اتحادیه‌ها ندارد. مقدار ضریب محاسبه شده برای این متغیر، $11/97-$ می‌باشد که با توجه به احتمال $0/0670$ ، این رابطه در سطح اطمینان 95 درصد معنی دار نیست و فرض صفر مورد تأیید قرار نمی‌گیرد. بنابراین این فرضیه سن مدیران بر عملکرد اتحادیه تأثیر دارد، مورد تأیید قرار نمی‌گیرد که منطقی هم به نظر نمی‌رسد و الزاما مدیران با سن بالاتر در مقایسه با مدیران جوانتر کارایی بالاتر و تأثیر مطلوب‌تری بر سودآوری ندارند. مقدار انحراف استاندارد برآورد شده برای این متغیر، $6/063$ و آماره t محاسبه شده $1/97-$ می‌باشد (جدول 3).

علاوه بر این، نتایج حاصل از تجزیه و تحلیل داده‌ها در این تحقیق نشان می‌دهد که میزان تحصیلات مدیران تأثیر مثبت و معناداری بر سودآوری اتحادیه‌ها دارد. مقدار ضریب محاسبه شده برای این متغیر، $75/62$ می‌باشد که با توجه به احتمال $0/0370$ ، این رابطه در سطح اطمینان 95 درصد معنی دار است و فرض صفر مورد تأیید قرار می‌گیرد. به عبارت دیگر هر واحد افزایش در میزان تحصیلات مدیران عامل، سود اتحادیه را به میزان $75/62$ افزایش می‌دهد. بنابراین این فرضیه که میزان تحصیلات مدیران بر عملکرد اتحادیه تأثیر دارد، تأیید می‌شود. به عبارت دیگر مدیران با تحصیلات بالاتر می‌توانند از کارایی بالاتری در زمینه سودآوری اتحادیه‌ها برخوردار باشند. مقدار انحراف استاندارد برآورد شده برای این متغیر، $33/03$ است که حاکی از پراکندگی نسبتاً بالا در میزان تحصیلات مدیران عامل اتحادیه‌هاست. آماره t محاسبه شده برای این متغیر نیز $2/28$ می‌باشد (جدول 3).

همچنین نتایج حاکی از آن است که تعداد تعاونی‌های عضو اتحادیه‌ها تأثیر مثبت بر سودآوری اتحادیه‌ها دارد. مقدار ضریب محاسبه شده برای این متغیر، $16/69-$ می‌باشد که با توجه به احتمال $0/0157$ ، این رابطه در سطح اطمینان 95 درصد معنی دار است و فرض صفر مورد تأیید قرار

می‌گیرد. به عبارت دیگر هر واحد افزایش تعداد تعاونی‌های عضو اتحادیه‌ها، سود اتحادیه را به میزان 16/69 کاهش می‌دهد. نتیجه حاصل به طور کلی نشان دهنده تأثیر منفی تعداد شرکت‌های عضو بر سودآوری اتحادیه‌هاست. به بیان دیگر این احتمال وجود دارد که با افزایش تعداد شرکت‌های عضو اتحادیه‌ها، حیطة تحت نظارت آن‌ها نیز گسترده‌تر شده و به نظر می‌رسد در چنین شرایطی نظارت انجام شده از سوی اتحادیه بر عملکرد شرکت‌ها از کارایی لازم برخوردار نبوده و به همین دلیل تأثیر سوء بر سودآوری کلی اتحادیه‌ها دارد. بنابراین این فرضیه که تعداد تعاونی‌های عضو اتحادیه‌ها بر عملکرد اتحادیه تأثیر دارد، تأیید می‌شود. مقدار انحراف استاندارد برآورد شده برای این متغیر، 6/13 و آماره t محاسبه شده 2/72- می‌باشد (جدول 3).

نتایج حاصل از برآورد مدل در این تحقیق نشان می‌دهد که میزان سرمایه اتحادیه تأثیر معناداری بر سودآوری اتحادیه‌ها ندارد. مقدار ضریب محاسبه شده برای این متغیر، 0/1- می‌باشد که با توجه به احتمال 0/053، این رابطه در سطح اطمینان 95 درصد معنی‌دار نیست و فرض صفر مورد تأیید قرار نگرفت. گرچه تا حدودی به معناداری میل می‌کند اما از نظر آماری نمی‌تواند از معناداری ملموس و قابل اتکایی برخوردار باشد. بنابراین این فرضیه که میزان سرمایه اتحادیه بر عملکرد اتحادیه تأثیر دارد، مورد تأیید قرار نمی‌گیرد. به بیان دیگر اتحادیه‌های با سرمایه‌های بالاتر، الزاماً سودآورتر نیستند. مقدار انحراف استاندارد برآورد شده برای این متغیر، 0/053 و آماره t محاسبه شده 2/09- می‌باشد (جدول 3). همچنین نتایج حاصل از تجزیه و تحلیل داده‌ها در این تحقیق نشان می‌دهد که میزان فروش اتحادیه تأثیر مثبت و معناداری بر سودآوری اتحادیه‌ها دارد. مقدار ضریب محاسبه شده برای این متغیر، 0/002 می‌باشد که با توجه به احتمال 0/0449، این رابطه در سطح اطمینان 95 درصد معنادار است و فرض صفر مورد تأیید قرار نگرفت. به عبارت

دیگر هر واحد افزایش در میزان فروش اتحادیه، سود اتحادیه را به میزان 0/002 افزایش می‌دهد. بنابراین این فرضیه که میزان فروش اتحادیه بر عملکرد اتحادیه تأثیر دارد، تأیید می‌شود. تأیید این فرضیه کاملاً قابل توجیه است. چراکه هر شخصیت حقیقی و حقوقی که در زمینه بازرگانی و تجارت فعالیت می‌کند از منطق اقتصادی پیروی می‌کند و در شرایط عادی دست به مبادلات غیر سودآور نمی‌زند. مقدار انحراف استاندارد برآورد شده برای این متغیر، 0/001 است که حاکی از پراکنندگی پایین در میزان فروش اتحادیه‌هاست. آماره t محاسبه شده برای این متغیر نیز 2/18 می‌باشد (جدول 3).

نتایج حاصل از برآورد مدل در این تحقیق نشان می‌دهد که میزان خرید توافقی اتحادیه‌ها تأثیر معنی داری بر سودآوری اتحادیه‌ها ندارد. مقدار ضریب محاسبه شده برای این متغیر، -0/005- می‌باشد که باتوجه به احتمال 0/179، این رابطه در سطح اطمینان 95 درصد معنی دار نیست و فرض صفر مورد تأیید قرار نگرفت. بنابراین این فرضیه میزان خرید توافقی اتحادیه‌ها بر عملکرد اتحادیه تأثیر دارد، مورد تأیید قرار نمی‌گیرد. مقدار انحراف استاندارد برآورد شده برای این متغیر، 0/003 و آماره t محاسبه شده 1/4- می‌باشد (جدول 3).

نتایج حاصل از تجزیه و تحلیل داده‌ها در این تحقیق نشان می‌دهد که قدرت مالی مدیران تأثیر مثبت و معناداری بر سودآوری اتحادیه‌ها دارد. مقدار ضریب محاسبه شده برای این متغیر، 144/46 می‌باشد که باتوجه به احتمال 0/0129، این رابطه در سطح اطمینان 95 درصد معنا دار است و فرض صفر تأیید شده است. به عبارت دیگر هر واحد افزایش در قدرت مالی مدیران، سود اتحادیه را به میزان 144/46 افزایش می‌دهد. بنابراین این فرضیه که میزان قدرت مالی مدیران بر عملکرد اتحادیه تأثیر دارد، تأیید می‌شود. تأیید این فرضیه، از بیشترین توجیه نسبت به فرضیه‌های قبلی برخوردار است. چراکه در میان متغیرهای موجود در مدل، متغیر قدرت مالی مدیران از همه کلیدی

تر بوده و نشان می‌دهد که یک مدیر تا چه اندازه می‌تواند از امکانات موجود در جهت بهره‌ور ساختن اتحادیه خود استفاده کند. مقدار انحراف استاندارد برآورد شده برای این متغیر، 51/24 و آماره t محاسبه شده برای این متغیر نیز 2/81 می‌باشد (جدول 3).

در نهایت نیز، مقدار آماره F فیشر برآورد شده برای کل مدل، 7/09 بوده که با توجه به احتمال 0/000612 در سطح اطمینان 95 درصد، تخمین انجام شده از مدل از معناداری و قابلیت اتکای بالایی برخوردار است. مقدار R -squared محاسبه شده برای مدل، 79 درصد است که نشان می‌دهد 79 درصد از تغییرات در متغیر وابسته از تغییر در متغیرهای مستقل پیروی می‌کند که میزان نسبتاً بالایی است. این میزان برای $Adjusted R$ -squared 67 درصد است. مقدار دوربین واتسون برآوردی، 1/74 است که نشان می‌دهد مدل دارای خطای خودهمبستگی نمی‌باشد (جدول 3).

به صورت مشابه، قبل از انجام آزمون فرضیه‌های مربوط به میزان رضایت شرکت‌ها از اتحادیه‌های تعاونی روستایی، برای درک بهتر وضعیت متغیرهای این مدل، آماری توصیفی از متغیرهای مربوط به این مدل ارائه شد. جدول 4 ماکزیمم، مینیمم، میانگین و انحراف معیار مربوط به این متغیرها را نشان می‌دهد.

جدول 4- میانگین، انحراف معیار، ماکزیمم و مینیمم متغیرهای مربوط به شرکت‌های تعاونی روستایی

شرح	فاصله تا مرکز اتحادیه (کیلومتر)	میزان خرید از اتحادیه (م.ر)	میزان فروش محصولات به اتحادیه (م.ر)	تعداد اعضای شرکت (نفر)	میزان مشارکت شرکت در اتحادیه (م.ر)	میزان رضایت از اتحادیه
میانگین	49,99	355,48	50,66	1895,51	99,55	0,85
انحراف معیار	35,77	99,86	90,7	952,42	103,83	0,5
ماکزیمم	150	8575	528	5032	425,3	1
مینیمم	5	0	0	119	24	0

جدول 5 نتایج آزمون فرضیه های مربوط به میزان رضایت شرکت ها از اتحادیه های تعاونی روستایی را نشان می دهد.

گروه دوم از تجزیه و تحلیل مربوط به مدل برآورد میزان رضایت شرکت های تعاونی روستایی از اتحادیه شهرستان به روش لاجیت است و با استفاده از نرم افزار *Eviews* است که نتایج حاصل از آن به تفصیل در پیوست قابل مشاهده است (جدول 5).

نتایج حاصل از برآورد مدل در این تحقیق نشان می دهد که فاصله شرکت تا مرکز اتحادیه تأثیر معنی داری بر میزان رضایت شرکت از اتحادیه ندارد. مقدار ضریب محاسبه شده برای این متغیر، 0/0029 می باشد که با توجه به احتمال 0/5180، این رابطه در سطح اطمینان 95 درصد معنی دار نیست و فرض صفر مورد تأیید قرار نگرفت. بنابراین این فرضیه که فاصله شرکت تا مرکز اتحادیه بر رضایت شرکت ها از اتحادیه ها تأثیر دارد، مورد تأیید قرار نمی گیرد. مقدار انحراف استاندارد برآورد شده برای این متغیر، 0/0045 و آماره *Z* محاسبه شده 0/6465 می باشد (جدول 5).

جدول 5- نتایج حاصل از برآورد مدل میزان رضایت شرکت ها از اتحادیه ها

متغیر	ضریب	انحراف معیار	آماره <i>z</i>	<i>prob</i>
<i>C</i>	-1,18**	0,49	-2,41	0,015
<i>X1</i>	0,002	0,004	0,64	0,51
<i>X2</i>	0,002**	0,0009	2,11	0,034
<i>X3</i>	0,005**	0,002	2	0,045
<i>X4</i>	2,23	0,0001	0,11	0,91
<i>X5</i>	0,004**	0,002	2,2	0,027
<i>LR statistic (5 df) = 21,26</i>				
<i>Probability(LR stat) = 0,00072</i>				

**نمایانگر معنی دار بودن در سطح 5 درصد است

همچنین، نتایج حاصل از تجزیه و تحلیل داده‌ها در این تحقیق نشان می‌دهد که میزان خرید شرکت‌ها از اتحادیه ارتباط معناداری با میزان رضایت شرکت از اتحادیه دارد و این ارتباط از نوع مثبت است. مقدار ضریب محاسبه شده برای این متغیر، $0/0020$ می‌باشد که با توجه به احتمال $0/0346$ ، این رابطه در سطح اطمینان 95 درصد معنا دار است و فرض صفر مورد تأیید قرار می‌گیرد. به عبارت دیگر هر واحد افزایش در میزان خرید شرکت‌ها از اتحادیه، نشان دهنده $0/0346$ واحد افزایش در رضایت شرکت از اتحادیه می‌باشد. مقدار انحراف استاندارد برآورد شده برای این متغیر، $0/0009$ و آماره Z محاسبه شده برای این متغیر نیز $2/11$ می‌باشد (جدول 5).

علاوه بر این، نتایج حاصل از تجزیه و تحلیل داده‌ها نشان می‌دهد که میزان فروش محصول به اتحادیه ارتباط معناداری با میزان رضایت شرکت از اتحادیه دارد و این ارتباط از نوع مثبت است. مقدار ضریب محاسبه شده برای این متغیر، $0/0056$ می‌باشد که با توجه به احتمال $0/0452$ ، این رابطه در سطح اطمینان 95 درصد معنا دار است و فرض صفر مورد تأیید قرار می‌گیرد. به عبارت دیگر هر واحد افزایش در میزان فروش محصول شرکت‌ها به اتحادیه، نشان دهنده $0/0452$ واحد افزایش در میزان رضایت شرکت از اتحادیه می‌باشد. نتیجه حاصل نشان می‌دهد که مبادلات تجاری میان شرکت‌ها و اتحادیه‌ها به صورت مطلوبی انجام می‌شود و اتحادیه تلاش زیادی در رابطه با منتفع ساختن شرکت‌های متبوع خود دارند تا از طریق خرید محصول‌های شرکت‌ها، بتوانند این شرکت‌ها را منتفع ساخته و شرکت‌ها را بهره‌ورتر سازند. مقدار انحراف استاندارد برآورد شده برای این متغیر، $0/0028$ و آماره Z محاسبه شده برای این متغیر نیز $2/00$ می‌باشد (جدول 5).

نتایج حاصل از تجزیه و تحلیل داده‌ها در این تحقیق نشان می‌دهد که تعداد اعضای شرکت‌ها ارتباط معناداری با میزان رضایت شرکت از اتحادیه ندارد. مقدار ضریب محاسبه شده برای این

متغیر، $2/23$ می‌باشد که با توجه به احتمال $0/9101$ ، این رابطه در سطح اطمینان 95 درصد معنا دار نیست و فرض صفر مورد تأیید قرار نمی‌گیرد. به بیان دیگر زیاد یا کم بودن تعداد اعضای شرکت ارتباط آماری و معنی داری با رضایت شرکت از اتحادیه ندارد. مقدار انحراف استاندارد برآورد شده برای این متغیر، $0/0001$ و آماره Z محاسبه شده برای این متغیر نیز $0/1128$ می‌باشد (جدول 5).

همچنین، نتایج حاصل از برآورد مدل در این تحقیق نشان می‌دهد که میزان مشارکت در اتحادیه تأثیر معنی داری بر میزان رضایت شرکت از اتحادیه دارد و این تأثیر از نوع مثبت و مطلوب است. مقدار ضریب محاسبه شده برای این متغیر، $0/0047$ می‌باشد که با توجه به احتمال $0/0275$ ، این رابطه در سطح اطمینان 95 درصد معنی داری است و فرض صفر مورد تأیید قرار می‌گیرد. بنابراین هرچه میزان سهم سرمایه‌گذاری شرکت در اتحادیه بیشتر باشد، نشان‌دهنده این است که شرکت رضایت بیشتری از اتحادیه خود دارد و این امر بسیار مطلوبی است. مقدار انحراف استاندارد برآورد شده برای این متغیر، $0/0021$ و آماره Z محاسبه شده $2/2$ می‌باشد (جدول 5).

در حالت کلی، مقدار احتمال برآوردی برای کل مدل $0/00027$ بوده که نشان دهنده معنی داری و قابل اتکا بودن نتایج برآورد مدل در سطح اطمینان 95 درصد است (جدول 5).
با توجه به یافته‌های حاصل از تحقیق، می‌توان پیشنهادهای زیر را به منظور بهبود وضعیت موجود ارائه کرد:

1- با توجه به اثر مثبت تجربه عملی و سطح تحصیلات مدیران بر سودآوری اتحادیه‌ها توجه به این عوامل در انتخاب مدیران عامل بایستی از سوی هیئت مدیره‌ها مورد توجه بیشتری قرار گیرد.

- 2- با توجه به اهمیت میزان مبادلات بازرگانی و قدرت مالی در سودآوری اتحادیه‌ها گسترش خدمات بازاریابی توسط اتحادیه‌ها توصیه می‌شود.
- 3- افزایش میزان مبادلات شرکت و اتحادیه (میزان خرید و فروش) و نیز افزایش میزان سرمایه‌گذاری شرکت‌ها در اتحادیه (جاری شرکاء) به منظور تقویت تعاونی پیشنهاد می‌شود.
- 4- با توجه به کندی ارتباط میان شرکت‌ها و اتحادیه‌ها مکانیزه کردن سیستم مکاتبات میان اتحادیه و شرکت‌ها توصیه می‌شود.
- 5- حمایت اتحادیه استان به منظور بازاریابی بهتر محصولات تعاونی‌ها و معرفی این محصولات به بازارهای خارج شهرستان و فرااستانی توصیه می‌شود.
- 6- به منظور افزایش کارایی انجام حسابرسی و نظارت دائم بر امور مالی شرکت‌ها پیشنهاد می‌شود.
- 7- انجام مطالعات بیشتر به منظور آسیب‌شناسی شبکه تعاونی‌های روستایی و شناسایی نقاط ضعف و ارائه راه‌حل‌های کارآمد در جهت رفع این کاستی‌ها توصیه می‌شود.
- 8- برگزاری کلاس‌های آموزشی تخصصی به صورت دوره‌ای و مستمر برای مدیران شرکت و اتحادیه‌ها پیشنهاد می‌شود.

منابع

- 1- آقاچانی ورزنده، م (1380). «بررسی و ارزیابی فعالیت‌های شرکت‌های تعاونی تولید روستایی استان اصفهان» (1371-1351). دانشگاه صنعتی اصفهان، دانشکده کشاورزی.
- 2- اسلامی، ع (1386). «اتحادیه ملی تعاون کشاورزی کره» (1999) مقاله ارائه شده در سایت سازمان مرکزی تعاون روستایی ایران

- 3- پزشکی راد، غ، کیانی مهر، ح (1380). «نقش شرکت های تعاونی تولید روستایی در بهبود وضعیت فنی اقتصادی کشاورزان گندمکار شهرستان سبزوار»، فصلنامه اقتصاد کشاورزی و توسعه، تابستان (1380)، سال نهم، شماره 34، صفحه 343-362
- 4- شکبیا مقدم، م (1381). «مدیریت تعاونی‌ها»، تهران: سازمان مرکزی تعاون روستایی ایران.
- 5- میرعبری، موسی (1380). «مدیریت در تعاونی‌های کشاورزی» تهران: سازمان مرکزی تعاون روستایی ایران
- 6- عباسی، ک (1386). «راه‌های توانمندسازی شرکت‌های تعاونی: مطالعه موردی استان آذربایجان»، ماهنامه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی، شماره 190-189، خرداد و تیر، صفحه 35-50
- 7- ناهید، م (1364). «نقش شرکت‌های تعاونی در پیشرفت و توسعه کشاورزی» "تهران، انتشارات آموزش و تحقیقات تعاونی، صفحه 278
- 8- نجفی، ب (1357). «بررسی اثرات تاسیس شرکت‌های تعاونی تولید در شهرستان ممسنی»، مجله علوم کشاورزی ایران، سال 2، شماره 5، صفحه 41-50
- 9- نجفی، ب، طراز کار، م، ح و شیروانیان، ع (1387). «بررسی عوامل موثر بر سرمایه‌گذاری و ابزارهای مناسب تأمین نقدینگی کشاورزان: مطالعه موردی شرکت‌های تعاونی روستایی استان فارس»، دانشکده کشاورزی دانشگاه شیراز.
- 10- نشریه شماره 50 سازمان تعاونی روستایی (1349).

11. *Benturaki, J., 2000, Cooperatives and Poverty Alleviation. England: IDS TEMA.*

12. *Madan, M., 1992, Agricultural Cooperatives in Japan: The Dynamics of Their Development. New Delhi: International Cooperative Alliance, Regional Office for Asia and The Pacific.*

13. *Rogers, R.T., 1997, Agricultural Marketing Cooperatives in Increasingly Concentrated Markets. Available on: <http://www.unix.oit.umass.edu/resec>.241*

مطالعه پیاده‌سازی الگوی ورشکستگی اهلسون در شرکت‌های تعاونی کشاورزی استان خوزستان*

دکتر علی اصغر طاهرآبادی¹ دکتر مرشید خیرالهی² سعید آقایی³

چکیده

با توجه به وضعیت اقتصادی موجود و سیر نزولی و زیانده بودن شرکت‌ها در دهه اخیر و حرکت شتابدار آنها به سمت بحران مالی که زیر بنای تولید ملی را با خطر جدی مواجه می‌سازد، مسئله ورشکستگی نظر مدیران شرکت‌ها و مدیر مالی را به خود جلب می‌کند. بخش کشاورزی و ورشکستگی شرکت‌های تعاونی کشاورزی و روستایی نیز از این قاعده مستثنی نیست، این مطالعه⁴ با هدف پیاده‌سازی الگوی ورشکستگی اهلسون در شرکت‌های تعاونی کشاورزی استان خوزستان صورت گرفته است. در این پژوهش با استفاده از روش سرشماری درآمار، تمام شرکت‌های کشاورزی و روستایی مورد بررسی قرار گرفته است. جامعه آماری این الگو دربرگیرنده شرکت‌های تعاونی در گروه‌های دو گانه کشاورزی، روستایی و اتحادیه‌های آنها می‌باشد که شامل 36 اتحادیه و شرکت کشاورزی و روستایی (23 غیر ورشکسته و 13 شرکت ورشکسته) است، و افق زمانی 4 ساله را در نظر گرفته و این دوره زمانی

---

¹ عضو هیئت علمی دانشگاه آزاد اسلامی، واحد کنگاور

² استادیار گروه حسابداری، دانشگاه رازی کرمانشاه

³ کارشناس ارشد حسابداری، سازمان تعاون روستایی استان خوزستان

* این مقاله برگرفته از پایان نامه کارشناسی ارشد سعید آقایی می‌باشد که در سال 1392 در دانشگاه آزاد واحد علوم و تحقیقات کرمانشاه دفاع شده است

مربوط به سال‌های 87 تا 90 می‌باشد. مطالعه مزبور دارای دو فرضیه بوده که نتایج بررسیها نشان داد که گوی ورشکستگی اهلسون در پیش بینی ورشکستگی شرکت‌های تعاونی کشاورزی حدود 97 درصد صحیح تشخیص داده و در خصوص فرضیه دوم نیز به این نتیجه رسیده است که شرکت‌های ورشکسته در بخش کشاورزی با بررسی نسبت‌های مالی قابل پیش بینی هستند. در این مقاله علاوه بر کتب اساتید صاحب فن در این زمینه و پایان نامه‌های کارشناسی ارشد و تحقیقات اینترنتی، از اطلاعات مکتوب اداره حسابرسی سازمان تعاونی روستایی خوزستان نیز استفاده شده است.

واژگان کلیدی: شرکت‌های ورشکسته و غیر ورشکسته، ارزش انحلال، نسبت‌های مالی، مدل

اهلسون، شاخص قیمت

مقدمه:

ورشکستگی تقریباً مقوله‌ای باستانی است و به همین میزان هم شایعه ورشکستگی ممکن است در یک مغازه خرده فروش کوچک که قادر به ایفای تعهد اجاره‌اش نیست و بدین دلیل بسته می‌شود و یا در یک شرکت تولیدی بزرگ به دلیل نداشتن نقدینگی مطلوب و زیان‌های مستمر سالانه رخ دهد. حسابداران باید علل پدید آورنده ورشکستگی را بخوبی درک کنند، زیرا آنها می‌توانند قبل از وقوع ورشکستگی، مدیریت را از آن آگاه سازند و راه‌حل‌های پیشگیری کننده ارائه نمایند. پس از دهه پنجم قرن نوزدهم در پی افزایش شرکت‌ها و موسسات بازرگانی و پیچیدگی‌ها در روابط اقتصادی و تجاری، وظایف مدیر مالی نیز به صورت چشمگیری تغییر نموده است. مسئله ورشکستگی و عدم موفقیت شرکت‌ها همواره مشکلی پیچیده و در خور تامل بوده است. این تنها عاملی است که هیچ یک از استفاده کنندگان صورت‌های مالی انتظار آنرا نداشته اند ولی همیشه نگران آن می‌باشند. همین نگرانی موجب گردیده که اندیشمندان حسابداری و مالی در سراسر دنیا به فکر یافتن فنون و روش‌هایی برای پیش بینی وضع مالی و موفقیت حرفه ای شرکت‌ها باشند. با این حال هیچ یک از روش‌های موجود به استفاده کننده اطمینان مطلق

نمی‌دهد و احتمال عدم موفقیت شرکت‌ها همچنان به عنوان یک ریسک باقی می‌ماند. اما روش‌های پیش‌بینی که از نظر منطق مالی و اقتصادی قوی‌تر بوده و بیشتر به استفاده‌کننده برای تصمیم‌گیری یاری‌رسانند، بسیار سودمند واقع می‌شود و این در دهه‌های اخیر در مطالعات متعددی به اثبات رسیده است. (حمزوی، 1386)

وضع نامطلوب مالی شرکت‌ها باعث زیان اقشار مختلف جامعه و خصوصاً سرمایه‌گذاران شامل سهامداران یا اعتبار دهندگان می‌گردد. نه تنها سرمایه‌گذاران بلکه مدیران ارشد و حسابداران نیز علاقه‌مندند که به طور عملی وضعیت مالی شرکت را پیش‌بینی نمایند.

بیان مسئله و علل برگزیدن موضوع پژوهش

در عصر حاضر، پیشرفت فن‌آوری و تغییرات پیرامونی گسترده، موجب شتاب فزاینده‌ای در اقتصاد شده است و به علت رقابت روزافزون موسسات، دستیابی به درآمد مورد نظر نیز محدود شده و زمینه بروز ورشکستگی نیز افزایش یافته است. بدین لحاظ، تصمیم مالی نسبت به گذشته اهمیت بیشتری یافته و مدیران را وادار ساخته با بهره‌گیری از فنون پیشرفته پیش‌بینی و تجزیه و تحلیل، نگرش خود را بلندمدت نموده و روش‌های کنترلی دقیق‌تر و گسترده‌تری را به کار گیرند. (حمزوی، 1386)

در سطح کشور شرکت‌هایی وجود دارند و فعالیت می‌کنند که طبق تعاریف ارائه شده دچار پریشانی مالی و مشمول ماده 141 قانون تجارت هستند، که این امر ممکن است در نهایت منجر به ورشکستگی و انحلال آنها شود. بدین ترتیب منابعی که در این شرکت‌ها می‌توانست در فرصت‌های سودده ارزش‌آفرین سرمایه‌گذاری شود، به هدر رفته و از دیدگاه کلی، تاثیر منفی بر

روی شاخص های کلان اقتصادی خواهد گذاشت و این در حالی است که کشور شدیداً نیازمند تخصیص بهینه منابع تولید و ایجاد اشتغال است. (ودیعی، 1388)

یکی از شیوه های کمک به سرمایه گذاران، ارائه الگوهای پیش بینی درباره دورنمای شرکت است. هرچه این پیش بینی ها به واقعیت نزدیک تر باشد تصمیمات صحیح تری اتخاذ خواهد شد و در نتیجه از ایجاد مشکلات نقدینگی و مالی سرمایه گذاران و در نهایت شرکت ها جلوگیری می شود. ورشکستگی یکی از مهمترین مسائل با اهمیت در سطح جهان است که اقتصاد همه کشورها را تحت تاثیر خود قرار می دهد. ورشکستگی همواره طیف وسیعی از گروه های ذینفع از افراد، سازمان ها و بطور کلی بخش بزرگی از جامعه را به خود معطوف کرده است. ارائه تعریفی دقیق از گروه های ذینفع مسئله ورشکستگی بسیار مشکل است، اما می توان مدعی شد که مدیریت، سرمایه گذاران، بستانکاران، رقبا و نهادهای قانونی بیش از سایرین تحت تاثیر ورشکستگی قرار می گیرند.

در 40 سال اخیر موضوع پیش بینی ورشکستگی شرکت ها به عنوان یکی از موضوعات عمده پژوهشی در مسائل مالی مطرح شده است. تحقیقات آکادمیک زیادی تلاش کردند بر اساس اطلاعات موجود و تکنیک های آماری، بهترین مدل پیش بینی ورشکستگی را کشف کنند و نه تنها در کشورهای توسعه یافته بلکه در کشورهای در حال توسعه پژوهشگران به منظور ساخت مدل های جدید، تلاش های زیادی نموده و مدل های پیش بینی متعددی با توجه به محیط های اقتصادی و مالی مختلف، ارائه دادند. (غلامپورفرد، 1387)

پژوهشگر تلاش دارد که در این پژوهش نسبت به تعیین میزان کاربرد الگوی اهلسون برای بررسی وضعیت ورشکستگی شرکت های تعاونی کشاورزی در استان خوزستان اقدام نماید. همچنین پرسش ویژه ای برای تجزیه و تحلیل و یافتن راه حل مناسب برگزیده شده است که به این

صورت است که، آیا به کارگیری الگوی اهلسون برای بررسی وضعیت ورشکستگی شرکت‌های تعاونی کشاورزی مفید است؟

پیشینه تحقیق

نخستین پژوهش در حوزه پیش بینی ورشکستگی در سال 1930 توسط **فیتز پاتریک** انجام شد و پس از انجام تحقیق **بیور** در سال 1966، نخستین تحقیق وی در مورد تحلیل مجموعه نسبت‌های مالی مرتبط با پیش بینی وضعیت پیش روی شرکت‌ها بود. تحقیقات بسیار زیادی در زمینه پیش بینی ورشکستگی در سه گروه شکل گرفت:

گروه اول همچون ویلوکس و سانتومر در دهه 70 که روی نظریه پردازای ورشکستگی کار کردند.

گروه دوم همچون کیسی، منسا و بارتزاک در دهه 80 با انجام مطالعات تجربی، تحقیقات خود را در مورد مناسب ترین متغیرهای مربوط به پیش بینی ورشکستگی انجام دادند. مطالعات **گروه سوم همچون بیور، آلمن، اهلسون** نیز پیرامون یافتن موثرترین روش تجربی برای پیش بینی ورشکستگی بود. از تحقیقات گروه یک و دو، در سال‌های اخیر نتیجه جدیدی حاصل نشده در حالی که در گروه سوم، روش‌های جدیدی همچون روش **تحلیل ممیزی** به عنوان نخستین روش در دهه 60 و پس از آن روش **تحلیل لوجیت** در پیش بینی ورشکستگی مطرح گردیده است. (غلامپور فرد، 1387)

آلمن (1977)، نخستین فردی است که مدل‌های پیش بینی چند متغیره را عرضه کرد. وی با به کارگیری روش **تحلیل تمایزی چندگانه** و استفاده از نسبت‌های مالی به عنوان متغیرهای مستقل به دنبال پیش بینی ورشکستگی بنگاه‌ها بود. او مدل معروف خود را تحت عنوان **مدل**

امتیاز Z ارائه داد که در پیش بینی ورشکستگی معروف است. او در این روش از 22 نسبت مالی که به نظر وی بهترین نسبت‌ها برای پیش بینی ورشکستگی بود، پنج نسبت را انتخاب کرد در سال‌های بعد انتقاداتی همچون قابلیت کاربردی انحصاری این مدل برای موسسات عمومی، از سوی تحلیلگران و مدیران عنوان گردید، که آلتمن برای رفع اینگونه انتقادات، موفق به رفع اشتباهات اولیه شد و مدل جدیدی را تحت عنوان **Z** در سال 1983 عرضه نمود.

$$Z = 0/777 X 1 + 0/847X2 + 3 0/107 X 3+ 0/420 X 4 + 0/999 X 5$$

در این تحقیق **Z** شاخص کل است و هر چه پایین تر باشد، بحران مالی شرکت بیشتر است. بعد از آلتمن تحقیقات دیگری برای پیش بینی ورشکستگی با استفاده از نسبت های مالی انجام شده که هر چند در این تحقیقات به واسطه بهبود در جمع آوری داده ها و روش های آماری، روش اصلاح شد، ولی نتایج به دست آمده توسط محققان به صورت قابل ملاحظه ای تغییر نیافت

فولمر (1989) از تجزیه و تحلیل چند متغیره برای ارزیابی کاربرد 40 نسبت مالی برای یک نمونه 60 تایی شامل 30 شرکت ورشکسته و 30 شرکت غیر ورشکسته استفاده کرد. این مدل توانست 96 درصد شرکت های ورشکسته و 100 درصد شرکت های سالم را به درستی پیش بینی نماید و در نهایت با استفاده از 9 نسبت مالی زیر که بیشترین نقش را در پیش بینی اولیه ایفا می کند به صورت زیر ارائه نمود :

$$H = 5/528 x1 + /222x2 + /073 x3 + 1/27x4 + /12 x5 + 2/335x6 + /575x7 + 1/083x8 + /894x9 + 6/075$$

اگر $H < 0$ باشد شرکت در گروه ورشکسته طبقه بندی می شود.

کیسی و باریتزاک در سال 1985، پژوهشی با استفاده از 209 شرکت در دو گروه ورشکسته و غیر ورشکسته، به منظور ارزیابی این موضوع که آیا جریان وجوه نقد عملیاتی می تواند در تحلیل

های مربوط به ورشکستگی استفاده شود، انجام دادند. آنها داده های مورد نظر را در دوره زمانی 1971-1982 انتخاب نمودند. روش آماری آنها تحلیل ممیز چندگانه بود. به هر حال، نتیجه پژوهش آنها نتوانست شواهد و مدارک کافی برای استفاده از جریان وجوه نقد عملیاتی در مدل های پیش بینی ورشکستگی فراهم آورد.

اندرو (1986)، روش تحلیل ممیزی را در مقابل روش لوجیت مورد بررسی قرار داد و به این نتیجه رسید که لوجیت، جامعیت و اثر بخشی بیشتری دارد. او اظهار نمود که تکنیک لوجیت نسبت به تکنیک تحلیل تمایزی روش بهتری می باشد.

گیلبوت، متون و شوارتز (1990)، توانایی پیش بینی مدل‌ها را بر پایه دو نمونه مورد بررسی قرار دادند؛ دسته اول متشکل از 52 شرکت ورشکسته و 208 شرکت غیر ورشکسته بود. آنها از 14 نسبت مالی استفاده کردند که از جمله این نسبت‌ها، نسبت جریان‌ات نقدی عملیاتی به کل دارایی‌ها و نسبت جریان‌ات عملیاتی به بدهی‌های جاری بود. یافته‌های آنان نشان داد که اطلاعات حسابداری در پیش بینی ورشکستگی سودمند می باشد. همچنین آنها نتیجه گیری نمودند که نسبت‌های حاصل از صورت جریان‌ات نقدی در پیش بینی بحران‌های مالی (ورشکستگی) از اهمیت زیادی برخوردار است.

ادنان عزیز (2006)، مدل‌های مختلف پیش بینی ورشکستگی را با یک سال قبل از ورشکستگی مقایسه نمود و با تحلیل نتایج 46 تحقیق و بررسی 89 شرکت به این نتیجه رسید که 60 درصد از مطالعات انجام شده از نسبت‌های مالی به عنوان متغیرهای توصیفی تحقیقات خود استفاده نموده اند و 7 درصد از اطلاعات جریان‌ات نقدی و 33 درصد بقیه از ترکیبی از دو نوع قبل استفاده نموده اند که این یافته‌ها دال بر اعتبار محتوای اطلاعاتی حساب‌های شرکت‌ها می باشد.

ودیدی و میر اسماعیلی در سال 1389، در تحقیقی به ارائه مدل آماری مناسب جهت پیش بینی دقیق ورشکستگی شرکت‌ها برای هر یک از سال‌های t (سال ورشکستگی)، $t-1$ (یک سال قبل از ورشکستگی) و $t-2$ (دو سال قبل از ورشکستگی) و سپس، مقایسه دو مدل پیش بینی ورشکستگی، یعنی مدل تحلیل لوجیت اهلسون و تحلیل ممیز چندگانه فولمر در بازار سهام ایران برای سال‌های فوق پرداختند. نمونه پژوهش آنها از 112 شرکت پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار با بازه زمانی بین سال‌های 1380 تا 1386 می‌باشد. برای آزمون فرضیه از روش‌های رگرسیون لجستیک و خطی آزمون نسبت دو جمله ای استفاده شده است. نتایج تحقیق نشان داد، هر دو مدل اهلسون و فولمر قادر به پیش بینی ورشکستگی در بازار سهام ایران می‌باشند و همچنین مدل تحلیل لوجیت اهلسون نسبت به مدل تحلیل ممیز چندگانه فولمر عملکرد بهتری داشته است. دقت پیش بینی مدل اهلسون برای سال‌های t ، $t-1$ ، $t-2$ به ترتیب 96 درصد، 91 درصد و 89 درصد است، در حالی که دقت پیش بینی مدل فولمر برای سال‌های مزبور به ترتیب 85 درصد، 74 درصد و 76 درصد می‌باشد.

قدرتی و معنوی مقدم در سال 1389، در تحقیقی به بررسی دقت مدل‌های پیش بینی ورشکستگی در بورس اوراق بهادار تهران پرداختند. نتایج حاصل از آزمون فرضیه اول نشان داد که الگوی پیش بینی بحران مالی زمیسکی، اسپرینگیت، سی ای اسکور، ژنتیک فرج زاده و ژنتیک مک کی توانایی پیش بینی تداوم فعالیت شرکت‌های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران را دارند. فرضیه دوم نیز مورد تایید قرار گرفت به این ترتیب که مدل‌های که با استفاده از تکنیک‌های هوش مصنوعی (الگوریتم ژنتیک) مدل سازی شده بودند، نسبت به مدل‌هایی که با استفاده از تکنیک‌های آماری مدل سازی شده بودند (مدل‌های کلاسیک)، در پیش بینی ورشکستگی از قابلیت بیشتری برخوردارند.

غلامپور فرد در سال 1387، در تحقیق خود با عنوان بررسی توانایی مدل‌های پیش‌بینی ورشکستگی آلمن و اهلسون در پیش‌بینی ورشکستگی شرکت‌های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار به مقایسه و کاربرد دو مدل فوق‌الذکر پرداخته است. نمونه تحقیق شامل بیست شرکت ورشکسته و بیست شرکت غیر ورشکسته در دوره زمانی 1377 تا 1384 است. نتایج تحقیق نشان می‌دهد مدل آلمن می‌تواند ورشکستگی شرکت‌ها را در دقت 47/5 درصد، 37/5 درصد و 32/5 درصد موارد به ترتیب در یک، دو و سه سال قبل از ورشکستگی به درستی پیش‌بینی نماید. همچنین مدل ارائه شده توسط اهلسون می‌تواند ورشکستگی را با دقت 32/5 درصد، 42/5 درصد و 37/5 درصد موارد به ترتیب در یک، دو و سه سال قبل از ورشکستگی به درستی پیش‌بینی نماید.

حمزوی (1386)، پژوهشی با عنوان پیش‌بینی ورشکستگی مالی شرکت‌ها در صنایع نساجی و داروسازی با استفاده از الگوی اهلسون انجام داد. در این پژوهش از 49 شرکت بررسی شده 19 شرکت به صورت شرکت‌های ورشکسته و 30 شرکت غیر ورشکسته تشخیص داده شد، در صورتی که در ابتدا تعداد شرکت‌های ورشکسته 16 شرکت و شرکت‌های غیر ورشکسته 33 شرکت بودند که این الگو 3 شرکت را اشتباه تشخیص داده است. در نتیجه با استفاده از الگوی مزبور با احتمال 88 درصد شرکت‌های ورشکسته صحیح تشخیص داده شد.

محمدجواد ساعی (1385)، در پژوهشی با عنوان «ارائه الگو برای پیش‌بینی عملکرد (مالی و بازار) شرکت‌های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران با استفاده از اطلاعات منتشره» ابتدا تفاوت متوسط برخی از ویژگی‌های مالی شرکت‌های موفق و ناموفق را مورد تحلیل قرار داد. سپس دو الگوی مجزا از تحلیل آماری لاجیت، احتمال تعلق یک شرکت به گروه‌های شرکت‌های موفق و ناموفق را از نظر بازده سهام (عملکرد بازار) پیش‌بینی نمود. الگوی دوم نیز با

استفاده از روش شناسی مشابه، به پیش بینی بازده حقوق صاحبان سهام (عملکرد مالی) می پردازد. یافته های پژوهش، در مورد تحلیل معنی دار بودن قضاوت اطلاعات مالی منتشره شرکت های موفق و ناموفق چنین نشان می دهد که از نظر شاخص فعالیت، وضعیت بدهی ها (اهرم مالی) متوسط اندازه ارزش دفتری دارایی ها و نوع صنعت، تفاوت های آماری با اهمیتی وجود دارد. هرچند تفاوت وضعیت نقدینگی این دو گروه با اهمیت نیست. صحت پیش بینی الگوهای تعیین شده برای پیش بینی رتبه عملکرد بازده سهام و عملکرد بازده حقوق صاحبان سهام، چه در نمونه تعیین الگو و چه در نمونه کنترل آن، از نظر آماری با اهمیت هستند. هر چند، همانگونه که انتظار می رفت، آماره های الگوی پیش بینی بازده حقوق صاحبان سهام بهتر از الگوی پیش بینی بازده سهام می باشند.

کاشانی (1384)، در پژوهش خود به بررسی تعدیل ضرایب الگوی آلتمن در صنعت تجهیزات و لوازم خانگی پرداخت که طبق نتیجه تحقیق وی، الگوی تعدیل شده آلتمن در صنعت یاد شده با دقت 90/7 درصد شرکت های ورشکسته و غیرورشکسته را تفکیک می کرد.

راعی و فلاح پور در سال (1383)، در پژوهش خود با عنوان پیش بینی درماندگی مالی شرکت ها با استفاده از شبکه های عصبی مصنوعی، به پیش بینی درماندگی مالی در 80 شرکت تولیدی پرداختند و از مدل تحلیل تمایزی چند متغیره به عنوان مدل مقایسه ای استفاده نمودند و طبق شواهد گردآوری شده به این نتیجه رسیدند که مدل شبکه های عصبی مصنوعی در پیش بینی درماندگی مالی این شرکت ها، به طور معنی داری نسبت به مدل تحلیل تمایزی از دقت پیش بینی بیشتری برخوردار است.

اهداف کلی پژوهش

- 1- ارائه یک الگو برای پیش بینی وضعیت ورشکستگی شرکت‌های تعاونی در بخش کشاورزی، براساس اطلاعات شرکت‌های تعاونی کشاورزی استان خوزستان
- 2- تعیین نرخ احتمال موفقیت این الگو در پیش بینی صحیح ورشکستگی در شرکت‌های تعاونی کشاورزی استان خوزستان

پرسش‌های تحقیق

پرسش‌هایی که در راستای مسئله اصلی پژوهش مطرح می‌باشد و هدف پژوهش پاسخگویی مناسب به آنهاست به شرح زیر هستند:

- 1- آیا شرکت ورشکست شده و ورشکست نشده بر اساس الگوی اهلسون قابل تفکیک و پیش بینی است؟
- 2- اوزان متغیرهای الگو، میزان ورشکستگی را با چه خطایی اندازه‌گیری می‌کند؟
- 3- آیا با الگوی اهلسون که اوزان آن بومی شده، می‌توان شرکت‌های تعاونی کشاورزی را ورشکسته دانست؟

فرضیه‌های پژوهش

- 1- شرکت‌های ورشکسته در بخش کشاورزی با الگوی اهلسون بر اساس داده‌های شرکت‌ها قابل پیش بینی هستند.
- 2- شرکت‌های ورشکسته در بخش کشاورزی با بررسی نسبت‌های مالی قابل پیش بینی هستند.

روش پژوهش

در این پژوهش با در نظر گرفتن اطلاعات استخراج شده از صورت‌های مالی شرکت‌های تعاونی کشاورزی به محاسبه نسبت‌های مذکور در بخش 3-3 پرداخته شده و با قرار دادن مقدار این نسبت‌ها در مدل پیش‌بینی ورشکستگی اهلسون سعی در آزمون این مدل برای شرکت‌های مورد نظر را دارد.

به عبارت دیگر می‌توان فرآیند پیگیری شده در این پژوهش را به شرح زیر نوشت:

1. جمع‌آوری داده‌های مربوط به صورت‌های مالی گذشته شرکت‌های مورد بررسی
2. محاسبه نسبت‌های مالی مورد استفاده در مدل
3. محاسبه مقادیر λ برای شرکت‌های مورد بررسی
4. مقایسه نتیجه حاصل از محاسبه λ و شرایط ورشکستگی کنونی شرکت‌های مورد بررسی

جامعه آماری

جامعه آماری این الگو دربرگیرنده شرکت‌های تعاونی در گروه‌های دو گانه کشاورزی، روستایی و اتحادیه‌های آنها می‌باشد. تعداد شرکت‌های موجود در این پژوهش شامل 36 شرکت و اتحادیه کشاورزی و روستایی است. در این پژوهش با استفاده از روش سرشماری در آمار، تمام شرکت‌های کشاورزی و روستایی مورد بررسی قرار گرفته است و از نمونه‌گیری استفاده نشده است. علت برگزیدن این شرکت‌ها، به علت عدم دسترسی محقق به اطلاعات دقیق صورت‌های مالی شرکت‌های مزبور در سال 1391 بوده است. در این پژوهش از افق زمانی چهارساله (1387 تا 1390) استفاده شده است.

روش جمع‌آوری اطلاعات

برای جمع‌آوری داده‌ها از اطلاعات موجود در اداره حسابرسی سازمان تعاونی روستایی استان خوزستان استفاده شده است و بدین صورت اطلاعات ترازنامه، سود و زیان و صورت جریان وجوه نقد برای دوره‌های مورد نظر گردآوری شد. همچنین، به منظور قابلیت اتکای بالای اطلاعات مالی پژوهشگر که خود حسابرس سازمان مربوط بوده این اطلاعات را در صورت‌های مالی حسابرسی شده استخراج نمود.

ابزار سنجش

روش تجزیه و تحلیل اطلاعات در این پایان‌نامه با توجه به الگوی زیر، روش رگرسیون لجستیک و انتخاب متغیر می‌باشد که از نرم افزار *SPSS17* برای تعیین اوزان استفاده خواهد شد.

$$y = a + b_1x_1 + b_2x_2 + b_3x_3 + b_4x_4 + b_5x_5 + b_6x_6 + b_7x_7 + b_8x_8 + b_9x_9$$

با استفاده از رگرسیون لجستیک مناسب‌ترین الگو برای پیش‌بینی ورشکستگی در شرایط پژوهش به شرح زیر می‌باشد:

$$y = \beta_0 + \beta_1x_1 + \dots + \beta_9x_9 + \varepsilon$$

با توجه به الگوی بالا با چه احتمالی می‌توان شرکت‌های ورشکسته را تعیین نمود؟ مثلاً از شرکت بررسی شده چند شرکت به صورت شرکت‌های ورشکسته تشخیص داده شده و چند شرکت غیر ورشکسته می‌باشند. ابتدا تعداد شرکت‌های ورشکسته و شرکت‌های غیر ورشکسته چه مقدار بود؟ این الگو دقیقاً تعیین می‌نماید که چه مقدار از این شرکت‌ها اشتباه تشخیص داده شده است.

دلیل انتخاب الگوی ورشکستگی اهلسون در این پژوهش

با توجه به فراوانی الگوی های ورشکستگی که در سال های اخیر مورد آزمون قرار گرفته اند و نتایج حاصله از به کار گیری آنها که مدیران مالی را در خصوص تداوم فعالیت و بقای شرکت ها راهنمایی می کند و همچنین در صد بالای پیش بینی ورشکستگی اهلسون که حدود 97 درصد می باشد و نسبت به سایر الگوها دقت بالاتری دارد محقق نسبت به انتخاب و پیاده سازی الگوی مزبور اقدام نموده است.

متغیر های پژوهش

1. متغیر اول (x_1): لگاریتم کل دارایی تقسیم بر شاخص سطح قیمت $1GNP$
2. متغیر دوم (x_2): کل بدهی تقسیم بر کل دارایی
3. متغیر سوم (x_3): سرمایه در گردش تقسیم بر کل دارایی
4. متغیر چهارم (x_4): بدهی جاری تقسیم بر دارایی جاری
5. متغیر پنجم (x_5): یک، اگر کل بدهی بیشتر از کل دارایی باشد و گرنه، صفر
6. متغیر ششم (x_6): سود خالص تقسیم بر کل دارایی
7. متغیر هفتم (x_7): وجه نقد ناشی از فعالیت های عملیاتی تقسیم بر کل دارایی
8. متغیر هشتم (x_8): یک، اگر سود خالص در دو سال اخیر منفی باشد و گرنه، صفر
9. متغیر نهم (x_9): اندازه تغییرات سود خالص که برابر است با

$$\left(\left| \text{سود خالص سال گذشته} \right| + \left| \text{سود خالص سال جاری} \right| \right) / (\text{سود خالص سال گذشته} - \text{سود خالص سال جاری})$$

¹ - $\text{Log}(\text{total assets}/\text{GNP price-level index})$

معیار تعیین ورشکستگی طبق قانون تجارت و بخش تعاون

به موجب صدور ماده 412 قانون تجارت ورشکستگی تاجر یا شرکت تجارتي در نتیجه توقف از تادیه وجوهی که بر عهده اوست حاصل می شود. همچنین از ماده 413 این قانون برمی آید که وقفه در تادیه قروض یا سایر تعهدات نقدی موجب توقف بازرگانان است. طبق ماده 141 لایحه اصلاح قسمتی از قانون تجارت مصوب 1347 وظایف شرکت در صورت ورشکستگی به شرح زیر بیان شده است:

«اگر بر اثر زیانهای وارده حداقل نصف سرمایه شرکت از میان برود، هیئت مدیره مکلف است بلافاصله با تشکیل مجمع عمومی فوق العاده، صاحبان سهام را دعوت نماید تا موضوع انحلال یا بقای شرکت مورد شور و رای واقع شود. هرگاه مجمع مزبور رای به انحلال شرکت ندهد باید در همان جلسه و با رعایت مقررات ماده 6 این قانون، سرمایه شرکت را به مبلغ سرمایه موجود کاهش دهد. در صورتی که هیئت مدیره برخلاف این ماده به دعوت مجمع عمومی فوق العاده مبادرت نکند و یا مجمعی که دعوت می شود نتواند مطابق مقررات قانونی منعقد گردد هر ذینفع می تواند انحلال شرکت را از دادگاه صلاحیتدار درخواست کند.»

گرچه در این ماده قانونی امر ورشکستگی به صراحت مشخص نشده است، اما در ماده 143 همین قانون ورشکستگی تصریح گردیده و بیان شده است در صورتی که شرکت ورشکسته شود یا پس از انحلال معلوم شود که دارایی شرکت برای تادیه دیون آن کافی نیست، دادگاه صلاحیت دار می تواند به تقاضای هر ذینفع هر یک از مدیران و یا مدیرعاملی را که ورشکستگی شرکت یا کافی نبودن دارایی شرکت به نحوی از انحا معلول تخلفات او بوده است منفردا یا متضامنا به تادیه آن قسمت از دیونی که پرداخت آن از دارایی شرکت ممکن نیست، محکوم نماید (ماده 143، ص 65). طبق ماده 835 تاجری که توانایی پرداخت دیون خود را ندارد ولی به تشخیص سازمان

بازرسی قادر به ادامه فعالیت تجارتي است، مشمول بازسازی قرار می‌گیرد. مشمولان این ماده مکلفند ظرف مدت سی روز از تاریخ شروع توقف در پرداخت دیون، درخواست رسیدگی به سازمان بازرسی را تسلیم نمایند، (ماده 836). با توجه به مواد 412 و 541 و 549 قانون تجارت سه نوع ورشکستگی میتوان تشخیص داد که عبارتند از:

1. ورشکستگی عادی 2. ورشکستگی به تقصیر 3. ورشکستگی به تقلب

در این پژوهش به منظور دسته بندی شرکت ها به دو گروه ورشکسته و غیر ورشکسته بدین صورت عمل شد که شرکت‌هایی که بر مبنای ضوابط موجود و بر اساس ماده 83 اساسنامه شرکت‌های تعاونی، زیان انباشته آنها بیش از اندوخته قانونی و نیمی از سرمایه آنها بوده به عنوان شرکت ورشکسته تلقی می‌شود. بر اساس مبنای یاد شده 13 شرکت به عنوان شرکت ورشکسته و 23 شرکت به عنوان شرکت غیر ورشکسته طبقه بندی شد که اسامی آنها در جدول شماره 1 آورده شده است.

جدول شماره 1 : اسامی شرکتها به تفکیک ورشکسته و غیر ورشکسته

ردیف	شرکتهای غیر ورشکسته	شرکتهای ورشکسته
1	تعاونی دامداران شهرستان بهبهان	تعاونی کشاورزی آبرسانی نظامیه شهرستان اهواز
2	تعاونی روستایی عقیلی شهرستان گونند	تحدیه شرکتهای تعاونی روستایی شهرستان آبادان
3	تعاونی روستایی پیشرو شهرستان شوستر	تعاونی روستایی پیام شهرستان باغملک
4	تعاونی روستایی برزگر شهرستان امیدیه	تعاونی روستایی اروندان شهرستان آبادان
5	تعاونی روستایی شهید داودی شهرستان ایذه	تعاونی روستایی استقامت شهرستان آبادان
6	تعاونی روستایی رهنمون شهرستان راهرمز	تعاونی روستایی همایون شهرستان باغملک
7	تعاونی روستایی حافظ شهرستان اندیمشک	تعاونی روستایی پیش آهنگ شهرستان باغملک
8	تعاونی روستایی رهنما شهرستان راهرمز	تعاونی روستایی نیرومند شهرستان باغملک
9	تعاونی روستایی عدالت شهرستان دزفول	تعاونی روستایی شهید افراخته شهرستان باغملک
10	تعاونی روستایی خادم شهرستان خرمشهر	تعاونی روستایی میثاق شهرستان مسجد سلیمان
11	تعاونی روستایی سوسن شهرستان هویزه	تعاونی روستایی ممتاز شهرستان مسجد سلیمان
12	تعاونی روستایی رسالت شهرستان اهواز	تعاونی روستایی منار شهرستان مسجد سلیمان
13	تعاونی روستایی ساسان شهرستان دشت آزادگان	تعاونی روستایی ماهور شهرستان اندیکا
14	تعاونی روستایی توحید شهرستان شوش	-
15	تحدیه شرکتهای تعاونی کشاورزی دامداران استان خوزستان	-
16	تحدیه شرکتهای تعاونی روستایی شهرستان شادگان	-
17	تحدیه شرکتهای تعاونی روستایی استان خوزستان	-
18	تحدیه شرکتهای تعاونی روستایی شهرستان دزفول	-
19	تحدیه شرکتهای تعاونی روستایی شهرستان ماهشهر	-
20	تعاونی روستایی زنان عقیلی شهرستان گونند	--
21	تعاونی روستایی زنان نخ ريسان شهرستان ایذه	-
22	تعاونی کشاورزی دامداران عقیلی شهرستان گونند	-
23	تعاونی کشاورزی مرغداران شهرستان دزفول	-

ماخذ : آمار مکتوب از بایگانی اداره حسابرسی سازمان تعاون روستایی خوزستان

آمار توصیفی متغیرهای پژوهش

1- آمار توصیفی شاخص کلی (پاسخ y) متغیرهای پژوهش قبل از حذف مشاهدات پرت: در این تحقیق 36 شرکت طی 4 سال مورد مطالعه قرار گرفته است. بنابراین 144 سال شرکت خواهیم داشت که در مدل سازی ها استفاده شده اند. 13 شرکت معادل 36 درصد از شرکت ها ورشکسته و 23 شرکت معادل 64 درصد از شرکت ها غیر ورشکسته می باشند.

جدول شماره 2: آمار توصیفی شاخص کلی (y)

Y					
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	0	92	63,9	63,9	63,9
	1	52	36,1	36,1	100,0
	Total	144	100,0	100,0	

جدول شماره 3: چکیده نتایج آمار توصیفی قبل از حذف مشاهدات پرت

متغیرهای تحقیق	تعداد مشاهدات	مینیمم مشاهدات	ماکزیمم مشاهدات	میانگین	انحراف معیار
X1	144	5,542	9,374	7,18166	.748166
X2	144	.142	1,956	.72756	.343413
X3	144	-1,358	.682	.05548	.384857
X4	144	.019	33,424	1,59339	3,745534
X5	144	0	1	.17	.380
X6	144	-1,301	.286	-.05755	.187446
X7	144	-3,218	8,293	.03832	.757423
X8	144	0	1	.36	.482
X9	144	-8,654	5,240	-.05778	1,108340

متغیرهای تحقیق	تعداد مشاهدات	مینیمم مشاهدات	ماکزیمم مشاهدات	میانگین	انحراف معیار
X1	144	5,542	9,374	7,18166	.748166
X2	144	.142	1,956	.72756	.343413
X3	144	-1,358	.682	.05548	.384857
X4	144	.019	33,424	1,59339	3,745534
X5	144	0	1	.17	.380
X6	144	-1,301	.286	-.05755	.187446
X7	144	-3,218	8,293	.03832	.757423
X8	144	0	1	.36	.482
X9	144	-8,654	5,240	-.05778	1,108340
Valid N (listwise)	144				

مشاهده‌های پرت معمولاً بر اساس نمودار چندک چندک یا پراکنش بین متغیر وابسته و متغیرهای مستقل تعیین می‌شوند. بدین ترتیب که مشاهداتی که فاصله‌ای از سایر مشاهدات و خط مورب مشکی رنگ وسط نمودار داشته باشند به عنوان پرت در نظر گرفته می‌شوند. البته در این روش تجربه محقق بسیار موثر است، ضمناً نتیجه تشخیص مشاهدات پرت در ادامه به وسیله رگرسیون کنترل می‌شود. لذا نخست به وسیله نمودار چندک چندک به مطالعه مشاهدات پرت افتاده در متغیرهای پژوهش پرداخته می‌شود و بعد از تشخیص آنها حذف می‌گردد. نتیجه این مطالعه در نگاره زیر چکیده شده است:

شایان ذکر است که برای تشخیص مشاهدات پرت افتاده، نخست الگوی رگرسیونی ساده بین متغیرهای مستقل و وابسته برازش می‌شود و بر این اساس نرم افزار مشاهدات پرت افتاده را مشخص می‌کند که برای داشتن یک دید تصویری در نمودار چندک چندک مشاهدات پرت افتاده با

شماره مشخص شده‌اند. بنابراین مشاهدات مشخص شده را حذف و مجدداً مدل را برازش می‌دهیم. این کار را تا آنجا ادامه می‌دهیم که دیگر نرم افزار مشاهده پرت افتاده‌ای را مشخص نکند و در هر مرحله نمودار چندک چندک برای مشخص تر شدن مشاهدات پرت افتاده رسم شده است.

2- آمار توصیفی متغیرهای پژوهش بعد از حذف مشاهدات پرت: بعد از حذف مشاهدات پرت افتاده دوباره برای آشنایی و توصیف بیشتر به بررسی آمار توصیفی پرداخته می‌شود.

جدول شماره 5: چکیده نتایج آمار توصیفی بعد از حذف مشاهدات پرت افتاده

متغیرهای تحقیق	تعداد مشاهدات	مینیمم مشاهدات	ماکزیمم مشاهدات	میانگین	انحراف معیار
X1	144	5,542	9,374	7,18166	0,748166
X2	141	0,142	1,487	0,70246	0,299960
X3	140	-0,873	0,682	0,09113	0,325387
X4	140	0,019	6,719	1,02729	0,983816
X5	144	0	1	0,17	0,380
X6	142	-0,611	0,286	-0,04365	0,143822
X7	142	-0,704	0,374	0,00312	0,148868
X8	144	0	1	0,36	0,482
X9	141	-8,654	1,243	-0,08942	0,959698
Valid N (listwise)	130				

بررسی فرضیه 1 پژوهش: شرکت‌های ورشکسته در بخش کشاورزی با الگوی اهلسون بر

اساس داده‌های شرکت‌های قابل پیش‌بینی است.

مدل رگرسیونی مورد استفاده برای بررسی فرضیه عبارت است از:

$$\ln\left(\frac{P}{1-p}\right) = B_0 + B_1 X_1 + \mathbf{L} + B_p X_p + e$$

در برازش مدل رگرسیون لجستیک مراحل زیر طی شده است: نخست معنی داری عرض از مبدا مدل در گام صفر به علاوه معنی داری تک تک متغیرهای مستقل به صورت جداگانه مورد بررسی قرار گرفته است. در ادامه و در گام یک نخست آزمون معنی داری همزمان ضرایب¹ انجام شده که نتیجه منجر به تأیید معنی داری ضرایب مدل می‌شود، ضریب تعیین مدل به روش ((کاکس و اسنل))² برابر 0/639 و به روش ((نیگل کرک))³ برابر 0/893 شده است که هر دو مقدار مناسب می‌باشند و می‌توان نتیجه گرفت دقت مدل کمینه 90 درصد می‌باشد. در ادامه آزمون نیکویی برازش « هاسمر و لمشو»⁴ انجام شده است که نتیجه این آزمون نیز موید برازندگی مدل برای بررسی فرضیه پژوهش می‌باشد، سپس مدل نهایی برازش و معنی داری عرض از مبدا و سایر متغیرهای مستقل مورد بررسی قرار می‌گیرد که همگی معنی دار می‌باشند در پایان فرضیات زیر بنایی مدل (استقلال و ثابت بودن واریانس) که شرط درستی نتایج می‌باشند، مورد بررسی قرار گرفته و تأیید شده اند، بنابراین به نتایج حاصل می‌توان اطمینان کامل داشت.

تحلیل مدل رگرسیونی

ضریب تعیین مدل برابر 0/893 می‌باشد، بدین معنی که حدود 89 درصد از تغییرات متغیر وابسته به وسیله متغیرهای مستقل قابل توصیف است. مقدار احتمال مربوط به برازندگی مدل

¹ - Omnibus tests of model coefficients

² -cox & snell

³ -Nagelkerke

⁴ Hosmer and Lemeshow

آزمون هاسمر لمشو) برابر 0/913 می‌باشد که از 0/05 بزرگتر است. بنابراین با اطمینان 95 درصد برازندگی و کفایت مدل رد نمی‌شود. (نگاره 4-6)

مقدار احتمال مربوط به آزمون عدم معنی داری ضرایب مدل نیز برابر 0/00 می‌باشد که با اطمینان 95 درصد رد می‌شود. در نتیجه معنی داری کلی ضرایب مدل تأیید می‌باشد. بر این اساس فرضیه پژوهش مورد تأیید قرار می‌گیرد. (نگاره 4-7)

جدول شماره 6: چکیده مدل

ضریب تعیین نیگل کرک	ضریب تعیین کاکس و اسنل	لگاریتم درستنمایی	آماره ها
0/893	0/639	31/138	مقدار آماره ها

جدول شماره 7: آزمون نیکویی برازندگی هاسمر و لمشو

مقدار احتمال	درجه آزادی	مقدار آماره کای دو	مقادیر
0/913	8	3/317	

جدول شماره 8: آزمون معنی داری ضرایب مدل

مقدار احتمال	درجه آزادی	مقدار آماره کای دو	مدل
0/000	9	132/445	

جدول شماره 9: بررسی معنی داری متغیرهای موجود در مدل

مقدار احتمال	درجه آزادی	آماره والد	خطای استاندارد	مقدار ضریب	متغیرها
0/003	1	-4,692	1,571	8,920	X1
0/052	1	8,868	4,561	3,780	X2
0/279	1	-8,841	8,171	1,171	X3
0/218	1	-5,737	4,659	1,516	X4
0/996	1	24,214	4939,654	.000	X5

X6	2,872	14,418	-24,435	1	0/090
X7	1,321	3,592	4,128	1	0/250
X8	.068	1,604	.417	1	0/795
X9	.717	.332	-.281	1	0/397
عرض از مبدا	6,194	12,413	30,893	1	0/013

مدل برازش شده نیز عبارت است از:

$$\ln\left(\frac{P}{1-p}\right) = 30.893 - 4.692X_1 + 8.868X_2 - 8.841X_3 - 5.737X_4 + 24.214X_5 - 24.435X_6 + 4.128X_7 + 0.417X_8 - 0.281X_9$$

در رگرسیون لجستیک پاسخ دو حالتی است. اگر احتمال برازش برای مشاهده جدید x بزرگتر از 0/5 باشد به گروه 1 ($y=1$) اختصاص داده می‌شود و نشان دهنده این است که شرکت در گروه ورشکسته قرار دارد و اگر کمتر از 0/5 باشد در گروه 0 ($y=0$) طبقه بندی می‌شود و نشان دهنده این است که شرکت در گروه غیر ورشکسته قرار دارد.

$$1 = \text{شرکت ورشکسته}$$

$$0 = \text{شرکت غیر ورشکسته}$$

در جدول شماره 10 طبقه بندی شرکت‌ها بر مبنای نتیجه به دست آمده از الگوی بالا برای تشخیص اینکه هر کدام از شرکت‌ها به کدام گروه (ورشکسته یا غیر ورشکسته) تعلق دارد را نشان می‌دهد.

بررسی فرضیه شماره 2 تحقیق: شرکت‌های ورشکسته در بخش کشاورزی با بررسی نسبت

های مالی قابل پیش بینی هستند. مدل برازش شده جهت بررسی فرضیه عبارت است از:

$$y = \beta_0 + \beta_1x_1 + \dots + \beta_9x_9 + \varepsilon$$

تحلیل مدل رگرسیونی: ضریب تعیین مدل برابر 0/738 می‌باشد و بدین معنی است که حدود

74 درصد از تغییرات متغیر وابسته به وسیله متغیرهای مستقل قابل توصیف است. مقدار احتمال

مربوط به فرض صفر آماری مبنی بر عدم وجود ارتباط بین متغیرهای مستقل و متغیر وابسته $(H_0: \beta_1 = \beta_2 = \dots = \beta_9 = 0)$ برابر 0/000 می باشد که از 0/05 کوچکتر است. بنابراین با اطمینان 95 درصد این فرض رد می شود. در نتیجه مدل معنی داری می باشد و این به معنی تأیید فرضیه شماره 2 است

جدول شماره 11: خلاصه مدل مربوط به فرضیه شماره 2

ضریب همبستگی چندگانه	ضریب تعیین	ضریب تعیین تصحیح شده	خطای استاندارد برآورد	آماره دورین واتسن
.859	.738	.718	.249	1,77

جدول شماره 12: بررسی معنی داری متغیرهای موجود در مدل 2

متغیرها	مقدار ضریب	خطای استاندارد	آماره تی	مقدار احتمال
عرض از مبدا	0,259	1,379	5,328	0,000
X1	0,036	-0,204	-5,592	0,000
X2	0,129	0,417	3,227	0,002
X3	0,150	-0,001	-0,007	0,995
X4	0,048	-0,039	-0,817	0,415
X5	0,093	0,147	1,591	0,114
X6	0,320	-0,480	-1,500	0,136
X7	0,145	-0,040	-0,275	0,784
X8	0,086	0,401	4,681	0,000
X9	0,024	0,007	0,275	0,783

مدل برازش شده نیز عبارت است از:

$$y = 1.379 - 0.204X_1 + 0.417X_2 - 0.001X_3 - 0.039X_4 + 0.147X_5 - 0.480X_6 - 0.04X_7 + 0.401X_8 + 0.007X_9$$

جدول شماره 10 : طبقه بندی شرکتها بر مبنای نتایج الگوی اهلسون

ردیف	شرکتهای تعاونی کشاورزی و روستایی	وضعیت ورشکستگی (Y)	پیش بینی مدل predict	وضعیت پیش بینی مدل
1	تعاونی دامداران شهرستان بهبهان	0	0	درست
2	تعاونی روستایی عقیلی شهرستان گتوند	0	0	درست
3	تعاونی روستایی پیشرو شهرستان شوشتر	0	0	درست
4	تعاونی روستایی برزگر شهرستان امیدیه	0	0	درست
5	تعاونی روستایی شهید داودی شهرستان ایذه	0	0	درست
6	تعاونی روستایی رهنمون شهرستان رامهرمز	0	0	درست
7	تعاونی روستایی حافظ شهرستان اندیمشک	0	0	درست
8	تعاونی روستایی رهنما شهرستان رامهرمز	0	0	درست
9	تعاونی روستایی عدالت شهرستان دزفول	0	0	درست
10	تعاونی روستایی خادم شهرستان خرمشهر	0	0	درست
11	تعاونی روستایی سوسن شهرستان هویزه	0	0	درست
12	تعاونی روستایی رسالت شهرستان اهواز	0	0	درست
13	تعاون روستایی ساسان شهرستان دشت آزادگان	0	0	درست
14	تعاونی روستایی توحید شهرستان شوش	0	0	درست
15	اتحادیه شرکتهای تعاونی کشاورزی دامداران استان خوزستان	0	0	درست
16	اتحادیه شرکتهای تعاونی روستایی شهرستان شادگان	0	0	درست
17	اتحادیه شرکتهای تعاونی روستایی استان خوزستان	0	0	درست
18	اتحادیه شرکتهای تعاونی روستایی شهرستان دزفول	0	0	درست
19	اتحادیه شرکتهای تعاونی روستایی شهرستان ماهشهر	0	0	درست
20	تعاونی روستایی زنان عقیلی شهرستان گتوند	0	0	درست
21	تعاونی روستایی زنان نخ ريسان شهرستان ایذه	0	0	درست
22	تعاونی کشاورزی دامداران عقیلی شهرستان گتوند	0	0	درست
23	تعاونی کشاورزی مرغداران شهرستان دزفول	0	0	درست
24	تعاونی کشاورزی آبرسانی نظامیه شهرستان اهواز	1	1	درست
25	اتحادیه شرکتهای تعاونی روستایی شهرستان آبادان	1	1	درست
26	تعاونی روستایی پیام شهرستان باغملک	1	1	درست
27	تعاونی روستایی اروندان شهرستان آبادان	1	1	درست
28	تعاونی روستایی استقامت شهرستان آبادان	1	1	درست
29	تعاونی روستایی همایون شهرستان باغملک	1	0	اشتباه
30	تعاونی روستایی پیش آهنگ شهرستان باغملک	1	1	درست
31	تعاونی روستایی نیرومند شهرستان باغملک	1	0	اشتباه
32	تعاونی روستایی شهید افراخته شهرستان باغملک	1	0	اشتباه
33	تعاونی روستایی میثاق شهرستان مسجد سلیمان	1	1	درست
34	تعاونی روستایی ممتاز شهرستان مسجد سلیمان	1	1	درست
35	تعاونی روستایی منار شهرستان مسجد سلیمان	1	1	درست
36	تعاونی روستایی مهور شهرستان اندیکا	1	1	درست

نتیجه گیری

پیش‌بینی ورشکستگی شرکت‌ها یکی از مطالعات با اهمیت در حوزه مالی است. با پیش‌بینی ورشکستگی مالی و پس از آن ریشه‌یابی و حل آن، می‌توان به نتایج بسیار رضایت‌بخشی دست یافت. در این پژوهش پیش‌بینی ورشکستگی مالی شرکت‌های تعاونی کشاورزی استان خوزستان با استفاده از الگوی اهلسون مورد بررسی قرار گرفت.

با توجه به این الگو می‌توان با احتمال 97 درصد شرکت‌های ورشکسته را تعیین نمود. در رگرسیون لجستیک پاسخ دو حالتی است اگر احتمال برآزش برای مشاهده جدید x بزرگتر از 0/5 باشد به گروه 1 ($y=1$) اختصاص دارد و نشان‌دهنده این است که شرکت در گروه ورشکسته قرار دارد و اگر کمتر از 0/5 باشد در گروه 0 ($y=0$) طبقه‌بندی می‌شود و نشان‌دهنده این است که شرکت در گروه غیر ورشکسته قرار دارد. از 36 شرکت بررسی شده 10 شرکت به صورت شرکت‌های ورشکسته تشخیص داده شده و 26 شرکت غیر ورشکسته می‌باشند، در صورتی که ابتدا تعداد شرکت‌های ورشکسته 13 شرکت و شرکت‌های غیر ورشکسته 23 شرکت بودند که این الگو 3 شرکت را اشتباه تشخیص داده است. بنابراین مدل در 97 درصد به نحو مناسبی توانسته پیش‌بینی ورشکستگی را درست انجام دهد. در مجموع باید گفت که با استفاده از نتایج این پژوهش، به عنوان گام اول، می‌توان از مبتلا شدن شرکت‌ها به ورشکستگی و همچنین پیامدهای آن، جلوگیری کرد. البته در صورتی که پس از پیش‌بینی به ریشه‌یابی مسئله و علل آن پرداخته شود.

پیشنهاد برای پژوهش‌های آتی

- 1- پیشنهاد می‌شود الگوی اهلسون برای سایر شرکت‌ها مورد بررسی قرار گیرد.
- 2- از سایر الگوها برای پیش‌بینی ورشکستگی شرکت‌های تعاونی کشاورزی سایر استانها استفاده شده و با الگوی اهلسون مقایسه شود.

منابع :

- 1- احمدی کاشانی، سید عباس (1384). "ارایه الگوی پیش بینی ورشکستگی در صنعت تجهیزات و لوازم خانگی، پایان نامه کارشناسی ارشد حسابداری، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکز، دانشکده اقتصادی و حسابداری.
- 2- ودیعی، محمد حسین و میراسماعیلی، سید حسین (1389). "پیش بینی ورشکستگی با استفاده از مدل های لوجیت اهلسون و تحلیل ممیز چند گانه فولمر و مقایسه آنها"، پایان نامه کارشناسی ارشد دانشگاه آزاد، واحد نیشابور.
- 3- غلامپور فرد، محمد مسعود (1387). "بررسی توانایی مدل های پیش بینی ورشکستگی آلتمن و اهلسون در پیش بینی ورشکستگی شرکت های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار"، رساله کارشناسی ارشد حسابداری، دانشگاه فردوسی مشهد، دانشکده علوم اداری و اقتصاد.
- 4- قدرتی، حسن و معنوی مقدم، امیر هادی (1389). "بررسی دقت مدل های پیش بینی ورشکستگی در بورس اوراق بهادار تهران"، فصلنامه تحقیقات حسابداری و حسابرسی، سال دوم، شماره 7، پاییز 89.
- 5- مجموعه قوانین تعاون و اساسنامه سازمان مرکزی تعاون روستایی ایران و شبکه های تعاونی تحت پوشش (1388). تهران، انتشارات آذر برزین.
- 6- حمزوی، محمد امین (1386). "پیش بینی ورشکستگی مالی شرکت ها در صنایع نساجی و دارو سازی با استفاده از الگوی اهلسون".
- 7- راعی، رضا و فلاح پور، سعید (1383). "پیش بینی درماندگی مالی شرکت ها با استفاده از شبکه های عصبی مصنوعی"، تحقیقات مالی، سال ششم، شماره 17، ص 39-69.
8. *M.adnan aziz and homayon a.dar, 2006. predicting corporate bankruptcy: where we stand .corpoate governace journal, vol .6no 1.pp.18-33*
9. *Altman, E. I., R. Haldeman, and P. Narayanan, 1977, ZETA Analysis: A New Model to Identify Bankruptcy Risk of Corporations, Journal of Banking and Finance 10, 29-54.*
- 10, *Lo, Andrew w 1986 logit versus diccriminant analysis, a specification test and application to corporate bankruptey. university of Pennsylvania, Journal of econometrics, volume 31, Issue 2 ,march 1986, pp. 151-178, 111*

11. *Casey, C. AND n.Bartczk.1985, Using Operating Cash Flow data To predict Financial Distress : Some Exention . Journal vof Accounting Research. Vol 23, No.1,pp 384 – 401.*
12. *Fulmer.f, 1989 , A bankruptcy Classificatio modle for small firms journal of Commezial bank. lending , july.*
13. *Gilbert,L.R., Menon,K., & Shwartz,K.B,1990, Spring, Predicting bankruptcy for firms in financial distress. Journal of Business Finance & Accounting , 161-171.*

بررسی نقاط قوت، ضعف، فرصت و تهدید فرا روی شرکت‌ها و اتحادیه‌های تعاون روستایی استان گیلان¹

بهروز آریانپور²، دکتر محمدصادق اللهیاری³

چکیده

سنجش وضعیت شرکت‌ها و سازمان‌ها از دیرباز به عنوان یکی از بزرگترین دغدغه‌های مدیران بخش دولتی و خصوصی مورد توجه بوده است، زیرا از این طریق به شفاف‌تر شدن عملیات سازمان‌ها کمک می‌شود. در همین راستا تحقیق حاضر به بررسی تعدادی از عوامل محیطی (درونی و بیرونی) تاثیرگذار در عملکرد شرکت‌ها و اتحادیه‌های تعاونی روستایی استان گیلان در قالب تحلیل SWOT پرداخته است. بر این اساس نقاط قوت، ضعف، فرصت‌ها و تهدیدهای پیش‌روی تعاونی‌ها به کمک روش دلفی شناسایی شده و برپایه آن، راهبردهای مناسب برای بهبود عملکرد تعاونی‌ها ارائه گردیده است. جامعه آماری این پژوهش تعداد 174 شرکت و اتحادیه تعاون روستایی رابا حدود 1080 نفر شاغل در برمی‌گیرد که از این میان به‌طور تصادفی و با استفاده از جدول حداقل حجم نمونه بارتلت و همکاران (2001)، تعداد 223 پرسشنامه محقق ساخته بین اعضا و ارکان شبکه تعاون روستایی در سطح استان توزیع شد. پس از جمع آوری پرسشنامه‌ها و آماده‌سازی داده‌ها، تحلیل آماری با استفاده از نرم افزار SPSS¹⁹ انجام گرفت. نتایج نشان داد که شرکت‌ها و اتحادیه‌های تعاون روستایی دارای نقاط ضعف بیشتری نسبت به نقاط قوت می‌باشند و از ضعف برنامه‌ریزی در برنامه‌های کوتاه‌مدت و بلندمدت و دچار شدن به بیماری روزمرگی و همچنین کمبود نقدینگی و سرمایه در گردش و ضعف آشنایی و آگاهی هیئت مدیره و بازرسان با وظایف

¹. این مقاله برگرفته از پایان نامه کارشناسی ارشد با عنوان «بررسی نقاط قوت، ضعف، فرصت، تهدید فرا روی شرکت‌ها و اتحادیه‌های

تعاون روستایی استان گیلان» است، که با حمایت سازمان تعاون روستایی استان گیلان انجام شده است.

². کارشناس ارشد مدیریت کشاورزی دانشگاه آزاد اسلامی واحد رشت.

³. عضو هیئت علمی گروه کشاورزی دانشگاه آزاد اسلامی واحد رشت.

و تکالیف قانونی خود رنج می‌برند و در صورت به کارگیری راهبرد مناسب می‌توان عوامل منفی تأثیرگذار بر عملکرد تعاونی‌ها را کاهش و در برای تقویت نقاط قوت با بهره‌گیری از فرصت‌های موجود محیط خارجی می‌توان عملکرد تعاونی‌ها را افزایش داد. لذا برای بهبود عملکرد تعاونی، وزارت جهاد کشاورزی و سازمان تعاون روستایی باید با بهره‌گیری از ظرفیت‌ها و مواد قانونی اصل 44 قانون اساسی شعاع عملکردی خود را افزایش دهد و بازنگری جدی در سیاست‌های نظارتی، حمایتی و تسهیلاتی به عمل آورد.

واژگان کلیدی: تحلیل SWOT¹، مدل‌های سنجش وضعیت²، تدوین راهبرد³، مدیریت راهبردی⁴، تعاون روستایی

مقدمه

در دنیای امروز که شاهد تغییرات و تحولات شگرف در زمینه‌های مختلف هستیم، محیط با تلاطم و عدم اطمینان بسیاری مواجه است و رقابت، شدت زیادی پیدا کرده است و تحولات علم و فن آوری بر این تغییرات به شدت دامن زده است. بنابراین هر سازمانی در راستای تداوم حیات و کسب موفقیت بیشتر، نیاز مبرم به بهره‌مندی از برنامه‌ریزی راهبردی دارد. از آن‌جا که تهدیدهای محیطی از هر سو حیات و بقای سازمان‌ها را تهدید می‌کنند، لذا سازمان‌ها باید جایگاه فعلی خود را شناخته، نقاط قوت و ضعف خود را دقیقاً تحلیل کرده و با تکیه بر قوت‌ها از فرصت‌های محیطی استفاده کرده و خود را برای برخورد با تهدیدها آماده کنند و این مهم در قالب برنامه‌ریزی راهبردی امکان پذیر است (آقازاده، 1383).

در چارچوب برنامه‌ریزی راهبردی، سازمان، توانمندی و شرایط محیطی را تحلیل کرده و براساس آن اهداف قابل دسترس و روش‌های رسیدن به آن را مشخص می‌کند. این نوع

-
1. SWOT analysis
  2. Assessment models
  3. Strategy codification.
  4. Strategic management

برنامه‌ریزی با بررسی محیط خارجی و داخلی سازمان، فرصت‌ها و تهدیدهای محیطی و قوت‌ها و ضعف‌های داخلی را شناسایی می‌کند و با در نظر داشتن مأموریت سازمان، اهداف بلندمدت برای سازمان تنظیم می‌کند و برای دستیابی به این اهداف از بین گزینه‌های راهبردی اقدام به انتخاب راهبرد هایی می‌کند که با تکیه بر قوت‌ها و رفع ضعف‌ها، از فرصت‌های پیش آمده به نحو شایسته استفاده کرده و از تهدیدها پرهیز می‌کند تا در صورت اجرای صحیح باعث موفقیت سازمان در میدان رقابت شود. بدون شک فرآیند عملیات در سازمان‌های امروزی متأثر از تحولات سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و تکنولوژیکی محیط آن‌هاست و همساز با چنین تحولاتی محیط درونی آنها نیز دگرگونی‌های شگفت‌آوری را تجربه می‌کند (طیبی و ملکی، 1384). از این رو لازم است برای هر چه کارآتر و اثربخش‌تر شدن فعالیت مدیران و تصمیم‌گیران و برنامه‌ریزان در سازمان، تاثیرات انکارناپذیر مؤلفه‌های محیطی در کنار عوامل درونی مورد توجه خاص قرار گیرد. لذا در نظر است تا با بررسی وضعیت استفاده مدیران از چارچوب ضعف‌ها و قوت‌ها، فرصت‌ها و تهدیدهای سازمانی، ماتریس *SWOT* به عنوان یکی از ابزارهای راهبردی توسط مدیران سازمان‌ها و شرکت‌ها مورد چالش قرار گیرد و امید است نتایج حاصل موجبات بهبود عملکرد را فراهم نماید. بنابراین تاثیر عوامل محیطی در کنار عوامل داخلی توأم در مطلوب‌تر شدن فعالیت‌های مدیران و برنامه‌ریزان انکارناپذیر است.

تعاونی یک مؤسسه خودمختار و مبتنی بر اتحاد داوطلبانه اشخاص برای برآورده ساختن نیازهای عمومی اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و آرزوها از طریق یک مالکیت مشترک و تحت کنترل دموکراتیک شرکت می‌باشد (Sonja, 2008). در ایران تعاونی به عنوان یکی از سه بخش نظام اقتصادی کشور، طبق اصل 44 قانون اساسی، به فعالیت در بخش‌های مختلف اقتصادی می‌پردازد بنابراین، تعاونی کشاورزی و روستایی می‌تواند به ابزاری برای ایجادانگیزه

در توسعه اقتصاد روستایی تبدیل شود و در توسعه اقتصاد کشاورزی و روستایی نقش بسزایی داشته باشد. لذا مطالعات متعددی از ابعاد گوناگون در این زمینه انجام شده است. این در حالی است که در زمینه ارزیابی عملکرد و سنجش وضعیت تعاونی‌ها در قالب مدل *SWOT* پژوهشی انجام نشده و لذا در این مقاله از این منظر به موضوع نگاه می‌شود. به هر حال، در ادامه به برخی از مطالعات مرتبط پرداخته می‌شود.

کیانی مهر (1379) نقش شرکت‌های تعاونی کشاورزی در بهبود وضعیت فنی و اقتصادی کشاورزان گندمکار شهرستان سبزوار را مورد بررسی قرار داد. وی به این نتیجه رسید که بین عضویت در شرکت تعاونی و سطح دانش فنی، عملکرد در واحد هکتار، درآمد خالص، دسترسی به نهاده‌ها و اخذ وام بانکی رابطه معنی دار مثبتی وجود دارد.

اوزدمیر (Özdemir, 2005) وضعیت سهامداران در تعاونی‌های کشاورزی ترکیه را ارزیابی کرد و نشان داد که دلایل ناکامی این شرکت‌ها، ضعف در اموری مانند سرمایه، یکپارچه سازی، آموزش و پژوهش، مدیریت، قانون و ممیزی می‌باشد.

قنبری و همکاران (1379) یکی از راه‌های کاهش فعالیت‌های بخش دولتی و خصوصی در مدیریت کشور را توسعه تعاونی‌ها می‌دانند. آنها پیشنهاد می‌کنند که برای عملکرد بهتر تعاونی‌ها دولت باید با نقش نظارتی و برنامه‌ریزی، شرایط و امکانات لازم را برای تشویق بخش خصوصی به فعالیت در قالب تعاونی فراهم کند تا از این طریق نظارت دولت بر فعالیت‌های اقتصادی کشور افزایش و نیز فضای رقابتی ناسالم و نابرابر کاهش یابد. بنابراین به نظر می‌رسد برای عملکرد بهتر تعاونی‌ها، دولت باید با نقش نظارتی و برنامه‌ریزی، شرایط و امکانات لازم را برای گسترش و توسعه تعاونی‌ها فراهم سازد. سعدی (1386)، در تحقیق خود با عنوان «ارزیابی تعاونی‌های تولید کشاورزی در استان همدان» با استفاده از روش *SWOT* به بررسی و ارزیابی

تعاونی‌های تولید کشاورزی در استان همدان (شهرستان کبودر آهنگ) پرداخت. نتایج تحقیق نشان داد که افزایش سطح آگاهی فنی و تخصصی و افزایش دسترسی به نهاده‌ها، از مهمترین نتایج مثبت تعاونی‌های تولید کشاورزی و در مقابل محدودیت سرمایه، بی‌توجهی به اصول تعاون و روزمرگی از مهم‌ترین نقاط ضعف و حمایت دولت از بخش تعاون، به‌عنوان فرصت و فقدان برنامه جامع و بلند مدت برای تعاونی‌های تولید، به‌عنوان تهدید، محسوب می‌گردند.

خالدی و رحیم‌زاده (1387)، در تحقیق خود با عنوان «قوت‌ها، ضعف‌ها، فرصت‌ها و تهدیدهای فرآوری صادرات کشاورزی ایران» به بررسی جایگاه کشاورزی در اقتصاد ملی و مروری بر وضعیت صادرات کشاورزی به تفکیک بخشی، زیربخشی و کالایی و نیز سیاست‌های توسعه صادرات، از طریق دریافت نظرات کارشناسان، اقدام به تعیین ضعف‌ها و قوت‌های صادرات کشاورزی و معرفی تهدیدها و فرصت‌های موجود نمودند. نتایج این مطالعه نشان داده است که ضعف‌ها و تهدیدهای صادرات کشاورزی بیشتر از فرصت‌ها و قوت‌های آن بوده و همچنین تولیدات کشاورزی، رقابتی و مشتری‌پسند نبوده و صادرات کشاورزی فاقد راهبرد معینی می‌باشند.

شجاعی و همکاران (1387)، به بررسی شناسایی راهبرد‌های مناسب در شرکت تعاونی اعتبار کارکنان وزارت اقتصاد پرداختند. نتایج تحقیق نشان می‌دهد که بررسی‌های انجام شده با توجه به ماتریس عوامل داخلی و خارجی، برای شرکت تعاونی اعتبار راهبرد‌های رقابتی را پیشنهاد نموده که این راهبرد بر پایه چهار عامل، راهبرد ارائه تسهیلات بیشتر، راهبرد کاهش نرخ کارمزد تسهیلات، راهبرد استفاده از فناوری‌های جدید در مسکن‌سازی و راهبرد استخدام نیروهای متخصص در امر سرمایه‌گذاری تدوین می‌گردند.

بنابراین با عنایت به آنچه گفته شد، سازماندهی و توسعه تعاونی‌ها که با هدف تأمین سرمایه، اشتغالزایی، گسترش مکانیزاسیون و برخورداری کشاورزان از حمایت‌های دولتی انجام شده است، یکی از راه حل‌های اقتصادی برای کاهش مشکلات ساختاری و معیشتی در سکونتگاه‌های روستایی منطقه به شمار می‌رود.

با این حال، با گذشت بیش از نیم قرن از تأسیس تعاونی‌های روستایی متعدد در این بخش، مشکلات متعددی در تعاونی‌های روستایی از جمله: کمبود نقدینگی و سرمایه در گردش، عدم برنامه‌ریزی و تدوین برنامه‌های کوتاه‌مدت و بلندمدت در تعاونی‌ها و در نتیجه دچار شدن به بیماری روزمرگی، عدم آشنایی و آگاهی هیئت مدیره و بازرسان تعاونی‌ها با وظایف و تکالیف قانونی خود، محدود شدن عوامل درآمدی و یا حذف و یا کاهش تدریجی بسیاری از درآمدها در نتیجه سیاست‌های دولت (واگذاری به بخش خصوصی و شرکت‌های موازی)، عدم توجه به بازاریابی محصولات کشاورزی، ضعف مدیریت در شرکت‌ها و اتحادیه‌های تعاون روستای، ضعف هم‌دلی بین مدیران عامل و ارکان شرکت‌ها و اتحادیه‌های تعاونی در پیشبرد اهداف، ضعف فعالیت‌های شبکه‌ای اتحادیه‌ها و شرکت‌های تعاونی روستایی، همچنان به قوت خود باقی است و تعاونی‌های روستایی موفقیت‌چندانی در رفع این مشکلات کسب نکرده‌اند و بنابراین در وهله اول، حل این مسئله که چرا تعاونی‌های روستایی در توسعه اقتصادی و عملکرد خود موفق نبوده‌اند می‌تواند کمک مؤثری در بهبود وضعیت اقتصادی تعاونی‌ها و همچنین اقتصاد روستایی بکند. این کار در ابتدا نیازمند شناسایی عوامل محیطی (درونی و بیرونی) شرکت‌ها و نیز شناخت خصوصیات سازمانی شرکت‌های تعاونی است تا براساس آن نقاط قوت و ضعف، فرصت‌ها و تهدیدهای پیش‌روی شرکت‌ها و اتحادیه‌های تعاونی روستایی استان گیلان شناسایی گردد و

راهبردهای لازم برای رفع مشکلات تعاونی‌ها و استفاده از پتانسیل‌های موجود برای ارتقای سطح عملکردی تعاونی‌ها ارائه شود.

روش تحقیق

تحقیق حاضر از نوع توصیفی و تحلیلی می‌باشد که به بررسی نقاط قوت، ضعف، فرصت و تهدیدهای فرآوری شرکت‌ها و اتحادیه‌های تعاون روستایی استان گیلان پرداخته است. اطلاعات مورد نیاز به صورت میدانی و از طریق تکمیل پرسشنامه توسط مدیران عامل و اعضای هیئت مدیره و کارکنان شرکت‌ها و اتحادیه‌های تعاون روستایی و کارکنان مدیریت تعاون روستایی استان گیلان در سال 1392 به دست آمده است. جامعه آماری پژوهش از بین 174 شرکت و اتحادیه تعاونی روستایی با 1080 نفر عضو در نظر گرفته شده است. این تعداد تعاونی در 16 شهرستان استان گیلان مستقرند. برای دستیابی به حداقل حجم نمونه با استفاده از جدول حداقل حجم نمونه آمار بارتلت و همکاران (2001) مورد استفاده قرار گرفت. در پژوهش حاضر حجم نمونه 223 نفر در نظر گرفته شد. در نهایت تعداد 220 پرسشنامه عودت داده شد. لذا درصد بازگشت پرسشنامه‌ها 99 درصد بود. در نهایت، داده‌های مورد نیاز از طریق تکمیل پرسشنامه در هر شرکت تعاونی و اتحادیه و مدیریت تعاون روستایی جمع‌آوری گردید. به منظور بررسی روایی محتوای پرسشنامه‌ها از نظر مشاوران و کارشناسان تعاونی و استادان دانشگاه استفاده شد. همچنین برای سنجش پایایی پرسشنامه‌ها از آزمون آلفای کرونباخ استفاده گردید. بدین ترتیب که پس از جمع‌آوری پرسشنامه‌های اولیه مقدار آلفای کرونباخ برای پرسشنامه قسمت نقاط قوت با 14 سؤال 0/94، مقدار آلفای کرونباخ برای قسمت نقاط ضعف با 17 سؤال 0/89، قسمت عوامل

فرصت با 10 سؤال 0/89 و برای قسمت عوامل تهدید به تعداد 10 سؤال 0/87 به دست آمد که نشان دهنده پایایی بسیار خوب پرسشنامه‌ها می‌باشد (کلاتری، 1389).

پرسشنامه مورد استفاده شامل فهرستی از نقاط قوت، ضعف، فرصت‌ها و تهدیدهای فراروی شرکت‌های تعاونی می‌باشد که شاخص‌های آن براساس دیدگاه‌های جامعه آماری وزن دهی و اولویت‌بندی شده است تا براساس آن به تبیین راهبردهای مناسب پرداخته شود. اما با توجه به اینکه توزیع پرسشنامه به تنهایی بازگو کننده تمام مسائل نیست، از این رو برای رسیدن به نتایج درست، از روش دلفای استفاده گردید. بر اساس این روش، ابتدا پرسشنامه اولیه بین نمونه‌ها توزیع شد و در مرحله بعد دیدگاه‌های مختلف اعضای نمونه‌ها به یکدیگر اطلاع داده شد. بعد از مطلع شدن اعضا از دیدگاه‌های یکدیگر، نسبت به جمع‌آوری دیدگاه‌های جدید آنان اقدام گردید. برای اولویت‌بندی نتایج پرسشنامه، ابتدا مجموع امتیازات هر کدام از سؤالات بر اساس نظر جامعه آماری محاسبه و سپس میانگین مجموع امتیازات در قالب میانگین وزن‌ها از آن استخراج گردید. امتیازبندی سؤالات براساس درجه اهمیت آنها برای پاسخ دهندگان شامل 5 گزینه (با 5 امتیاز) می‌باشد که بدین قرار است: خیلی زیاد با امتیاز 5، زیاد با امتیاز 4، متوسط با امتیاز 3، کم با امتیاز 2 و خیلی کم با امتیاز 1. در مرحله بعد، درصد فراوانی میانگین استخراج شده از دیدگاه‌های جامعه آماری در قالب وزن نسبی به دست آمد و برای اولویت‌بندی گزینه‌ها مورد استفاده قرار گرفت. چنانکه در بالا گفته شد، به منظور شناسایی مهمترین نقاط قوت، ضعف، فرصت‌ها و تهدیدهای فراروی شرکت‌ها و اتحادیه‌های تعاون روستایی استان گیلان از تحلیل *SWOT* استفاده شد. این تحلیل ابزاری برای شناخت تهدیدها و فرصت‌های موجود در محیط خارجی یک سیستم و بازشناسی ضعف‌ها و قوت‌های داخلی آن به منظور سنجش وضعیت و تدوین راهبرد برای هدایت و کنترل آن سیستم است (مرادی مسیحی، 1384). این

امور از طریق بازشناسی و طبقه‌بندی قوت‌ها و ضعف‌های درون سیستمی؛ بازشناسی و طبقه‌بندی فرصت‌ها و تهدیدهای برون سیستمی؛ تکمیل ماتریس *SWOT* و تدوین راهبردهای گوناگون برای هدایت سیستم در آینده صورت می‌گیرد (کلکار، 1384). در واقع این مدل، نقاط قوت و ضعف درون منطقه‌ای را با فرصت‌ها و تهدیدهای برون منطقه‌ای انطباق و براساس آن راهبردی‌های مناسب را برای هدایت بهتر سیستم در آینده ارائه می‌دهد. در جدول 1 ماتریس *SWOT* آورده شده است.

شکل 1- مدل *SWOT*

شرایط داخلی شرایط محیطی	لیست نقاط ضعف <i>W</i>	لیست نقاط قوت <i>S</i>
		-1 -2 -3
لیست تهدیدات <i>T</i>	راهبردهای <i>WT</i> (راهبرد تدافعی)	راهبردهای <i>ST</i> (راهبرد تنوع)
-1 -2 -3		
لیست فرصت‌ها <i>O</i>	راهبردهای <i>WO</i> (راهبرد بازنگری)	راهبردهای <i>SO</i> (راهبرد تهاجمی)
-1 -2 -3		

مأخذ: عطایی، 1388

همان گونه که ماتریس فوق نشان می‌دهد، براساس تحلیل سوات، چهار نوع راهبرد زیر قابل ارائه است.:

1- راهبرد تدافعی (*WT*): راهبرد تدافعی بیشتر آسیب‌پذیری منطقه را مورد توجه قرار می‌دهد. در این راهبرد بر رفع نقاط ضعف درونی و تهدیدهای بیرونی تأکید می‌شود.

2- راهبرد بازنگری (*WO*): در این راهبرد با تاکید بر نقاط ضعف درونی، در برای بهره‌گیری از فرصت‌های بیرونی برای رفع نقاط ضعف فراروی شرکت‌ها و اتحادیه‌های تعاونی روستایی تلاش می‌شود.

3- راهبرد تهاجمی (*SO*): در راهبرد تهاجمی، تمرکز بر نقاط قوت و فرصتهاست. در این راهبرد بر روی مزیت‌های درون منطقه‌ای و برون منطقه‌ای موجود تاکید می‌شود.

4- راهبرد تنوع (*ST*): در راهبرد تنوع بر نقاط قوت درونی و تهدیدهای بیرونی تاکید می‌شود. بنابراین در راهبرد تنوع سعی می‌شود از طریق قوت‌های موجود، تهدیدهای بیرونی به حداقل برسد.

نتایج و بحث

در جداول 2 تا 5، رتبه‌بندی نقاط قوت، ضعف، فرصت‌ها و تهدیدهای فراروی شرکت‌ها و اتحادیه‌ها برپایه دیدگاه پاسخ‌گویان در استان گیلان ارائه شده است. نگاهی به رتبه‌بندی نقاط قوت تعاونی‌های منطقه مورد مطالعه نشان‌دهنده آن است که مهمترین نقاط قوت این تعاونی‌ها به ترتیب عبارتند از: برگزاری جلسات مجمع عمومی (عادی و فوق‌العاده) و انتخابات درون سازمانی (S_{10}) و وجود قوانین و اساسنامه شرکت‌ها و اتحادیه‌ها (S_2).

جدول 2: رتبه‌بندی نقاط قوت تعاونی‌های محدوده مورد مطالعه براساس دیدگاه پاسخ‌گویان

رتبه	وزن نسبی	میانگین وزن‌ها	مجموع وزن‌ها	نقاط قوت
4	7/31	3/74	824	S ₁ : آموزش‌های متناسب با ساختار و قوانین تعاونی برای اعضا و ارکان
2	7/76	3/98	875	S ₂ : وجود قوانین و اساسنامه شرکت‌ها و اتحادیه‌ها
13	6/63	3/40	747	S ₃ : برخورداری مناسب از تسهیلات دولتی
7	7/22	3/70	814	S ₄ : مشارکت و همفکری بین اعضای تعاونی‌ها
11	6/77	3/48	763	S ₅ : اجرای فرآیند تولید اشتراکی به منظور کاهش هزینه‌های تولید
9	7/07	3/62	797	S ₆ : بهره‌مندی از نیروهای جوان و خلاق
12	6/72	3/44	758	S ₇ : استفاده از امکانات پیشرفته و فناوری‌های نوین
8	7/11	3/66	802	S ₈ : خلاقیت و روحیه کارآفرینی مدیران
10	6/86	3/51	773	S ₉ : موفقیت شبکه‌های تعاونی روستایی در جذب و به کارگیری سرمایه‌ها و پس‌اندازهای اندک کشاورزان
1	7/84	4/02	884	S ₁₀ : برگزاری جلسات مجمع عمومی (عادی و فوق‌العاده) و انتخابات درون سازمانی
6	7/24	3/71	816	S ₁₁ : بهره‌مندی مناسب از تجارب و مشاوره مدیران واحدهای مشابه در استان و کشور
3	7/72	3/95	870	S ₁₂ : نقش سازمان تعاون روستایی در نظارت و هدایت اتحادیه‌ها و شرکت‌های تعاونی روستایی
5	7/30	3/74	823	S ₁₃ : وجود شبکه گسترده شرکت‌ها و اتحادیه‌های تعاون روستایی در سراسر کشور
14	6/45	3/32	727	S ₁₄ : توانایی بخش تعاون در جلوگیری از کارفرمای مطلق شدن دولت
	100		11273	جمع کل

ماخذ: یافته‌های تحقیق

عمده‌ترین نقاط ضعف تعاونی‌های مورد بررسی به همراه ترتیب اولویت آن‌ها در جدول شماره 3 نشان داده شده‌است، که عبارتند از: فاکتورهای عدم برنامه‌ریزی و تدوین برنامه‌های کوتاه‌مدت و بلندمدت در تعاونی‌ها و در نتیجه دچار شدن به بیماری روزمرگی (W_{11})، کمبود نقدینگی و سرمایه در گردش (W_7)، عدم آشنایی و آگاهی هیئت مدیره و بازرسان تعاونی‌ها با وظایف و تکالیف قانونی خود (W_6).

جدول 3: رتبه بندی نقاط ضعف تعاونی‌های محدوده مورد مطالعه براساس دیدگاه پاسخ‌گویان

رتبه	وزن نسبی	میانگین وزن‌ها	مجموع وزن‌ها	نقاط ضعف
2	6/31	4/32	945	W ₁ : کمبود نقدینگی و سرمایه در گردش
13	5/65	3/85	847	W ₂ : مصرف بخشی از منابع مالی برای تعدیل نیرو
4	6/09	4/15	913	W ₃ : محدود شدن عوامل درآمدی و یا حذف شدن و یا کاهش تدریجی بسیاری از درآمدها در نتیجه سیاست‌های دولت (واگذاری به بخش خصوصی و شرکت‌های موازی)
6	5/91	4/02	885	W ₄ : ضعف مدیریت در شرکت‌ها و اتحادیه‌های تعاون روستایی
7	5/90	4/01	883	W ₅ : ضعف همدلی بین مدیران عامل و ارکان شرکت‌ها و اتحادیه‌های تعاونی در پیشبرد اهداف
3	6/14	4/18	920	W ₆ : عدم آشنایی و آگاهی هیئت مدیره و بازرسان تعاونی‌ها به وظایف و تکالیف قانونی خود
10	5/86	3/99	879	W ₇ : ضعف مشارکت اعضا در امور تعاونی‌های روستایی
8	5/88	4/02	882	W ₈ : ضعف فعالیت‌های شبکه‌ای اتحادیه‌ها و شرکت‌های تعاونی روستایی
12	5/70	3/88	855	W ₉ : عدم به کارگیری نیروهای مجرب و متخصص در انجام امور جاری اتحادیه‌ها و شرکت‌های تعاونی
11	5/73	3/90	858	W ₁₀ : عدم توان شرکت در رفع احتیاجات اعضای تعاونی
1	6/57	4/07	985	W ₁₁ : عدم برنامه‌ریزی و تدوین برنامه‌های کوتاه‌مدت و بلندمدت در تعاونی‌ها و در نتیجه دچار شدن به بیماری روزمرگی
15	5/62	3/83	843	W ₁₂ : عدم استفاده مناسب از فن‌آوری و تکنولوژی در اداره امور تعاونی‌ها
9	5/87	4	881	W ₁₃ : عدم حمایت نهادهای مالی از شرکت‌ها و اتحادیه‌ها
14	5/64	3/85	846	W ₁₄ : فقدان نظارت و کنترل کافی و نبود سازوکارهای مناسب برای حل و فصل معضلات اجتماعی تعاونی‌ها
16	5/57	3/79	835	W ₁₅ : عدم تشخیص و بهره‌برداری مناسب از فرصت‌های متنوع فعالیت‌های بخش کشاورزی و ناتوانی در استفاده موثر از ظرفیت‌های اساسنامه‌ای
17	5/56	3/78	832	W ₁₆ : عدم همکاری و قبول مسئولیت اعضا و ارکان شرکت‌ها و اتحادیه‌های تعاون روستایی
5	6	3/08	897	W ₁₇ : عدم توجه به بازاریابی محصولات کشاورزی
	100		14986	جمع کل

ماخذ: یافته‌های تحقیق

عمده ترین فرصت پیش روی تعاونی‌های مورد بررسی به همراه ترتیب اولویت آن‌ها در جدول شماره 4 نشان داده شده است، که عبارتند از: حمایت دولت از بخش تعاونی طبق اصل 44 قانون اساسی (O₁)، برگزاری جلسات آموزشی توسط سازمان‌های مربوط برای اعضای وارکان شبکه تعاونی (O₈) و وجود تکنولوژی و فن آوری جدید که شرکت‌ها بتوانند برای نوآوری و یا کاهش هزینه‌ها و بازاریابی محصولات از آن استفاده نمایند (O₇).

جدول 4: رتبه بندی فرصت‌های تعاونی‌های محدوده مورد مطالعه براساس دیدگاه پاسخ گویان

رتبه	وزن نسبی	میانگین وزن‌ها	مجموع وزن‌ها	فرصت‌ها
2	10/44	3/91	860	O ₁ : حمایت دولت از بخش تعاونی طبق اصل 44 قانون اساسی
1	10/51	3/94	866	O ₂ : وجود سازمان تعاون روستایی برای حمایت از این بخش
10	9/43	3/53	777	O ₃ : تمایل بخش خصوصی به سرمایه‌گذاری در شبکه‌های تعاون روستایی
5	9/96	3/73	821	O ₄ : اعطای تسهیلات و اعتبارات به تعاونی‌ها در خصوص طرح توجیهی آنها
9	9/69	3/63	798	O ₅ : انجام مطالعات علمی و پژوهشی توسط مراکز علمی و دولتی در زمینه جایگاه تعاون در اقتصاد و سایر ابعاد جامعه
8	9/73	3/64	802	O ₆ : وجود فراکسیون تعاون در مجلس و امکان بهره‌مندی از حمایت این مهم در رفع مشکلات قانونی بخش تعاون
4	10/06	3/77	829	O ₇ : وجود تکنولوژی و فن آوری جدید که شرکت‌ها بتوانند برای نوآوری و یا کاهش هزینه‌ها و بازاریابی محصولات از آن استفاده نمایند.
3	10/35	3/88	853	O ₈ : برگزاری جلسات آموزشی توسط سازمان‌های مربوط برای اعضا وارکان شبکه تعاونی
6	9/95	3/73	820	O ₉ : انجام مطالعات و بررسی‌های فنی و اقتصادی توسط کارشناسان و مشاوران ذیصلاح
7	9/88	3/70	814	O ₁₀ : همکاری سازمان‌های مختلف برای رفع مشکلات تعاونی‌ها
	100		8240	جمع کل

ماخذ: یافته‌های تحقیق

عمده ترین تهدیدهای تعاونی‌های مورد بررسی به همراه ترتیب اولویت آن‌ها در جدول شماره 5 نشان داده شده‌است؛ که مهمترین آن‌ها عبارتند از: فاکتورهای محدودیت سازمان تعاون روستایی در زمینه ارائه تسهیلات به شبکه تعاونی‌های روستایی (T_5)، ضعف حمایت دولت از فعالیت‌های تعاونی به‌طور مستمر (T_1) و بالا بودن کارمزدهای مربوط به تسهیلات اعطایی به تعاونی‌ها (T_9).

جدول 5: رتبه بندی تهدیدهای تعاونی‌های محدوده مورد مطالعه براساس دیدگاه پاسخ‌گویان

رتبه	وزن نسبی	میانگین وزن‌ها	مجموع وزن‌ها	تهدیدها
2	10/43	4	880	T_1 : ضعف حمایت دولت از فعالیت‌های تعاونی به‌طور مستمر
6	9/97	3/82	841	T_2 : پایین بودن نظارت وزارتخانه و سازمان‌های مربوط روی کیفیت کار تعاونی‌ها به ویژه در سطح روستاها
10	9/46	3/63	798	T_3 : مصادره اموال شرکت توسط بانک به علت عدم پرداخت بموقع اقساط
5	10/04	3/85	847	T_4 : عدم برگزاری کلاس‌های آموزشی در خصوص تخصص و گرایش تعاونی‌ها
1	10/58	4/06	893	T_5 : محدودیت سازمان تعاون روستایی در زمینه ارائه تسهیلات به شبکه تعاونی‌های روستایی
7	9/84	3/76	830	T_6 : توسعه نیافتگی فرهنگ تعاون در جامعه و عدم شناخت توانمندی‌ها و مزایای بخش تعاون
9	9/56	3/68	809	T_7 : زواج این نگرش در بین مسئولین که: "خصوصی‌سازی صنایع مادر و تقویت بخش خصوصی کارآفرین، بسیار موثرتر از تعاونی - سازی و عمومی‌سازی است"
8	9/81	3/76	828	T_8 : عدم تمرکز سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی و حمایت از توسعه بخش تعاونی
3	10/24	3/93	864	T_9 : بالا بودن کارمزدهای مربوط به تسهیلات اعطایی به تعاونی‌ها
4	10/07	3/86	850	T_{10} : تعدد قوانین حاکم بر تعاونی‌ها و نارسایی و یکپارچگی و منسجم و مستقل نبودن جنبش تعاونی کشور
	100		8440	جمع کل

ماخذ: یافته‌های تحقیق

ماتریس عوامل موثر خارجی و داخلی (تهدیدها/فرصت‌ها) و وزن نسبی و اولویت‌بندی هر کدام

جدول 6 عوامل موثر خارجی (تهدیدها/فرصت‌ها) و اولویت‌بندی سوالات مطالعه شده براساس وزن نسبی نشان می‌دهد.

جدول 6: ماتریس عوامل موثر خارجی (تهدیدات/فرصت‌ها)

تهدیدها			فرصت‌ها		
وزن نسبی	عامل	رتبه	وزن نسبی	عامل	رتبه
10/58	T ₅ : محدودیت سازمان تعاون روستایی در زمینه ارائه تسهیلات به شبکه تعاونی‌های روستایی	1	10/51	O ₂ : وجود سازمان تعاون روستایی برای حمایت از این بخش	1
10/43	T ₁ : ضعف حمایت دولت از فعالیت‌های تعاونی به‌طور مستمر	2	10/44	O ₁ : حمایت دولت از بخش تعاونی طبق اصل 44 قانون اساسی	2
10/24	T ₉ : بالابودن کارمزدهای مربوط به تسهیلات اعطایی به تعاونی‌ها	3	10/35	O ₈ : برگزاری جلسات آموزشی توسط سازمان‌های مربوط برای اعضا و ارکان شبکه تعاونی	3
10/07	T ₁₀ : تعدد قوانین حاکم بر تعاونی‌ها و نارسایی و یکپارچگی و منسجم و مستقل نبودن جنبش تعاونی کشور	4	10/06	O ₇ : وجود تکنولوژی و فن‌آوری جدید که شرکت‌ها بتوانند برای نوآوری و یا کاهش هزینه‌ها و بازاریابی محصولات از آن استفاده نمایند	4
10/04	T ₄ : عدم برگزاری کلاس‌های آموزشی در رابطه با تخصص و گرایش تعاونی‌ها	5	9/96	O ₄ : اعطای تسهیلات و اعتبارات به تعاونی‌ها در خصوص طرح توجیهی آنها	5
9/97	T ₂ : پایین بودن نظارت وزارتخانه و سازمان‌های مربوطه روی کیفیت کار تعاونی‌ها به ویژه در سطح روستاها	6	9/95	O ₉ : انجام مطالعات و بررسی‌های فنی و اقتصادی توسط کارشناسان و مشاوران ذیصلاح	6
9/84	T ₆ : توسعه نیافتگی فرهنگ تعاون در جامعه و عدم شناخت توانمندی‌ها و مزایای بخش تعاون	7	9/88	O ₁₀ : همکاری سازمان‌های مختلف برای رفع مشکلات تعاونی‌ها	7

تهدیدها			فرصت‌ها		
وزن نسبی	عامل	رتبه	وزن نسبی	عامل	رتبه
9/81	T ₈ : عدم تمرکز سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی و حمایت از توسعه بخش تعاونی	8	9/73	O ₆ : وجود فراکسیون تعاون در مجلس و امکان بهره‌مندی از حمایت این مهم در رفع مشکلات قانونی بخش تعاون	8
9/59	T ₇ : رواج این نگرش در بین مسئولین که: "خصوصی‌سازی صنایع مادر و تقویت بخش خصوصی کارآفرین بسیار موثرتر از تعاونی‌سازی و عمومی‌سازی است"	9	9/69	O ₅ : انجام مطالعات علمی و پژوهشی توسط مراکز علمی و دولتی در زمینه جایگاه تعاون در اقتصاد و سایر ابعاد جامعه	9
9/46	T ₃ : مصادره اموال شرکت توسط بانک به علت عدم پرداخت به موقع اقساط	10	9/43	O ₃ : تمایل بخش خصوصی به سرمایه‌گذاری در شبکه‌های تعاون روستایی	10

ماخذ: یافته‌های تحقیق

جدول زیر عوامل موثر داخلی (تهدید/فرصت‌ها) و اولویت‌بندی سوالات مطالعه شده بر اساس وزن نسبی را نشان می‌دهد.

جدول 7: ماتریس عوامل موثر داخلی (قوت‌ها/ضعف‌ها)

ضعف‌ها			قوت‌ها		
وزن نسبی	عامل	رتبه	وزن نسبی	عامل	رتبه
6/57	W ₁₁ : عدم برنامه‌ریزی و تدوین برنامه‌های کوتاه‌مدت و بلندمدت در تعاونی‌ها و در نتیجه دچار شدن به روزمرگی	1	7/84	S ₁₀ : برگزاری جلسات مجمع عمومی (عادی و فوق العاده) و انتخابات درون سازمانی	1
6/31	W ₁ : کمبود نقدینگی و سرمایه در گردش	2	7/76	S ₂ : وجود قوانین و اساسنامه شرکت‌ها و اتحادیه‌ها	2
6/14	W ₆ : عدم آشنایی و آگاهی هیئت مدیره و بازرسان تعاونی‌ها به وظایف و تکالیف قانونی خود	3	7/72	S ₁₂ : نقش سازمان تعاون روستایی در نظارت و هدایت اتحادیه‌ها و شرکت‌های تعاونی روستایی	3
6/09	W ₃ : محدود شدن عوامل درآمدی، حذف و یا	4	7/31	S ₁ : آموزش‌های متناسب با ساختار و	4

ضعف‌ها			قوت‌ها		
وزن نسبی	عامل	رتبه	وزن نسبی	عامل	رتبه
	کاهش تدریجی بسیاری از درآمدها در نتیجه سیاست‌های دولت (واگذاری به بخش خصوصی و شرکت‌های موازی)			قوانین تعاونی برای اعضا و ارکان	
6	W ₁₇ : عدم توجه به بازاریابی محصولات کشاورزی	5	7/30	S ₁₃ : وجود شبکه گسترده شرکت‌ها و اتحادیه‌های تعاون روستایی در سراسر کشور	5
5/91	W ₄ : ضعف مدیریت در شرکت‌ها و اتحادیه‌های تعاون روستایی	6	7/24	S ₁₁ : بهره‌مندی مناسب از تجارب و مشاوره مدیران واحدهای مشابه در استان و کشور	6
5/90	W ₅ : ضعف همدلی بین مدیران عامل و ارکان شرکت‌ها و اتحادیه‌های تعاونی در پیشبرد اهداف	7	7/22	S ₄ : مشارکت و همفکری بین اعضای تعاونی‌ها	7
5/88	W ₈ : ضعف فعالیت‌های شبکه‌ای اتحادیه‌ها و شرکت‌های تعاونی روستایی	8	7/11	S ₈ : خلاقیت و روحیه کارآفرینی مدیران	8
5/87	W ₁₃ : عدم حمایت نهادهای مالی از شرکت‌ها و اتحادیه‌ها	9	7/07	S ₆ : بهره‌مندی از نیروهای جوان و خلاق	9
5/86	W ₇ : ضعف مشارکت اعضا در امور تعاونی‌های روستایی	10	6/86	S ₉ : موفقیت شبکه‌های تعاونی روستایی در جذب و بکارگیری سرمایه‌ها و پس‌اندازهای اندک کشاورزان	10
5/73	W ₁₀ : عدم توان شرکت در رفع احتیاجات اعضای تعاونی	11	6/77	S ₅ : اجرای فرآیند تولید اشتراکی به منظور کاهش هزینه‌های تولید	11
5/70	W ₉ : عدم به کارگیری نیروهای مجرب و متخصص در انجام امور جاری اتحادیه‌ها و شرکت‌های تعاونی	12	6/72	S ₇ : استفاده از امکانات پیشرفته و فناوری‌های نوین	12
5/65	W ₂ : مصرف بخشی از منابع مالی برای تعدیل نیرو	13	6/63	S ₂ : برخورداری مناسب از تسهیلات دولتی	13
5/64	W ₁₄ : فقدان نظارت و کنترل کافی و نبود سازوکارهای مناسب برای حل و فصل معضلات اجتماعی تعاونی‌ها	14	6/45	S ₁₄ : توانایی بخش تعاون در جلوگیری از کارفرمای مطلق شدن دولت	14

ضعف‌ها			قوت‌ها		
وزن نسبی	عامل	رتبه	وزن نسبی	عامل	رتبه
5/62	عدم بهره‌گیری و استفاده مناسب از فن‌آوری و تکنولوژی در اداره امور تعاونی‌ها	15			
5/57	عدم تشخیص و بهره‌برداری مناسب از فرصت‌های متنوع فعالیت‌های بخش کشاورزی و ناتوانی در استفاده موثر از ظرفیت‌های اساسنامه‌ای	16			
5/56	عدم همکاری و قبول مسئولیت اعضا و ارکان شرکت‌ها و اتحادیه‌های تعاون روستایی	17			

ماخذ: یافته‌های تحقیق

بطور کلی نتایج تحلیل جدول ماتریس عوامل موثر داخلی و خارجی نشان می‌دهد که پاسخگویان بیشتر روی نقاط ضعف و تهدیدها تاکید داشتند. این افراد نقاط قوت و فرصت را در شرکت‌ها و اتحادیه‌های تعاون روستایی کم اهمیت جلوه داده و نسبت به وضع موجود ناراضی بودند. بنابراین مؤلفه‌های برگزاری جلسات عمومی (عادی و فوق العاده) و انتخابات درون سازمانی و وجود قوانین و اساسنامه شرکت‌ها و اتحادیه‌ها به عنوان مهمترین عامل نقاط قوت و عدم برنامه‌ریزی و تدوین برنامه‌های کوتاه‌مدت و بلندمدت در تعاونی‌ها و در نتیجه دچار شدن به روزمرگی و همچنین کمبود نقدینگی و سرمایه در گردش در شرکت‌ها و اتحادیه‌ها به عنوان مهمترین عوامل نقاط ضعف و حمایت دولت از بخش تعاونی طبق اصل 44 قانون اساسی و برگزاری جلسات آموزشی توسط سازمان‌های مرتبط برای اعضا و ارکان شبکه به عنوان مهمترین عامل فرصت و ضعف حمایت دولت از فعالیت‌های تعاونی به‌طور مستمر و همچنین پایین بودن نظارت وزارتخانه و سازمان‌های مربوطه روی کیفیت کار تعاونی‌ها به ویژه در سطح روستاها به

عنوان مهمترین عامل تهدیدهای فراروی شرکت‌ها و اتحادیه‌های تعاون روستایی استان گیلان می‌باشند.

جدول 8: تجزیه و تحلیل SWOT

فهرست ضعف‌ها (W):	فهرست نقاط قوت (S):	عوامل داخلی عوامل خارجی
<p>W₁₁: عدم برنامه‌ریزی و تدوین برنامه - های کوتاه‌مدت و بلندمدت در تعاونی‌ها و در نتیجه دچارشدن به روزمرگی</p> <p>W₁: کمبود نقدپسنگی و سرمایه در گردش</p> <p>W₆: عدم آشنایی و آگاهی هیئت مدیره و بازرسان تعاونی‌ها به وظایف و تکالیف قانونی خود</p> <p>W₃: محدود شدن عوامل درآمدی و یا حذف شدن و یا کاهش تدریجی بسیاری از درآمدها در نتیجه سیاست‌های دولت (واگذاری به بخش خصوصی و شرکت‌های موازی)</p> <p>W₁₇: عدم توجه به بازاریابی محصولات کشاورزی</p> <p>W₄: ضعف مدیریت در شرکت‌ها و اتحادیه‌های تعاون روستایی</p> <p>W₅: ضعف همدلی بین مدیران عامل و ارکان شرکت‌ها و اتحادیه‌های تعاونی در پیشبرد اهداف</p> <p>W₈: ضعف فعالیت‌های شبکه‌ای اتحادیه‌ها و شرکت‌های تعاونی روستایی</p> <p>W₁₃: عدم حمایت نهادهای مالی از شرکت‌ها و اتحادیه‌ها</p> <p>W₇: ضعف مشارکت اعضا در امور تعاونی‌های روستایی</p>	<p>S₁₀: برگزاری جلسات مجمع عمومی (عادی و فوق العاده) و انتخابات درون سازمانی.</p> <p>S₂: وجود قوانین و اساسنامه شرکت‌ها و اتحادیه‌ها</p> <p>S₁₂: نقش سازمان تعاون روستایی در نظارت و هدایت اتحادیه‌ها و شرکت‌های تعاونی روستایی</p> <p>S₁: آموزش‌های متناسب با ساختار و قوانین تعاونی برای اعضا و ارکان</p> <p>S₁₃: وجود شبکه گسترده شرکت‌ها و اتحادیه‌های تعاون روستایی در سراسر کشور</p> <p>S₁₁: بهره‌مندی مناسب از تجارب و مشاوره مدیران واحدهای مشابه در استان و کشور</p> <p>S₄: مشارکت و همفکری بین اعضای تعاونی‌ها</p> <p>S₈: خلاقیت و روحیه کارآفرینی مدیران</p> <p>S₆: بهره‌مندی از نیروهای جوان و خلاق</p> <p>S₉: موفقیت شبکه‌های تعاونی روستایی در جذب و به کارگیری سرمایه‌ها و پس‌اندازهای اندک کشاورزان</p> <p>S₅: اجرای فرآیند تولید اشتراکی به منظور کاهش هزینه‌های تولید</p> <p>S₇: استفاده از امکانات پیشرفته و</p>	<p>عوامل داخلی</p> <p>عوامل خارجی</p>

<p>W_{10}: عدم توان شرکت در رفع احتیاجات اعضای تعاونی</p> <p>W_9: عدم به کارگیری نیروهای مجرب و متخصص در انجام امور جاری اتحادیه‌ها و شرکت‌های تعاونی</p> <p>W_2: مصرف بخشی از منابع مالی برای تعدیل نیرو</p> <p>W_{14}: فقدان نظارت و کنترل کافی و نبود سازوکارهای مناسب برای حل و فصل معضلات اجتماعی تعاونی‌ها</p> <p>W_{12}: عدم بهره‌گیری و استفاده مناسب از فن آوری و تکنولوژی در اداره امور تعاونی‌ها</p> <p>W_{15}: عدم تشخیص و بهره‌برداری مناسب از فرصت‌های متنوع فعالیت‌های بخش کشاورزی و ناتوانی در استفاده موثر از ظرفیت‌های اساسنامه‌ای</p> <p>W_{16}: عدم همکاری و قبول مسئولیت اعضا و ارکان شرکت‌ها و اتحادیه‌های تعاون روستایی</p>	<p>فناوری‌های نوین</p> <p>S_3: برخورداری مناسب از تسهیلات دولتی</p> <p>S_{14}: توانایی بخش تعاون در جلوگیری از کارفرمای مطلق شدن دولت</p>	
<p>ناحیه 2 (WO)</p> <p>-بازنگری در نحوه برگزاری کلاس‌های آموزشی و توجیهی برای اعضا و ارکان تعاونی‌ها در زمینه اصول، وظایف و ساختار تعاونی‌ها و نوع و چگونگی تسهیلات دریافتی به منظور ارتقای توان شرکت در رفع احتیاجات اعضای تعاونی و ارتقای همدلی بین مدیران عامل و ارکان شرکت‌ها (O_8, W_6, O_{10}).</p> <p>-بازنگری در زمینه روابط شرکت‌ها و اتحادیه‌ها با سازمان‌های دولتی و خصوصی برای رفع مشکل تعاونی‌ها با</p>	<p>ناحیه 1 (SO)</p> <p>-حمایت دولت از تعاونی‌ها براساس اصل 44 قانون اساسی بهبود وضع سرمایه و اعتبارات و توسعه مشارکت و همفکری بین اعضای تعاونی‌ها به منظور توسعه فعالیت‌های کشاورزی (O_1, S_4).</p> <p>-جذب سرمایه از طریق تشویق و حمایت از بخش خصوصی و سرمایه‌گذاران با اعطای تسهیلات ویژه به آن‌ها برای سرمایه‌گذاری در گسترش تعاونی -ها (O_3, S_3, S_9).</p> <p>-اعطای تسهیلات کم بهره به طرح‌های</p>	<p>فهرست فرصت‌ها (O):</p> <p>O_2: وجود سازمان تعاون روستایی برای حمایت از این بخش</p> <p>O_1: حمایت دولت از بخش تعاونی طبق اصل 44 قانون اساسی</p> <p>O_8: برگزاری جلسات آموزشی توسط سازمانهای مربوط برای اعضا و ارکان شبکه تعاونی</p> <p>O_7: وجود تکنولوژی و فن آوری جدید که شرکت‌ها بتوانند برای نوآوری و یا کاهش هزینه‌ها و بازاریابی محصولات از آن استفاده</p>

<p>تاکید جدی بر کاهش دیوانسالاری برای دریافت تسهیلات (W_{13}, O_{10}).</p> <p>- استفاده حداکثری از ظرفیت‌های مقرر در اصل 44 قانون اساسی در بهره برداری مناسب از فرصت‌های متنوع فعالیت‌های بخش کشاورزی (O_1, W_5).</p> <p>- تدوین برنامه‌های کوتاه‌مدت و بلند-مدت برای برون رفت از روزمرگی با بهره گیری از حمایت دولت از بخش تعاون طبق اصل 44 (W_{11}, O_1).</p> <p>- استفاده از شبکه گسترده تعاونی روستایی و فرصت حمایت وزارتخانه و سازمان تعاون روستایی از تعاونی‌ها، برای تقویت بازاریابی و بازاریابی و بازاریابی محصولات کشاورزی (O_2, W_{17}).</p>	<p>توجیهی براساس توان مالی شرکت‌های تعاونی (O_4, S_3).</p> <p>- تاکید بر مشارکت اعضا و تولید اشتراکی به منظور کاهش هزینه‌های تولید و استفاده بهینه از منابع (S_5).</p> <p>- اجرای مطالعات علمی و پژوهشی توسط مراکز علمی و دولتی در زمینه جایگاه تعاون با بهره مندی از تکنولوژی و فن آوری جدید به منظور ارتقای میزان خلاقیت و روحیه کارآفرینی مدیران (S_8, O_5, O_7).</p> <p>- برگزاری جلسات و دوره های آموزشی برای اعضا و ارکان تعاونی‌ها به منظور ارتقای خلاقیت و روحیه کارآفرینی مدیران و کارکنان (O_8, S_8).</p> <p>- بهره‌مندی از سازمان تعاون روستایی و فراکسیون تعاون در مجلس برای حمایت و رفع مشکلات قانونی بخش تعاون به - منظور استفاده از امکانات و فن آوری‌های نوین (O_2, O_6, S_7).</p> <p>- استفاده از کارشناسان و مشاوران ذیصلاح برای انجام مطالعات و بررسی - های فنی و اقتصادی به منظور استفاده حداکثری از تسهیلات دولتی (S_{12}, O_5).</p>	<p>نماینده</p> <p>O_9: انجام مطالعات و بررسی‌های فنی و اقتصادی توسط کارشناسان و مشاوران ذیصلاح</p> <p>O_4: اعطای تسهیلات و اعتبارات به تعاونی‌ها در خصوص طرح توجیهی آنها</p> <p>O_{10}: همکاری سازمان‌های مختلف برای رفع مشکلات تعاونی‌ها</p> <p>O_6: وجود فراکسیون تعاون در مجلس و امکان بهره‌مندی از حمایت این مهم در رفع مشکلات قانونی بخش تعاون</p> <p>O_5: انجام مطالعات علمی و پژوهشی توسط مراکز علمی و دولتی در زمینه جایگاه تعاون در اقتصاد و سایر ابعاد جامعه</p> <p>O_3: تمایل بخش خصوصی به سرمایه‌گذاری در شبکه‌های تعاون روستایی</p>
<p>ناحیه 4 (WT)</p> <p>- تامین نقدینگی و سرمایه در گردش با ارائه طرح‌های توجیهی و جذب تسهیلات بانکی و حمایتی سازمان تعاون روستایی (W_1, T_5).</p> <p>- برگزاری کلاس‌های آموزشی در خصوص تخصص و گرایش تعاونی‌ها</p>	<p>ناحیه 3 (ST)</p> <p>- کاهش محدودیت ارائه تسهیلات به شبکه تعاون از طریق استفاده از جذب و به کارگیری سرمایه و پس انداز اندک کشاورزان در قالب صندوق‌های اعتباری (T_1, S_{10}).</p> <p>- استفاده از نیروهای جوان و خلاق و</p>	<p>فهرست تهدیدها (T):</p> <p>T_5: محدودیت سازمان تعاون روستایی در زمینه ارائه تسهیلات به شبکه تعاونی‌های روستایی</p> <p>T_1: ضعف حمایت دولت از فعالیت‌های تعاونی به‌طور مستمر</p> <p>T_9: بالا بودن کارمزدهای مربوط به</p>

<p>به منظور ارتقای آگاهی هیئت مدیره و بازرسان سازمان‌ها به وظایف قانونی خود (T_5, W_3).</p> <p>-افزایش سطح مشارکت اعضا در امور تعاونی‌ها به منظور گسترش فرهنگ تعاون در سطح منطقه (T_7, W_{10}).</p> <p>-ارتقای سطح بهره‌گیری از فن آوری و تکنولوژی در اداره امور تعاونی‌ها به منظور بالا بردن سطح درآمد و جلوگیری از مصادره اموال شرکت توسط بانک (W_{12}, T_9).</p> <p>-برگزاری همایش‌های ملی و منطقه‌ای و برگزاری دوره‌های آموزشی به منظور آشنایی هیئت مدیره و اعضای تعاونی‌ها به وظایف قانونی برای گسترش و توسعه فرهنگ تعاون در جامعه و منطقه (T_6, W_6).</p> <p>-جبران کمبود نقدینگی و سرمایه در گردش از طریق کاهش محدودیت‌های ناشی از ارائه تسهیلات به شبکه تعاونی روستایی (W_2, T_1)</p>	<p>مدیران کارآفرین به منظور جبران ضعف حمایت دولت از فعالیت‌های تعاونی (S_9, S_8, T_2).</p> <p>-بهره‌گیری از قوانین و اساسنامه‌های شرکت‌ها و اتحادیه‌ها برای تمرکز سیاست‌ها و حمایت‌ها از تعاونی‌ها (S_2, T_8).</p> <p>-کاهش ضعف ناشی از نظارت وزارتخانه و سازمان‌های مربوط از طریق برگزاری جلسات مجمع عمومی استفاده از ظرفیت‌های مجامع عمومی برای انسجام و یکپارچگی جنبش تعاونی در کشور (T_{10}, S_1).</p> <p>-بهره‌گیری از نیروهای جوان و خلاق و کارآفرین در ارکان شرکت‌ها و اتحادیه‌ها (به عنوان مدیرعامل و هیئت مدیره) به منظور رشد و تعالی شرکت و خروج از مشکلات و تنگناهای مالی (T_5, S_8).</p>	<p>تسهیلات اعطایی به تعاونی‌ها</p> <p>T_{10}: تعدد قوانین حاکم بر تعاونی‌ها و نارسایی و یکپارچگی و منسجم و مستقل نبودن جنبش تعاونی کشور</p> <p>T_4: عدم برگزاری کلاس‌های آموزشی در رابطه با تخصص و گرایش تعاونی‌ها</p> <p>T_2: پایین بودن نظارت وزارتخانه و سازمان‌های مربوطه روی کیفیت کار تعاونی‌ها به ویژه در سطح روستاها</p> <p>T_8: عدم تمرکز سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی و حمایت از توسعه بخش تعاونی</p> <p>T_6: توسعه نیافتگی فرهنگ تعاون در جامعه و عدم شناخت توانمندی‌ها و مزایای بخش تعاون</p> <p>T_7: زواج این نگرش در بین مسئولین که: "خصوصی‌سازی صنایع مادر و تقویت بخش خصوصی کارآفرین بسیار موثرتر از تعاونی‌سازی و عمومی‌سازی است"</p> <p>T_3: مصادره اموال شرکت توسط بانک به علت عدم پرداخت بقوق اقساط</p>
--	--	---

ارزیابی داده‌ها با استفاده از مدل راهبردی SWOT و تدوین راهبردهای توسعه

براساس تحلیل جداول ماتریس SWOT در تدوین راهبردها اغلب مسائل بازننگری و رفع نواقص و کمبودهای موجود در برنامه‌ریزی‌ها مورد توجه قرار خواهند گرفت. بنابراین راهبردهای ارائه شده بیشتر از نوع تدافعی و بازننگری خواهند بود. عمده‌ترین راهبردهای ارائه شده در این زمینه عبارتند از:

1- راهبرد تهاجمی (SO)

همان گونه که قبلاً نیز اشاره شد، در راهبرد تهاجمی بر روی مزیت‌های درون منطقه‌ای و برون منطقه‌ای موجود تاکید می‌شود. براین اساس راهکارهای مناسب به منظور بهره‌برداری از برتری‌های موجود به شرح زیر است:

1- حمایت دولت از تعاونی‌ها براساس اصل 44 قانون اساسی برای بهبود وضع سرمایه و اعتبارات و توسعه مشارکت و همفکری بین اعضای تعاونی‌ها به منظور توسعه فعالیت‌های کشاورزی (S_4, O_1).

2- جذب سرمایه از طریق تشویق و حمایت از بخش خصوصی و سرمایه‌گذاران با اعطای تسهیلات ویژه به آن‌ها برای سرمایه‌گذاری در گسترش تعاونی‌ها (S_9, S_3, O_3).

3- اعطای تسهیلات کم بهره به طرح‌های توجیهی براساس توان مالی شرکت‌های تعاونی (O_4, S_3).

4- تاکید بر مشارکت اعضا و تولید اشتراکی به منظور کاهش هزینه‌های تولید و استفاده بهینه از منابع (S_5).

5- اجرای مطالعات علمی و پژوهشی توسط مراکز علمی و دولتی در زمینه جایگاه تعاون با بهره‌مندی از تکنولوژی و فن‌آوری جدید به منظور ارتقای میزان خلاقیت و روحیه کارآفرینی مدیران (S_8, O_5, O_7).

6- برگزاری جلسات و دوره‌های آموزشی برای اعضا و ارکان تعاونی‌ها به منظور ارتقای خلاقیت و روحیه کارآفرینی مدیران و کارکنان (O_8, S_8).

7- بهره‌مندی از وزارتخانه و سازمان مستقل تعاون روستایی و فراکسیون تعاون در مجلس برای حمایت و رفع مشکلات قانونی بخش تعاون به منظور استفاده از امکانات و فن‌آوری‌های نوین (O_2, O_6, S_7).

8- استفاده از کارشناسان و مشاوران ذیصلاح برای انجام مطالعات و بررسی‌های فنی و اقتصادی به منظور استفاده حداکثری از تسهیلات دولتی (S_{12}, O_5).

2- راهبرد تنوع (ST)

در راهبرد تنوع سعی بر آن است که از طریق قوت‌های موجود، تهدیدهای بیرونی به حداقل برسد. راهبردهای قابل ارائه تنوع در این مطالعه عبارتند از:

1- کاهش محدودیت ارائه تسهیلات به شبکه تعاون، از طریق استفاده از جذب و به کارگیری سرمایه و پس انداز اندک کشاورزان در قالب صندوق‌های اعتباری (T_1, S_{10}).

2- استفاده از نیروهای جوان و خلاق و مدیران کارآفرین به منظور جبران ضعف حمایت دولت از فعالیت‌های تعاونی (S_9, S_8, T_2).

3- بهره‌گیری از قوانین و اساسنامه‌های شرکت‌ها و اتحادیه‌ها برای تمرکز سیاست‌ها و حمایت‌ها از تعاونی‌ها (S_2, T_8).

4- کاهش ضعف ناشی از نظارت وزارتخانه و سازمان‌های مربوط از طریق برگزاری جلسات مجمع عمومی (T_6, S_1).

5- استفاده از ظرفیت‌های مجامع عمومی برای انسجام و یکپارچگی جنبش تعاونی در کشور (T_{10}, S_1).

6- بهره‌گیری از نیروهای جوان و خلاق و کارآفرین در ارکان شرکت‌ها و اتحادیه‌ها (به عنوان مدیرعامل و هیئت مدیره) برای رشد و تعالی شرکت و خروج از مشکلات و تنگناهای مالی (T_5, S_8).

3- راهبرد بازنگری (WO)

راهبرد بازنگری سعی در بهره‌گیری از فرصت‌های بیرونی برای رفع نقاط ضعف فراروی تعاونی‌ها دارد، با این وصف راهبردهای زیر قابل ارائه می‌باشد:

1- بازنگری در نحوه برگزاری کلاس‌های آموزشی و توجیهی برای اعضا و ارکان تعاونی‌ها در زمینه اصول، وظایف و ساختار تعاونی‌ها و نوع و چگونگی تسهیلات دریافتی به منظور ارتقای توان شرکت در رفع احتیاجات اعضای تعاونی و ارتقای همدلی بین مدیران عامل و ارکان شرکت‌ها (O_8, W_6, O_{10}).

2- بازنگری در زمینه روابط شرکت‌ها واتحادیه‌ها با سازمان‌های دولتی و خصوصی برای رفع مشکل تعاونی‌ها با تاکید جدی بر کاهش دیوانسالاری برای دریافت تسهیلات (O_{10}, W_{13}).

3- استفاده حداکثری از ظرفیت‌های مقرر در اصل 44 قانون اساسی در برای بهره‌برداری مناسب از فرصت‌های متنوع فعالیت‌های بخش کشاورزی (O_1, W_5).

4- تدوین برنامه‌های کوتاه‌مدت و بلندمدت به منظور برون رفت از روزمرگی، با بهره‌گیری از حمایت دولت از بخش تعاون طبق اصل 44 (O_1, W_{11}).

5- استفاده از شبکه گسترده تعاونی روستایی و فرصت حمایت سازمان تعاون روستایی از تعاونی‌ها، برای تقویت بازاریابی و بازاریابی و بازاریابی محصولات کشاورزی (O_2, W_{17}).

4- راهبرد تدافعی (WT)

این راهبرد بر رفع نقاط ضعف درونی و تهدیدهای بیرونی تاکید دارد. در این زمینه راهبردهای زیر ارائه می‌شود:

- 1- تامین نقدینگی و سرمایه در گردش، با ارائه طرح‌های توجیهی و جذب تسهیلات بانکی و حمایتی سازمان تعاون روستایی (W_1, T_5).
- 2- برگزاری کلاس‌های آموزشی در خصوص تخصص و گرایش تعاونی‌ها به منظور ارتقای آگاهی هیئت مدیره و بازرسان سازمان‌ها به وظایف قانونی خود (T_5, W_3).
- 3- افزایش سطح مشارکت اعضا در امور تعاونی‌ها به منظور گسترش فرهنگ تعاون در سطح منطقه (T_7, W_{10}).
- 4- ارتقای سطح بهره‌گیری از فن آوری و تکنولوژی در اداره امور تعاونی‌ها به منظور بالا بردن سطح درآمد و جلوگیری از مصادره اموال شرکت توسط بانک (W_{12}, T_9).
- 5- برگزاری همایش‌های ملی و منطقه‌ای و برگزاری دوره‌های آموزشی به منظور آشنایی هیئت مدیره و اعضای تعاونی‌ها به وظایف قانونی برای گسترش و توسعه فرهنگ تعاون در جامعه و منطقه (T_6, W_6).
- 6- جبران کمبود نقدینگی و سرمایه در گردش از طریق کاهش محدودیت‌های ناشی از ارائه تسهیلات به شبکه تعاونی روستایی (W_2, T_1).

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

نتایج تحقیق نشان داد که تعاونی‌ها با مشکلات متعددی در زمینه‌های مختلف ساختاری و عملکردی مواجهند. برخی از این مشکلات به مسائل و مشکلات و عوامل درونی شرکت‌ها و اتحادیه‌ها از جمله کمبود نقدینگی و سرمایه در گردش و عدم برنامه‌ریزی کوتاه مدت و بلند مدت در تعاونی‌ها و دچار شدن به روزمرگی و عدم آشنایی و آگاهی هیئت مدیره و بازرسان به وظایف و تکالیف قانونی و غیره مربوط می‌شود و بخشی از مشکلات و ضعف عملکرد تعاونی‌ها

به عوامل خارجی از جمله ضعف حمایت دولت از فعالیت‌های تعاونی به طور مستمر و پایین بودن نظارت وزارتخانه و سازمان‌های مربوط روی کیفیت کار تعاونی‌ها و عدم تمرکز سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی و حمایت از توسعه بخش تعاونی و غیره برمی‌گردد. این در حالی است که نقاط ضعف بیش از تهدیدها در عدم موفقیت تعاونی‌ها تاثیر گذار بوده‌اند. بنابراین رفع این مشکلات می‌تواند تعاونی‌ها را در رسیدن به اهداف مورد نظر یاری کند. پس با توجه به عوامل منفی تاثیر- گذار در عملکرد تعاونی‌ها که به قرار ذیل می‌باشد، باید راهکارهای پیشنهادی برای برطرف نمودن این موانع به منظور ساماندهی و توانمندسازی تعاونی‌ها ارائه گردد.

عوامل منفی تاثیرگذار در عملکرد تعاونی‌ها

- 1- نداشتن برنامه‌های کوتاه مدت و بلند مدت در تعاونی‌ها و در نتیجه دچار شدن به روزمره‌گی.
- 2- ضعف آگاهی و آشنایی سهامداران از وظایف، تکالیف و اختیارات قانونی خود و مشارکت ضعیف آنان در فرآیند اداره امور تعاونی‌ها (شرکت در مجامع عمومی به عنوان بالاترین رکن تصمیم‌گیری).
- 3- ضعف هیئت مدیره و بازرسان تعاونی‌ها در آشنایی با وظایف و تکالیف قانونی خود (به عنوان ارکان تعاونی).
- 4- فقدان فن‌آوری و استفاده از تکنولوژی مدرن در اداره امور تعاونی‌ها.
- 5- ضعف در اعمال وظایف حاکمیتی (هدایت، حمایت و نظارت) به دلیل کمبود نیروی انسانی ماهر و متخصص و همچنین کمبود امکانات سخت‌افزاری و نرم‌افزاری لازم.
- 6- کمبود منابع مالی تعاونی‌ها و عدم حمایت‌های مالی موثر دولت از تعاونی‌ها به ویژه تعاونی‌های فراگیر بخش کشاورزی تحت پوشش تعاون روستایی با وجود ظرفیت‌های قانونی برای حمایت (از

جمله ماده 124 قانون برنامه پنجم، قانون اصلاح موادی از قانون برنامه چهارم) با اختصاص ردیف اعتباری ویژه.

- 7- کثرت و تعدد شرکت‌های تعاونی با اساسنامه‌های تقریباً مشابه، یا با فعالیت‌های موازی.
- 8- ضعف در تشخیص و بهره‌برداری مناسب از فرصت‌های متنوع فعالیتی در بخش کشاورزی و ناتوانی تعاونی‌ها در استفاده موثر از ظرفیت‌های اساسنامه‌ای.
- 9- بی‌اعتمادی و در نتیجه بی‌تفاوتی اعضا نسبت به تعاونی.
- 10- ضعف اطلاع‌رسانی عوامل مدیریتی تعاونی‌ها (هیئت مدیره، بازرسان و مدیرعامل) به سهامداران در خصوص چگونگی اداره امور و وضعیت تعاونی (عدم برگزاری جلسات مجمع عمومی با رویکرد اطلاع‌رسانی و تصمیم‌گیری).
- 11- سوء استفاده برخی از مدیران عامل و اعضای هیئت مدیره از کم‌آگاهی سهامداران و در نتیجه استفاده شخصی از منابع و امکانات تعاونی.
- 12- پایین بودن سطح سواد عوامل مدیریتی و اجرایی تعاونی‌ها (هیئت مدیره، بازرسان، مدیرعامل و کارکنان) و در نتیجه سوء مدیریت، ضعف کارایی و عدم خلاقیت، نوآوری و نواندیشی.
- 13- ضعیف بودن انگیزه‌های مادی و معنوی هیئت مدیره و بازرسان تعاونی‌ها برای اداره امور شرکت‌ها و در نتیجه عدم برخورداری از روحیه کار و تلاش و سخت‌کوشی برای منافع عمومی سهامداران.
- 14- وابستگی برخی از عوامل مدیریتی شرکت‌ها به مسئولین اجرایی، سیاسی و متنفذ محلی و سوء استفاده از موقعیت فوق برای مقاصد شخصی.

15- دخالت پیدا و پنهان دستگاه‌های دولتی با رویکرد اجرایی وظایف حاکمیتی در اداره امور تعاونی‌ها و سلب استقلال از ارکان تعاونی‌ها (مخدوش نمودن روح دموکراتیک حاکم بر تعاونی‌ها).

16- ضعیف بودن فرهنگ تعاون و تعاون‌گری در جامعه و همچنین ضعف حاکمیتی در خصوص فرهنگ‌سازی و ایجاد آشنایی و فرهنگ عمومی برای عامه مردم (استفاده از ظرفیت‌های آموزشی وزارت آموزش و پرورش، دانشگاه‌ها، صدا و سیما).

17- در شکل‌گیری و تشکیل تعاونی‌ها عموماً خاستگاه دولتی مطرح بوده تا خاستگاه مردمی.

18- ضعف در اطلاع‌رسانی، فرهنگ‌سازی و زمینه‌سازی یا مطالعات اولیه در خصوص تشکیل تعاونی در جامعه هدف.

راهکارهای پیشنهادی برای برطرف نمودن موانع تاثیرگذار در توانمندسازی تعاونی‌ها با

توجه به نتایج به‌دست آمده از تحقیق به قرار زیر ارائه می‌گردد:

الف- راهکارهای هدایتی:

1- الزام تعاونی‌ها به تدوین برنامه‌های کوتاه‌مدت و بلندمدت و تصویب آن در مجامع عمومی به منظور ایجاد ضمانت اجرایی برنامه.

2- استقرار نظام برنامه‌ریزی عملیاتی در شبکه و سازمان و ارزشیابی بر اساس عملکرد برنامه.

3- با توجه به اینکه ظرفیت‌های اساسنامه‌ای واحدهای تعاونی بسیار فراتر از آن چیزی است که تعاونی‌ها در حال حاضر مشغول به آن هستند، لذا می‌بایست امکانات و شرایط لازم برای استفاده تعاونی‌ها از ظرفیت‌های اساسنامه‌ای ایجاد شده و برای انجام فعالیت‌های اقتصادی بخش کشاورزی در اولویت قرار گیرند.

- 4- ایجاد انگیزه‌های مادی و معنوی برای هیئت مدیره‌ها برابر اساسنامه (حق نشست جلسات، ایاب و ذهاب، پاداش‌های سالانه بر مبنای عملکرد و درآمدزایی و غیره) به منظور افزایش سطح مشارکت اعضای هیئت مدیره و بازرسان برای انجام وظایف قانونی.
- 5- الزام گذراندن دوره آموزشی برای اعضای هیئت مدیره و بازرسان و مدیر عامل به گذراندن حداقل 30 ساعت کلاس آموزشی در خصوص فراگیری و آشنایی با وظایف قانونی خود.
- 6- انجام مطالعات اولیه برای شکل‌گیری تعاونی بر اساس نیازهای واقعی و حرفه‌ای جامعه و الزام برگزاری جلسات آموزشی و توجیهی برای متقاضیان تشکیل تعاونی قبل از تشکیل.
- 7- استفاده از صدا و سیمای استان برای معرفی تعاونی‌ها و تشکل‌های بخش کشاورزی به منظور آشنایی بیشتر بهره‌برداران با تعاونی‌ها و کارکرد آن.
- 8- احیاء نقش و جایگاه بازرسان در شرکت‌ها و اتحادیه‌های تعاون روستایی، کشاورزی و تولید براساس قانون و اساسنامه با برگزاری جلسات آموزشی و توجیهی ویژه بازرسان.
- ب- راهکارهای حمایتی:
- 1- استفاده حداکثری از ظرفیت‌های مقرر در اصل 44 قانون اساسی، اصلاح موادی از قانون برنامه چهارم، ماده 124 قانون برنامه توسعه پنجم و قانون افزایش بهره‌وری کشاورزی در برای حمایت از تعاونی‌ها.
- 2- توسعه فعالیت‌های بازاریابی و بازاریابی محصولات کشاورزی (عمده فروشی، خرده فروشی، بازار بورس، سامانه‌های مجازی، صادرات و واردات و غیره).
- 3- توسعه صنایع تبدیلی و تکمیلی محصولات کشاورزی.
- 4- توسعه فعالیت‌های حمل و نقل محصولات کشاورزی.

- 5- تنوع بخشی فعالیت‌های اقتصادی در شبکه (ایجاد واحدهای خدمات مکانیزه، مشاوره فنی، کلینیک‌های گیاه پزشکی، دام پزشکی و غیره).
- 6- توزیع کالاهای اساسی و معیشتی مورد نیاز اعضا.
- 7- به کارگیری و استفاده از تمامی ظرفیت‌های حاکمیتی برای ایجاد فرهنگ تعاون و تعاون‌گرایی در جامعه به عنوان مثال آموزشی و کتب درسی مقاطع مختلف تحصیلی وزارت آموزش و پرورش، دانشگاه‌ها، صدا و سیما و غیره.
- 8- ارتقا و بهبود زیرساخت‌ها و تأسیسات زیربنایی موجود و همچنین احداث زیرساخت‌های جدید (مراکز خرید و جمع‌آوری، واحدهای سرت و بسته‌بندی، تأسیسات نگهداری شامل: انبار، سردخانه، مراکز فروش و عرضه محصولات کشاورزی).
- 9- همکاری و حمایت مجموع نهادهای وابسته به وزارتخانه برای ارائه طرح‌های توجیه‌پذیر اقتصادی بخش کشاورزی در واحدهای تعاونی و ارائه کمک‌های فنی و مشاوره‌ای و اعتباری به منظور ایجاد زیر ساخت‌های مناسب در شبکه تعاونی‌ها و نظارت بر فرآیند اجرای آن.
- 10- پیگیری واگذاری امور تصدی‌گری بخش کشاورزی به شبکه تعاونی‌های روستایی و کشاورزی.
- 11- پیگیری واگذاری واحدهای تولیدی بخش کشاورزی به شبکه تعاونی‌های روستایی و کشاورزی.
- 12- واگذاری کلیه فعالیت‌های تهیه و تدارک نهادهای کشاورزی (کود، سم، بذر و غیره).
- 13- واگذاری کلیه فعالیت‌های تهیه و تدارک ماشین‌آلات و ادوات مورد نیاز بخش کشاورزی.
- 14- اعطای تسهیلات ارزان قیمت و سهل‌الوصول و پیش‌بینی خط اعتباری ویژه برای تعاونی‌ها و پیگیری برای بخشودگی تسهیلات اخذ شده سالیان گذشته واحدهای تعاونی که از بانک

کشاورزی اخذ و در اختیار اعضا قرار گرفته و اکنون این مطالبات از اعضا وصول نشده و موجبات رکود فعالیت‌های اقتصادی تعاونی‌ها را فراهم نموده است.

ج- راهکارهای نظارتی:

1- تاکید بر برگزاری بموقع مجامع برای اطلاع‌رسانی از عملکرد تعاونی به سهامداران در قالب گزارش حسابرسی سالیانه مطابق با اساسنامه.

2- پیگیری طرح ساماندهی مجامع و اجرای شیوه‌نامه تعیین صلاحیت و انتخاب اعضای هیئت مدیره، مدیرعامل با رویکرد استفاده از افراد تحصیل کرده در سطوح مدیریت تعاونی‌ها و به کارگیری بازرسان مطلع و حرفه‌ای به منظور تقویت اهرم‌های نظارتی.

3- ارتقای سطح نظارتی ادارات تعاون روستایی و مدیریت تعاون روستایی استان با انجام بازرسی‌ها و حسابرسی‌های عملیاتی و سالیانه از وضعیت تعاونی‌ها و برخورد قاطع با موارد تخلف به طریق قانونی.

4- جلوگیری از گسترش تشکل‌های موازی و همکاری مشابه و دارای فعالیت‌های موازی و یا حذف تشکل‌های غیر فعال.

5- مساعدت جهاد کشاورزی استان‌ها مبنی بر در اختیار قراردادن فضای اداری به منظور استقرار ادارات تعاون روستایی (شایان ذکر است در شرایط حاضر ادارات تعاون روستایی شهرستان‌ها به عنوان دستگاه حاکمیتی و نظارتی مستاجر اتحادیه‌های تحت نظارت خود می‌باشند).

6- تشکیل کارگروه توانمندسازی تعاونی‌ها و تشکل‌های بخش کشاورزی در سطوح شهرستان و استان.

7- وصول و تعیین تکلیف کلیه مطالبات بدهکاران و اسناد دریافتی مندرج در حساب‌های مالی شبکه از اشخاص حقیقی و حقوقی.

- 8- پیگیری اخذ تضمین از مدیران عامل و کارکنان تعاونی‌ها.
- 9- اجرای برنامه نرم‌افزاری سیستم یکپارچه مالی (سیترا) در سطح اتحادیه‌ها و شرکت‌های تعاونی.

فهرست منابع

- 1- آقازاده، هاشم (1383). «طراحی و تبیین مدل برنامه ریزی راهبردی برای صنایع کوچک و مقایسه تطبیقی با صنایع بزرگ» دانشکده مدیریت دانشگاه تهران، پایان نامه کارشناسی ارشد رشته مدیریت بازرگانی به راهنمایی دکتر طهمورث حسنفلی پور.
- 2- اعرابی، سید محمد (1385). «دستنامه برنامه‌ریزی راهبردی»، تهران: دفتر پژوهش‌های فرهنگی.
- 3- بنار، رحمت الله، جهانگیر فرد، مجید، سلمان، محسن (1390). «تعاونی‌ها و تشکله‌ها از منظر قوانین و مقررات»، انتشارات آذر برزین.
- 4- بنار، رحمت الله، جهانگیر فرد، مجید، سلمان، محسن (1388). «مجموعه قوانین تعاون و اساسنامه»، انتشارات آذر برزین.
- 5- پایگاه اینترنتی اتحادیه بین‌المللی تعاون (1388). قابل دسترسی در: WWW.ica.coop
- 6- پیرس و رایسنسون (1380). «برنامه‌ریزی و مدیریت راهبردی»، ترجمه سهراب خلیلی شورینی، تهران: انتشارات یادواره کتاب.
- 7- حبیبی، حسن، قهرمانی، محمد (1386). «شناسایی نقاط ضعف و قوت و تهدید فراروی سازمان آموزش و پرورش تهران بزرگ و ارائه راهبردی راهبردی در سه بعد مالی، مادی و معنوی»، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشکده مدیریت آموزشی، دانشگاه اصفهان.
- 8- حضرتی، مجید، رحمانی، بیژن (1389). «شناسایی عوامل موثر بر موفقیت تعاونیهای کشاورزی در توسعه اقتصاد روستایی بخش مرکزی شهرستان خداآبند»، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشکده جغرافیا و برنامه ریزی روستایی، دانشگاه شهید بهشتی.
- 9- خاکی، غلام رضا (1386). «روش تحقیق با رویکردی بر پایان نامه نویسی»، انتشارات باز تاب، تک جلدی، چاپ سوم.
- 10- خالدی، کوهسار، رحیم زاده، ایوب (1387). «قوت‌ها، ضعف‌ها، فرصت‌ها و تهدیدهای فراروی صادرات کشاورزی ایران»، نشریه اقتصاد کشاورزی و توسعه، شماره 62.

- 11- دیوید، فرد (1382). «مدیریت راهبردی»، ترجمه علی پارسیان و محمد اعرابی، چاپ سوم، تهران: دفتر پژوهش‌های فرهنگی.
- 12- سعدی، حشمت‌الله و همکاران (1386). «آسیب‌شناسی تعاونی‌های تولید کشاورزی» (مطالعه موردی استان همدان، شهرستان کبودآهنگ، نشریه جهاد، ص 75).
- 13- کیانی مهر، حمید (1379). «نقش شرکت‌های تعاونی تولید روستایی در بهبود وضعیت فنی و اقتصادی کشاورزان گندمکار شهرستان سبزوار»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده کشاورزی، دانشگاه تربیت مدرس.
- 14- گلکار، کوروش (1384). «مناسب‌سازی تکنیک تحلیلی سوات برای کاربرد در طراحی شهری»، نشریه علمی و پژوهش‌های معماری و شهرسازی، شماره 41.
- 15- محمدرضایی، علی اکبر (1387). «بررسی و شناسایی موانع و گسترش فعالیت‌های تعاونی در استان گلستان»، ماهنامه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی تعاون، ص 87.
- 16- عطایی، محمد (1388). «تصمیم‌گیری چند معیاری»، انتشارات دانشگاه صنعتی شاهرود، شاهرود.
- 17- طیبی، سید جمال‌الدین، ملکی، محمدرضا (1384). «برنامه ریزی راهبردی»، انتشارات ترمه، تهران.

18. Ahanchi, M. (1996). *Strategic Management in Related to Environment. Public Management, New Set*, 1:4-19.

19. Asemipour, M. (1993). *Behavioural Approach to Strategic Management. Management Knowledge*, 22: 34-41.

20. Bartlett, J. E., Kotrlik, J. W. & Higgins, C.C. (2001). *Organizational research: Determining appropriate sample size in survey research. Information technology, Learning, and performance journal*, 19(1), 43-50.

21. Cespedes, F. V. (1995). *Concurrent marketing: Integrating product, sales, and service. Harvard Business Press*.

22. Chang, H. H., & Huang, W. C. (2006). *Application of a quantification SWOT analytical method. Mathematical and Computer Modelling*, 43(1), 158-169.

1. Sonja, N. (2008), *Defining the co-operative difference, journal of Socio Economics*, 37: 2168-2177.

2. Ozdemir, G (2005), *Cooperative Shareholder relations in agricultural cooperatives in Turkey, journal of Asian Economics*, 16: 315-325

بررسی بهره‌وری شرکت‌های تعاونی روستایی شهرستان بستان آباد با استفاده از شاخص مالم کوئست

احمد راهنو¹، دکتر علی کیانی‌راد²، دکتر لورنس انویه تکیه³

چکیده

هدف اصلی این پژوهش، بررسی کارایی و بهره‌وری شرکت‌های تعاونی روستایی شهرستان بستان - آباد، با استفاده از شاخص مالم کوئست و روش تحلیل پوششی داده‌هاست. به این منظور اطلاعات مورد نیاز 8 شرکت تعاونی روستایی فعال شهرستان، طی سالهای مالی 1390 - 1386، جمع‌آوری شده و مورد بررسی قرار گرفته است. نتایج به دست آمده از روش چندمرحله‌ای تحلیل پوششی داده‌ها با محوریت نهاده و با دو فرض بازده ثابت و متغیر نسبت به مقیاس بیانگر کارا بودن کلیه شرکت‌ها در طول دوره مورد مطالعه می‌باشد و فقط شرکت تعاونی روستایی قره‌بابا در سال 1390 با عدم کارایی مواجه بوده است که در فرض بازده متغیر نسبت به مقیاس، مشخص گردید کارایی کمتر از واحد شرکت مذکور ناشی از عدم فعالیت این شرکت در مقیاس بهینه بوده است. همچنین نتایج حاصل از شاخص مالم کوئست نشان می‌دهد که شرکت‌های تعاونی روستایی قره‌بابا، خاچیک و قره‌چمن در طول دوره مورد مطالعه به‌طور متوسط رشد منفی بهره‌وری را تجربه کرده‌اند. میانگین سالانه تغییر بهره‌وری مجموع عوامل شرکت‌ها، طی سالهای

1- دانشجوی کارشناسی ارشد گروه مدیریت کشاورزی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد میانه

2- مدیر گروه و استادیار گروه مدیریت کشاورزی دانشگاه آزاد اسلامی واحد میانه

3- استادیار گروه مدیریت کشاورزی دانشگاه آزاد اسلامی واحد میانه

مالی 1387، 1388، 1389، 1390 به ترتیب 0، 1/397، 1/102، 0/794 و میانگین کل بهره‌وری شرکت‌ها 0/005 می‌باشد.

کلید واژه‌ها: بهره‌وری، تحلیل پوششی داده‌ها، شاخص مال‌کوئیسیت، شرکت تعاونی روستایی،

مقدمه

شرکت‌های تعاونی روستایی در رژیم گذشته با وجود داشتن اهداف کلان اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و اهداف خرد به تبع اهداف کلان تعاون در سطح کشور، و پشت سر گذاشتن قوانین مصوب متعدد طی این سال‌ها، به جهت اینکه بر پایه الگوبرداری از سیستم امریکا و نیز به منظور تحکیم پایه‌های حکومتی (سلطنتی) و نه برخاسته از اصول مذهبی، اخلاقی و انسانی تاسیس شده بودند، تنها توانستند به پاره‌ای از اهداف مخصوصا سیاسی که همان نابودی بزرگ مالکان بود دست یابند (سا، ک، 1380 و نسیمی، 1380).

پس از پیروزی انقلاب اسلامی نیز با اینکه طبق اصول 43 و 44 قانون اساسی و به نظر برخی از محققین طبق بند (ج) از اصل 2 و بندهای 12، 15، 4، 6، 8 از اصل 3 تاکید زیادی بر تعاون و شیوه‌های تعاونی گردیده است، اما به دلایل متعددی نظیر عدم وجود ارتباط خوب مدیران و متولیان انقلاب در رده‌های میانی با تعاونی‌های روستایی، بروز جنگ تحمیلی 8 ساله عراق علیه ایران و درگیر شدن شرکت‌ها در امور دفاع مقدس و ارائه خدمات به صورت مجانی و یا با حداقل کارمزد، این تعاونی‌ها نتوانستند در جهت نوسازی، توسعه و بسط جایگاه خویش اقدامی موثر به عمل آورند (موسسه دام و کشت و صنعت، 1382).

تعاونی‌های روستایی علیرغم فعالیت‌های گسترده و متنوعی که از بدو تاسیس بر عهده گرفته‌اند به دلایل مختلفی چون مسائل برون سازمانی نظیر سیاست‌گذاری‌های غلط دولت‌ها، نبود آموزش، فقر مالی اعضاء و مسائل درون سازمانی نظیر تصمیم‌گیری متمرکز، عدم وجود هماهنگی بین

سازمانی و ضعف مدیریت و عدم قبول مسئولیت توسط اعضاء با ناکامی و عدم موفقیت مواجه شده‌اند (ازکیا، 1370). بنابراین ملاحظه می‌شود که شرکت‌های تعاونی روستایی در ایران به هیچ وجه در عمل از اصول آزادی، اختیار، استقلال، عدالت، همکاری متقابل، جهانی بودن و تکامل (اصول شرکت‌های تعاونی راشدیل انگلیس) که منشأ پیدایش تمامی نهضت‌های تعاونی در سراسر جهان بوده‌اند تبعیت نکرده‌اند (مهاجرانی، 1386).

قانون اساسی جمهوری اسلامی به بخش تعاون به‌عنوان یکی از سه بخش اقتصادی در کشور می‌نگرد که هرگونه تلاش در جهت بازشناسی و معرفی توان و ظرفیت‌های ناشناخته آن، باعث بهبود وضعیت اقتصادی و توسعه کشور گشته و در سایه عدالت اقتصادی و توجه به پیوندهای اجتماعی و ارتباطات انسانی، کارآیی و سودآوری اقتصادی را نیز در فعالیت‌های گوناگون مدنظر دارد (فیض پور و همکاران، 1388). همچنین بر اساس سند چشم‌انداز توسعه کشور و ماده - 124 قانون برنامه پنجم توسعه، سهم بخش تعاونی در اقتصاد کشور بایستی تا پایان برنامه مذکور، از 5 درصد به 25 درصد افزایش یابد (معاونت برنامه‌ریزی و نظارت راهبردی ریاست جمهوری، 1390). دستیابی به این هدف تنها در صورت برنامه‌ریزی منظم، منسجم و عملی بر اساس یافته‌های حاصل از تحقیقات و پژوهش‌های علمی واقعی و شناخت پتانسیل‌های بالقوه بخش تعاون و بالفعل نمودن آنها میسر خواهد بود.

شهرستان بستان‌آباد یکی از شهرستان‌های استان آذربایجان شرقی است که در 45 کیلومتری شرق تبریز در مسیر ترانزیتی تبریز- تهران و تبریز- سراب واردییل واقع است. براساس نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن در سال 1390، جمعیت شهرستان بستان‌آباد در حدود 94985 نفر (2,5 درصد جمعیت استان) و جمعیت روستایی آن 74386 نفر است. اقتصاد منطقه بستان‌آباد وابسته به کشاورزی و دامداری، و نشئت گرفته از وجود آب و زمین مرغوب است (استانداری

آذربایجان شرقی، ۱۳۹۱). طبق آمار استخراجی به پایان سال مالی ۱۳۹۰ از اداره تعاون روستایی شهرستان بستان آباد ۱۱ شرکت تعاونی روستایی (۱/۶ درصد استان) با عضویت ۹۷۷۷ نفر و سرمایه ۱۹۶۹۴۱۲۰۰۰ ریال و تعداد ۳۹ نفر شاغل (حقوق بگیر و کارمزدی) با تحت پوشش قرار دادن ۱۷۳ روستا امور مربوط به تعاونی‌ها را انجام می‌دهند. که در حال حاضر فقط ۸ شرکت فعال بوده و ۳ شرکت غیر فعال می‌باشند.

لذا تحقیق حاضر با هدف سنجش کارایی و ارزیابی تغییرات بهره‌وری شرکت‌های تعاونی روستایی شهرستان بستان آباد در طی سالهای مالی ۱۳۹۰-۱۳۸۶ انجام شده است.

مبانی نظری و پیشینه تحقیق

واژه تعاون در معنا، یکدیگر را یاری کردن است. تعاون از باب تفاعل و به معنی همکاری بیش از یک نفر است. همکاری، یکی از معانی تعاون است چرا که در تعاون همکاری و هم‌مسئولی و همگامی و همفکری و همبستگی هم مستتر است (موسسه دام و کشت و صنعت، ۱۳۸۲). تعاون در مفهوم کلی به معنای «با هم کار کردن داوطلبانه و ارادی تعدادی از افراد در قالب یک گروه اجتماعی با روابط و کنش‌های متقابل اجتماعی است که در جهت رفاه نیازهای مشترک و محسوس صورت می‌گیرد و متضمن مفاهیم رفاه، توسعه، عدالت اجتماعی، تعالی ارزشمند اخلاقی و ... می‌باشد». واژه تعاونی برای مؤسساتی که به صورت رسمی و بر مبنای اصول و قواعد تعاونی فعالیت می‌نمایند به کار برده می‌شود. این واژه را معمولاً معادل شرکت تعاونی به کار می‌برند. واژه شرکت تعاونی به دنبال ایجاد مؤسسات اقتصادی مبتنی بر اصول تعاون از اواسط قرن نوزدهم رایج گردید (میر محمدی، ۱۳۸۲).

انسان در تمام قرون و اعصار نحوه استفاده و یا اساساً استفاده صحیح و بهینه از منابع و امکانات موجود و در دسترس خود را بدرستی ندانسته است و معمولاً کمبودها و محدودیت‌های پیش‌رو، وی را مجبور کرده است تا در جهت جذب و تجهیز منابع موجود به صورت کارا و بهره‌ور سعی نماید. در اقتصاد مفهوم دقیق بهره‌وری عبارت است از رابطه قابل اندازه‌گیری بین حجم محصول و حجم عوامل مصرف شده (از قبیل زمین، سرمایه و کار) که برای تولید آن محصول لازم می‌باشند. هر گاه اصطلاح بهره‌وری به تنهایی به کار می‌رود اشاره به «بهره‌وری کار»؛ یعنی رابطه بین میزان معینی از محصول و میزان کار لازم برای تولید آن محصول دارد. البته روابط بین تولید با سرمایه مصروفه و تولید با مواد اولیه به کار رفته نیز مدنظر اقتصاددانان می‌باشد که سه رابطه فوق بیانگر مفهوم «بهره‌وری جزئی عامل تولید»¹ می‌باشند. در مقابل این مفهوم، مفهوم کلی «بهره‌وری کل عوامل تولید»² یعنی رابطه بین میزان بازده و مجموع منابع مصروفه قرار دارد (ابطحی و کاظمی، 1375).

تاکنون در خصوص بهره‌وری شرکت‌های تعاونی روستایی تحقیق موثری به عمل نیامده است و تحقیقات و مقالات انجام شده اکثراً به بررسی عوامل موثر بر موفقیت یا رکود این شرکت‌ها پرداخته‌اند. در این قسمت به مواردی از تحقیقات مرتبط با موضوع تحقیق اشاره می‌شود: **سوفین** (Sufian, 2005) در بررسی بهره‌وری کل عوامل تولید در بانک‌های تجاری مالزی با استفاده از شاخص مالم کوئیست، به کاهش 7 درصدی بهره‌وری عوامل تولید در بانک‌های مالزی طی دوره پی‌برد. **چاتورآبی و همکاران** (Chatura B et al, 2006) عوامل رشد بهره‌وری در 107 تعاونی کشاورزی فعال در 9 ایالت از ایالات متحده آمریکا را با روش غیر پارامتری شاخص مالم کوئیست بررسی نمودند و نتایج حاکی از آن بود که رشد یا بهره‌وری صنایع تعاونی، اکثراً

به علت پیشرفت در تکنولوژی بوده است تا بهبود در بازده خالص یا مقیاس. سایه میری و همکاران (1384) با استفاده از شاخص مالم کوئیست به مقایسه عملکرد 830 واحد تولیدی تعاونی و خصوصی استان ایلام در سه بخش کشاورزی، صنعت و فرش دستباف پرداختند و نتیجه گرفتند که شاخص های محاسبه شده بهره وری تفاوت معناداری با یکدیگر نداشته و از این نظر بخش تعاونی همپای بخش خصوصی عمل نموده است. **فلاحی و احمدی (1384)** عملکرد نسبی 42 شرکت توزیع برق ایران را با استفاده از روش تحلیل پوششی داده ها (با دو فرض بازدهی ثابت و متغیر نسبت به مقیاس) و با نگرش نهاده ای و نیز رشد بهره وری مجموع عوامل این شرکت ها را در دوره زمانی 1380-1377 با استفاده از شاخص بهره وری مالم کوئیست و تابع فاصله محاسبه نمودند. نتایج تحقیق حاکی از آن است که در حالت بازدهی متغیر نسبت به مقیاس، 21 شرکت و در حالت بازدهی ثابت نسبت به مقیاس، تنها 9 شرکت دارای مقدار کارایی واحد هستند. **امینی و اسماعیلی فلاح (1387)** با هدف ارزیابی موفقیت شرکت های تعاونی روستایی استان اصفهان و سنجش عوامل موثر بر آن، از تحلیل مسیر و تکنیک رگرسیون چند متغیره و محاسبه سطح معنی داری آماره فیشر بهره جستند و در مجموع یافته های پژوهش بیانگر عملکرد ضعیف شرکت های تعاونی روستایی بود. **زراءنژاد و یوسفی حاجی آباد (1388)** به بررسی بهره وری و کارایی فنی عوامل تولید در 40 شعبه از شعب بانک مسکن در استان خوزستان طی دوره زمانی 1387-1384 با استفاده از شاخص بهره وری مالم کوئیست و روش تحلیل داده ها پرداختند. نتایج حاکی از آن بود که با فرض بازدهی متغیر نسبت به مقیاس در هر یک از سال های مورد بررسی تعداد 16، 12، 16 و 16 شعبه از کارایی صد در صد برخوردار بوده اند و نیز با فرض بازده ثابت نسبت به مقیاس، میانگین کارایی شعب مختلف طی این دوره 0/67، 0/54، 0/68 و 0/56 بوده است. همچنین میانگین رشد بهره وری کل عوامل تولید در این دوره 6 درصد و میانگین کارایی فنی

شعب با گرایش نهاده مدار با فرض بازده نسبت به مقیاس متغیر طی دوره مورد مطالعه به ترتیب 0/88، 0/77، 0/83 و 0/78 بوده است. در واقع نتایج حاصل از مطالعات قبلی پژوهشگران در حوزه ارزیابی عملکرد، کارایی و بهره‌وری شرکت‌ها و بخصوص شرکت‌های تعاونی روستایی می‌تواند راهنما و راهگشای مطالعات بعدی و گره‌گشای مشکلات برسر راه این تعاونی‌ها باشد.

روش‌شناسی تحقیق

جامعه آماری تحقیق حاضر شامل تمامی 8 شرکت تعاونی روستایی فعال از 11 شرکت تعاونی روستایی شهرستان می‌باشد. شرکت‌های تعاونی روستایی قره‌چمن، تیکمه‌داش، خاجیک، قره‌بابا، کردکندی، هلان، کر و سعیدآباد فعال و شرکت‌های امراله، متنق و هراب غیرفعال می‌باشند. همچنین برای اطمینان بیشتر از حقیقی بودن نتایج حاصل از بررسی و جلوگیری از تصادفی بودن آنها، اطلاعات مربوط به یک دوره 5 ساله (1390-1386) شرکت‌ها، که از ترازنامه‌های پایان سال مالی و گزارش‌های حسابرسی سالانه این شرکت‌ها در اداره تعاون روستایی شهرستان بستان‌آباد استخراج گردید، مورد مطالعه واقع شده است.

برای سنجش کارایی شرکت‌ها از روش ناپارامتری تحلیل پوششی داده‌ها¹ با دو فرض بازده ثابت² و متغیر نسبت به مقیاس³ در حالت نهاده‌محور (حداقل استفاده از نهاده‌ها به ازای سطح معین و ثابتی از محصول) استفاده شده است. فرم پوششی *CRS* با ماهیت ورودی به شکل زیر خواهد بود:

¹- *Data Envelopment Analysis (DEA) Approach*

²- *Constant Returns to Scale (CRS)*

³- *Variable Returns to Scale (VRS)*

رابطه (1)

$$\min y_0 = \theta$$

s.t.

$$\sum_{j=1}^n \lambda_j y_{rj} \geq y_{r0} \longrightarrow r = 1, 2, \dots, s$$

$$\sum_{j=1}^n \lambda_j x_{ij} \leq \theta x_{i0} \longrightarrow i = 1, 2, \dots, m$$

$$\lambda_j \geq 0 \longrightarrow j = 1, 2, \dots, n$$

 θ آزاد در علامت

θ کارایی شرکت پایه (DMU₀) را نسبت به سایر شرکت‌ها نشان می‌دهد. λ برداری از مقادیر عددی غیرمنفی است، $\mathbf{x}i$ و $\mathbf{y}r$ به ترتیب نهاده‌ها و ستاده‌های شرکت j ام، m تعداد نهاده‌ها، s تعداد ستاده‌ها و n تعداد شرکت‌ها را نشان می‌دهد. مقدار θ میزان کارایی فنی شرکت j را نشان می‌دهد که کمتر یا مساوی یک می‌باشد. مقدار یک نمایانگر این است که شرکت کاملاً کارا است و شرکت روی مرزکارا قرار دارد. بنابراین سطح نهاده‌های جاری نمی‌تواند کاهش یابد. مسئله برنامه ریزی خطی فوق باید برای هر شرکت (n مرتبه) حل شود (صبوحی، 1391). با حذف اصل بازده به مقیاس ثابت مدل فوق به مدل VRS تبدیل می‌شود که فرم پوششی این مدل با ماهیت ورودی به صورت زیر است (مهرگان، 1383):

$$\min y_0 = \theta$$

s.t.

رابطه (2)

$$\sum_{j=1}^n \lambda_j y_{rj} \geq y_{r0} \longrightarrow r = 1, 2, \dots, s$$

$$\sum_{j=1}^n \lambda_j x_{ij} \leq \theta x_{i0} \longrightarrow i = 1, 2, \dots, m$$

$$\sum_{j=1}^n \lambda_j = 1$$

$$\lambda_j \geq 0$$

 θ آزاد در علامت

برای محاسبه رشد بهره‌وری کل عوامل تولید به روش ناپارامتریک، شاخصهای متعددی با ویژگیهای خاص وجود دارد که می‌توان به تحلیل مانده سولو¹، شاخص کل دومار² (تحلیل نهاده-ستاده)، روش عدد شاخص³ و شاخص مالم کوئیست⁴ (تحلیل فراگیر داده‌ها) اشاره نمود (بخشوده و اکبری، 1389).

در این تحقیق برای ارزیابی تغییرات بهره‌وری شرکت‌ها از شاخص مالم کوئیست در حالت نهاده‌مدار استفاده شد. شاخص مالم کوئیست در سال 1953 توسط اقتصاددان سوئدی به همین نام به عنوان شاخص استاندارد زندگی معرفی شد و در سال 1982 به وسیله کی‌وس و همکاران برای اولین بار در تئوری تولید وارد شد. آنها همچنین تعمیمی از اندازه تغییرات تکنولوژی سولو را در حالت چند ورودی و چند خروجی ارائه دادند. **فار⁵ و همکاران** در سال 1989 برای محاسبه

1- Solow's Residual Analysis

2- Domar Aggregation Index (Input-Output Analysis)

3- Index Number Approach

4- Malmquist Productivity Index (DEA)

5- Fare

شاخص مالم کوئیست بهره‌وری کل عوامل تولید، از تکنیکهای ناپارامتری تحلیل پوششی داده‌ها استفاده کردند (علیرضائی و افشاریان، 1384).

در این شاخص محاسبه بهره‌وری کل عوامل تولید با استفاده از داده‌های مقطعی و سری زمانی واحدهای اقتصادی (داده‌های تابلویی)¹، و بدون نیاز به داشتن قیمت ستاده‌ها و نهاده‌ها ممکن می‌باشد، در حالیکه در شاخصی نظیر ترنکوئیست²، با وجود نیاز به داشتن قیمت ستاده‌ها و نهاده‌ها، محاسبه بهره‌وری عوامل تولید صرفاً با استفاده از داده‌های سری زمانی برای یک بنگاه امکان‌پذیر است.

همچنین در شاخص مالم کوئیست تغییرات بهره‌وری کل عوامل تولید به تغییرات تکنولوژیکی (انتقال مرز کارایی) و تغییرات کارایی فنی (رسیدن به مرز کارایی) قابل تفکیک است. این شاخص تغییرات بهره‌وری کل عوامل شرکت‌ها را، با استفاده از دو مجموعه اطلاعات داده شده در دو نقطه زمانی، بر اساس محاسبه نسبت مسافت هر مجموعه از داده‌ها در مقایسه با تکنولوژی مشترک اندازه‌گیری می‌کند. این شاخص با جهت‌گیری نهاده‌مدار، در محاسبه بهره‌وری کل عوامل تولید بین دوره s و دوره t ، به صورت زیر است:

رابطه (3)

$$M_i(y_s, x_s, y_t, x_t) = \frac{d_i^t(y_t, x_t)}{d_i^s(y_s, x_s)} \left[\frac{d_i^t(y_t, x_t)}{d_i^t(y_t, x_t)} \times \frac{d_i^s(y_s, x_s)}{d_i^s(y_s, x_s)} \right]^{\frac{1}{2}}$$

$$\frac{d_i^t(y_t, x_t)}{d_i^s(y_s | x_s)}$$

که در آن، تغییر در میزان کارآیی فنی را بر اساس معیار فارل در زمان s تا t اندازه‌گیری می‌کند. به عبارت دیگر، تغییر در کارآیی برابر است بانسبت کارآیی فنی فارل در دوره t به کارآیی فنی فارل در دوره s . قسمت باقیمانده این عبارت نیز مقیاسی از تغییرات فنی را نشان می‌دهد (زراءنژاد و یوسفی حاجی‌آباد، 1388).

با توجه به اینکه تعداد واحدهای تصمیم‌گیرنده (شرکت‌ها) براساس شرط تجربی محدود کننده روش تحلیل پوششی داده‌ها نبایستی از 3 برابر مجموع تعداد ورودی‌ها و خروجی‌ها کمتر باشد، چون با کم شدن واحدها، اکثر روی مرز کارا قرار می‌گیرند و نتایج اریب‌دار می‌شود. (دباغ، 1390) برآن اساس سعی شده است تا هم در ورودی‌ها و هم در خروجی‌ها متغیرهای همگن (به عنوان متغیر معیار شده) به یک متغیر تبدیل گردند. همچنین در مواردی که ارزش دفتری برخی از متغیرهای ورودی صفر بود، به منظور جلوگیری از اریب‌دار شدن کارایی حاصل و نیز محاسبه تاثیر آنها بر کارایی، از اپسیلون بی‌نهایت کوچک غیر ارشمیدسی¹ استفاده شده است. متغیرهای ورودی در 7 مورد شامل موجودی نقد صندوق مدیر عامل و بانک، موجودی کالای پایان دوره، دارایی‌های ثابت، دارایی‌های نامرئی، مشارکت‌ها، هزینه‌های فروش، اداری و عمومی و وام‌های تعاونی می‌باشد و متغیرهای خروجی فروش کالا و سایر درآمدهای خدماتی را در بر می‌گیرد. در این مطالعه برای برآورد مقادیر کارایی و ارزیابی تغییرات بهره‌وری شرکت‌های تعاونی روستایی از نرم‌افزار *DEAP 2,1* و برای طبقه‌بندی داده‌ها از نرم‌افزار *Excel* استفاده شده است.

¹- *Non-Archimedean Infinitesimal*

نتایج و بحث

1- کارایی فنی شرکت‌ها با فرض بازدهی ثابت نسبت به مقیاس *CRS*

در حالت بازدهی ثابت نسبت به مقیاس، کارایی فنی اثرات مقیاس را نیز دربر می‌گیرد. بنابراین شرکتی که مقدار کارایی فنی واحد را نشان می‌دهد، از نظر مقیاس نیز کاراست. نتایج برآورد کارایی فنی در حالت بازدهی ثابت نسبت به مقیاس نشان داد که همه شرکت‌های تعاونی روستایی مورد مطالعه در طی سالهای 1390 - 1386 دارای مقدار کارایی واحد هستند و فقط شرکت تعاونی روستایی قره‌بابا در سال 1390 مقدار کارایی کمتر از واحد را نشان می‌دهد. مقدار کارایی به دست آمده برای شرکت قره‌بابا در سال 1390، به میزان $74/2$ درصد نشانگر فاصله آن از مرز کارا می‌باشد و بدان معنی است که این شرکت می‌تواند نهاده‌های خود را حداقل به میزان $25/8$ درصد کاهش دهد، بدون اینکه هیچگونه کاهشی در میزان ستاده‌های آن صورت گیرد. (جدول 1)

جدول 1- نتایج برآورد کارایی فنی شرکت‌های تعاونی روستایی طی سالهای 1386-1390

کارایی فنی					شرکت
1390	1389	1388	1387	1386	
1	1	1	1	1	کردکندی
1	1	1	1	1	سعیدآباد
1	1	1	1	1	کر
1	1	1	1	1	هلان
0/742	1	1	1	1	قره‌بابا
1	1	1	1	1	خاچیک
1	1	1	1	1	تیکمه‌داش
1	1	1	1	1	قره‌چمن
0/968	1	1	1	1	میانگین

(منبع: یافته‌های تحقیق)

2- کارایی فنی شرکت‌ها با فرض بازدهی متغیر نسبت به مقیاس *VRS*

در حالت بازدهی متغیر نسبت به مقیاس، که کارایی فنی بدون حضور اثرات مقیاس محاسبه می‌شود، همه شرکت‌ها در طول دوره مطالعه به صورت کارا فعالیت می‌کنند، در حالی که در حالت بازدهی ثابت نسبت به مقیاس که کارایی فنی اثرات مقیاس را نیز در بردارد، شرکت تعاونی روستایی قره‌بابا در سال 1390 کارایی واحد را نشان نمی‌دهد. بنابراین می‌توان چنین استنباط کرد که مقدار کارایی کمتر از واحد شرکت قره‌بابا (به میزان 25/8 درصد) در سال 1390، تنها ناشی از عدم فعالیت در مقیاس بهینه بوده است (جدول 2):

جدول 2- کارایی فنی خالص و کارایی مقیاس شرکت‌ها طی سالهای 1386-1390

1390		1389		1388		1387		1386		شرکت
کارایی مقیاس	کارایی فنی خالص	کارایی مقیاس	کارایی فنی خالص	کارایی مقیاس	کارایی فنی خالص	کارایی مقیاس	کارایی فنی خالص	کارایی مقیاس	کارایی فنی خالص	
1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	کردکندی
1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	سعیدآباد
1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	کر
1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	هلان
0/742	1	1	1	1	1	1	1	1	1	قره‌بابا
1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	خاچیک
1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	تیکمه‌دش
1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	قره‌چمن
0/968	1	1	1	1	1	1	1	1	1	میانگین

(منبع: یافته‌های تحقیق)

3 - برآورد تغییر بهره‌وری مجموع عوامل شرکت‌های تعاونی شهرستان بستان‌آباد با

استفاده از شاخص بهره‌وری مال‌کوئیس: بررسی‌ها نشان داد تغییرات بهره‌وری مجموعه عوامل

تولید شرکت‌ها طی این سال‌ها معمولاً در اثر رشد مثبت یا منفی تغییر فناوری ایجاد شده است. رشد منفی بهره‌وری را در شرکت‌های تعاونی روستایی قره‌بابا (1/25-)، خاچیک (100-) و قره چمن (4/19-) در سال 1387، شرکت‌های تعاونی روستایی کر (2/2-) و هلان (4/24-) در سال 1388، شرکت‌های تعاونی سعیدآباد (1/20-)، هلان (9/14-) و خاچیک (2/73-) در سال 1389 و شرکت‌های کردکندی (9/10-)، کر (9/34-)، هلان (5/15-)، قره‌بابا (9/42-)، خاچیک (9/36-)، تیکمه‌داش (2/4-) و قره‌چمن (7/87-) در سال 1390 مشاهده می‌کنیم. باقیمانده شرکت‌ها طی سالهای مورد مطالعه رشد مثبت بهره‌وری مجموعه عوامل تولید را تجربه نموده‌اند. همچنین طبق مندرجات جدول 3 مشاهده می‌کنیم که رشد بهره‌وری مجموع عوامل شرکت‌ها برای متوسط سالهای 1386-1390 به درصد عبارتند از: شرکت کردکندی (8/18)، شرکت سعیدآباد (2/96)، شرکت کر (4/8)، شرکت هلان (9/6)، شرکت قره‌بابا (9/4-)، شرکت خاچیک (100-)، شرکت تیکمه‌داش (57) و شرکت قره‌چمن (9/22-):

جدول 3 - میانگین مقادیر برآورد شده تغییر بهره‌وری مجموع عوامل شرکت‌ها طی سالهای 1386-1390

شرکت	تغییر کارایی فنی	تغییر فناوری	تغییر کارایی فنی خاص	تغییر کارایی مقیاس	تغییر بهره‌وری مجموع عوامل
کردکندی	1	1/188	1	1	1/188
سعیدآباد	1	1/962	1	1	1/962
کر	1	1/084	1	1	1/084
هلان	1	1/069	1	1	1/069
قره‌بابا	0/928	1/025	1	0/928	0/951
خاچیک	1	0	1	1	0
تیکمه‌داش	1	1/570	1	1	1/570
قره‌چمن	1	0/771	1	1	0/771
میانگین	0/991	0/005	1	0/991	0/005

(منبع: یافته‌های تحقیق)

اما میانگین شاخص بهره‌وری کل عوامل تولید برای متوسط دوره پنج‌ساله شرکت‌ها کوچک‌تر از یک (0/005) محاسبه شده است که نشانگر روند منفی رشد بهره‌وری مجموعه عوامل تولید شرکت‌ها در طول دوره مورد مطالعه است.

نتیجه‌گیری و پیشنهاد

یافته‌های این مطالعه نشان می‌دهد که هیچگونه رشد مثبتی در کارایی فنی، فنی خالص یا مقیاس این شرکت‌ها ایجاد نگردیده است و مقادیر این کارایی‌ها همواره ثابت مانده‌اند. بنابراین می‌توان نتیجه گرفت که با وجود سابقه دیرینه تشکیل این تعاونی‌ها و فراز و نشیب‌هایی که از بدو تأسیس به خود دیده‌اند، به دلایل نامعلومی هنوز نتوانسته‌اند ساختار مدیریتی، اقتصادی و اجتماعی خود را با اوضاع و تحولات جامعه و پیشرفت‌های فناوری روز سازگار نمایند و متأسفانه با وجود داشتن جایگاه مردمی این چنین با افول و عدم بهره‌وری مواجه می‌باشند، لذا لازم است که بررسی‌ها و مطالعات بیشتر و گسترده‌تری در خصوص عملکرد این شرکت‌ها، کیفیت و کمیت خدمات آنها و ارزیابی سودآوری آنها صورت پذیرد تا بتوان با اطمینان و قاطعیت بیشتر نسبت به آینده فعالیت این شرکت‌ها تصمیم‌گیری نمود. با توجه به نتایج حاصله از این پژوهش موارد زیر پیشنهاد می‌شود:

1- کاملاً روشن است که پسرفت یا عدم بهره‌وری در هر بنگاه اقتصادی، سازمان یا تشکلهای رسمی و غیر رسمی، ناشی از عدم تخصیص و استفاده بهینه از عوامل موجود می‌باشد نتیجه ارزیابی بهره‌وری شرکت‌های تعاونی روستایی شهرستان بستان‌آباد با استفاده از شاخص مال‌کوئیست در این تحقیق نشان می‌دهد که اکثریت این شرکت‌ها با وجود در اختیار داشتن منابعی نظیر ساختمان‌های فروشگاه‌های مواد مصرفی و نفتی در روستاهای حوزه عمل و سایر دارایی‌ها

نتوانسته‌اند در استفاده بهینه از آنها از موفقیت لازم برخوردار شوند لذا پیشنهاد می‌شود نسبت به تبدیل به احسن نمودن ساختمان‌ها و دارایی‌های راکد و بدون استفاده در جهت استفاده صحیح از منابع و ارتقای بهره‌وری شرکت‌ها گام اساسی برداشته شود.

2- معمولاً ادامه فعالیت هر بنگاه اقتصادی منوط به استفاده درست و بجا از فرصت‌ها و برخورد مناسب و مقتضی با تهدیدهای پیش روی آن بنگاه است. از آنجا که شاید هر از گاهی در اثر سیاستهای اقتصادی دولتها فعالیت‌های این شرکت‌ها نیز با فراز و نشیب‌های احتمالی مواجه بوده باشد، اما سیاستهای حمایتی دولت‌ها نظیر اعطای عاملیت توزیع نهاده‌های کشاورزی، در اختیار قراردادن ساختمانهای دولتی، تصویب قوانین حمایتی مرتبط با بخش تعاونی و تصویب تسهیلات مرتبط با فعالیتهای تعاونی همواره فرصتهایی بوده‌اند که شرکت‌های تعاونی روستایی شهرستان بستان آباد به دلایل نامعلومی در استفاده مطلوب از آنها در جهت ارتقای بهره‌وری خود ناکام مانده‌اند بنابراین پیشنهاد می‌شود ضمن بررسی عوامل مؤثر در این ناکامی در مطالعات بعدی محققان و پژوهشگران، عوامل مدیریتی شرکت‌ها (هیئت مدیره و مدیر عامل) نیز با استفاده بهینه و بجا از این فرصت‌ها تدابیر لازم را بیندیشند.

3- از آنجا که سازمان مرکزی تعاون روستایی ایران به استناد بندهایی از ماده 3 اساسنامه این سازمان، وظیفه آموزش اصول تعاون و روش اداره این شرکت‌ها به روستاییان، احداث ساختمان‌ها و تأسیسات مورد نیاز شرکت‌ها، انجام خدمات عمومی و متفرقه مورد نیاز شرکت‌ها، ارشاد، راهنمایی و رهبری این شرکت‌ها را برعهده دارد، لذا ضروری به نظر می‌رسد که این سازمان توسط نمایندگان‌های استانی و شهرستانی خود نسبت به آموزش و هدایت بیشتر و کارآمد ارکان و عوامل مدیریتی این شرکت‌ها در جهت ارتقای بهره‌وری گام بردارد.

در نهایت برای تحقیقات آینده، بررسی نقش اداره تعاون روستایی شهرستان بستان آباد در عملکرد شرکت‌های تعاونی روستایی شهرستان پیشنهاد می‌گردد.

منابع

- 1- ابطحی، ح و کاظمی، ب (1375). " بهره‌وری"، تهران: انتشارات مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی.
- 2- اداره تعاون روستایی شهرستان بستان آباد، 1391، مراجعه حضوری.
- 3- استانداری آذربایجان شرقی (1391). بازیابی شده از آدرس www.ostan-as.gov.ir در 2 اسفند.
- 4- از کیا، م (1370). " جامعه‌شناسی توسعه و توسعه نیافتگی روستایی ایران"، تهران: انتشارات اطلاعات.
- 5- امینی، او اسماعیلی فلاح، م (1387). " موفقیت شرکتهای تعاون روستایی استان اصفهان و ارزیابی سازه‌های مؤثر بر آن". علوم و فنون کشاورزی و منابع طبیعی، سال دوازدهم، شماره 46(الف) ص 273-288.
- 6- بخشوده، م. و اکبری، ا (1389). " اقتصاد تولید و کاربرد آن در کشاورزی"، کرمان: انتشارات دانشگاه شهید باهنر کرمان.
- 7- دباغ، ر (1390). " مقایسه بهره‌وری پژوهشی با بهره‌وری کل در دانشگاه‌های منتخب دولتی ایران"، پژوهش‌های اقتصادی ایران، سال شانزدهم، شماره 47: 104-75.
- 8- زراءنژاد، م و یوسفی حاجی آباد، ر (1388). " ارزیابی بهره‌وری عوامل تولید بانک مسکن با استفاده از شاخص بهره‌وری مالک کوئیس"، پول و اقتصاد، شماره 2: 117-144.
- 9- سا، ک (1380). " مدیریت در تعاونیهای کشاورزی"، ترجمه موسی عنبری، تهران: انتشارات سازمان مرکزی تعاون روستایی ایران.
- 10- سایه‌میری، ع؛ تقوی، م و سایه‌میری، ک (1384). " اندازه‌گیری و مقایسه بهره‌وری بین واحدهای تولیدی تعاونی و خصوصی استان ایلام"، پژوهشنامه اقتصادی، شماره 31: 24-256.

- 11- صبحی، م (1391). "کاربرد برنامه‌ریزی ریاضی در اقتصاد کشاورزی با تاکید بر استفاده از نرم‌افزار اکسل"، زابل: انتشارات دانشگاه زابل و نورالعلم.
- 12- علیرضایی، م و افشاریان، م (1384). "ارائه مدلی تلفیقی برای محاسبه رشد بهره‌وری کل عوامل از مدل‌های تحلیل پوششی داده‌ها"، شاخص تورنکوئیست و محاسبه رشد بهره‌وری شرکت ملی نفت ایران. مدرس علوم انسانی، دوره 11، شماره 3: 156-137.
- 13- فلاحی، م و احمدی، و (1384). "ارزیابی کارایی شرکتهای توزیع برق در ایران"، مجله تحقیقات اقتصادی، شماره 71: 320-297.
- 14- فیض‌پور، م؛ دانش، س و پوش‌دوزباشی، ه (1388). "خصوصی سازی یا تعاونی سازی"، اقتصاد اسلامی، سال نهم، شماره 33: 158-127.
- 15- معاونت برنامه‌ریزی و نظارت راهبردی رئیس‌جمهور (1391). سند چشم‌انداز 20 ساله کشور، بازیابی شده از آدرس www.spac.ir/portal/File/showfile.aspx در 15 بهمن .
- 16- موسسه دام و کشت و صنعت (1382). "اولین کتاب جامع شبکه تعاونی های روستایی و کشاورزی ایران"، تهران: اتحادیه مرکزی تعاونی روستایی و کشاورزی ایران.
- 17- مهاجرانی، م (1386). "سیر تطور نظام تعاونی روستایی در ایران"، روستا و توسعه، سال 10، شماره 4: 13-1.
- 18- مهرگان، م (1383). "مدل‌های کمی در ارزیابی عملکرد سازمانها"، تهران: انتشارات دانشکده مدیریت دانشگاه تهران.
- 19- میرمحمدی، م (1382). "تعاون و شکوفایی شبکه تعاون روستایی و کشاورزی در طلعه اصلاحات"، تهران: انتشارات اتحادیه مرکزی تعاونیهای روستایی و کشاورزی ایران.
- 20- نسیمی، ع (1380). "سیر تطور تعاونی ها و اصلاح نظام بهره برداری کشاورزی ایران"، تهران: سازمان مرکزی تعاون روستایی ایران.

21- Chatura B, A.; Featherstone, A. M. & Langemeier, M. R. (2006). *What Determines Productivity Growth of Agricultural Cooperatives?.* *Journal of Agricultural and Applied Economics*, 38, 1: 47-59.

22- Sufian, F. (2005). *Source of Productivity Change of Commercial Banks in Developing Economy: Evidence from Malaysia.* *International Journal of Applied Econometrics and Quantitative Studies*. vol.2-3: 87-100

نقش امنیت سرمایه گذاری خارجی در توسعه کشاورزی

دکتر سیدجمال فرج اله حسینی¹ علی علاءالدین²

چکیده

موضوع الزام تأمین امنیت در محیط‌های مستعد سرمایه گذاری به عنوان یک ضرورت بسیار مهم و کلیدی است. در واقع واژه امنیت هر موضوعی را که به صورت مستقیم در تصمیم‌گیری سرمایه‌گذار تأثیرگذار است، دربر می‌گیرد. بخش کشاورزی به عنوان بخش پایه و راهبردی اقتصاد، تأمین‌کننده غذا و مواد اولیه برای سایر بخش‌ها است. در صورت فعالیت مفید این بخش است که زمینه فعالیت و پیشرفت سایر بخش‌ها فراهم شده و کشور به سوی توسعه سوق می‌یابد. آنچه مهم است اینکه توسعه و رونق صنایع با یک ابزار میسر نمی‌شود بخصوص بخش کشاورزی که به دلیل بهره‌وری پایین و داشتن ریسک‌های خارج از کنترل همواره به چندین ابزار حمایتی در کنار اعطای تسهیلات ارزان قیمت احتیاج دارد. سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی (*FDI*) نقش مهمی را در افزایش بهره‌وری به وسیله متعادل کردن و از بین بردن فاصله میان سرمایه و فن آوری برعهده دارد. همچنین مشخص شده است که *FDI* وسیله‌ای برای یکپارچه کردن کشورهای در حال توسعه در بازارهای محلی و سرمایه در دسترس برای سرمایه‌گذاری‌های بعدی است.

واژگان کلیدی: امنیت، سرمایه‌گذاری خارجی، امنیت سرمایه‌گذاری، توسعه کشاورزی، *FDI*

¹ - دانشیار دانشگاه آزاداسلامی واحد علوم و تحقیقات

² - دانشجوی کارشناسی ارشد مهندسی کشاورزی

بیان مسئله

بررسی چالش‌های موجود در بخش کشاورزی به ویژه شرایط خاص ژئوآکونومیک ایران بانگاهی به ویژگی‌های خاص اقتصاد کشاورزی ایران در ابعاد تولید و مصرف، آنچه فراروی سرمایه‌گذاران داخلی و خارجی است، راهکارهایی مدون و عملی را پیش روی تصمیم‌گیران فرابخشی که مأموریت حفظ سرمایه‌های موجود و جذب سرمایه‌های جدید داخلی و خارجی راعهده دار هستند قرار داده و موازنه را به نفع تمایل به سرمایه‌گذاری در قبال ملاحظه ریسک و تهدیدها و چالش‌های آن رقم می‌زند و از دید سرمایه‌گذاران داخلی و خارجی، راهکاری برای افزایش رغبت و ریسک‌پذیری فعالیت در این بخش می‌باشد.

آنچه استفاده از سرمایه‌گذاری خارجی را به ویژه برای کشورهای در حال توسعه در هر بخشی از جمله بخش کشاورزی ضروری می‌سازد، وجود شکاف میان پس‌انداز و سرمایه‌گذاری در این کشورهاست که از یک سو به دلیل ناکافی بودن پس‌انداز ملی و از سوی دیگر، بر اثر توسعه نیافتگی بازارهای مالی در کشورهای مزبور، پدیده عام کمبود سرمایه و گرایش به جذب سرمایه‌گذاری خارجی شکل گرفته است.

مقدمه

اغلب کشورهای در حال توسعه برای رونق دادن به اوضاع اقتصادی، ایجاد اشتغال و دستیابی به رشد و توسعه اقتصادی پایدار، با مشکل کمبود منابع سرمایه‌گذاری روبه‌رو هستند. کمبود درآمدهای ارزی ناشی از صادرات و نرخ ناعادلانه مبادله که اغلب به زیان صادرکنندگان کالاها و مواد اولیه خام در حال تغییر است و انبوه جمعیت و مصرف به نسبت بالا، از عواملی است که منابع پس‌انداز قابل تبدیل به سرمایه‌گذاری‌های مولد در این گونه

کشورها را به شدت محدود می سازد. جبران عقب ماندگی و دستیابی به توسعه پایدار، نیازمند سرمایه گذاری برای بهره جویی از مزیت های نسبی و توانایی های بالقوه اقتصادی است. در فرآیند جهانی شدن، سرمایه نیز با سهولت قابل نقل و انتقال است، اما سرمایه گذاران به دنبال کسب سود بیشتر و مکانی امن برای سرمایه گذاری هستند. با اشباع سرمایه گذاری در کشورهای پیشرفته صنعتی، نرخ بازده سرمایه گذاری در این کشورها رو به نزول می رود و سرمایه گذاران همواره درصدد بهره جویی از فرصت های با بازده بیشتر هستند.

چنانچه امنیت سرمایه گذاری در کشورهای در حال توسعه و اقتصادهای در حال گذار تضمین شده و بستر قانونی لازم فراهم شود، سرمایه گذاران بین المللی میل و رغبت بیشتری برای حضور در این گونه بازارها خواهند داشت. این امر به کشورهای میزبان نیز فرصت بهره گیری از مزیت های نسبی، رشد اقتصادی، اشتغال زایی و دستیابی به دانش و فن آوری روز برای تولید کالاهای رقابتی در عرصه بین المللی را می دهد. بنابراین، تسریع در ورود سرمایه گذاری های خارجی، منافع متقابلی را برای کشورهای میزبان و سرمایه گذاران بین المللی به دنبال خواهد داشت.

کمبود سرمایه در مباحث اقتصادی، به عنوان یکی از مهم ترین عوامل توسعه نیافتگی مطرح شده است. به عبارت دیگر، رشد و توسعه اقتصادی بدون انباشت سرمایه امکان پذیر نخواهد بود؛ به گونه ای که بسیاری از متفکران دلیل توسعه نیافتگی بسیاری از کشورها را کمبود درآمد و پس انداز و در نتیجه سرمایه گذاری ناکافی می دانند.

سرمایه می تواند بخش تولید را تحریک ببخشد و با افزایش تولید، موجب رشد تجارت، بهبود سطح زندگی مردم و رشد و توسعه اقتصادی شود. فقدان سرمایه یکی از علل اصلی

گرفتار آمدن بسیاری از کشورها در دور باطل فقر و توسعه نیافتگی شناخته شده است و علاوه بر آنکه بیکاری گسترده را به دنبال دارد، موجب عقب ماندگی سطح تولید مالی می‌شود و در مرحله بعد به فقراقتصادی می‌انجامد.

در مباحث مربوط به توسعه اقتصادی، راه حل اصلی، فائق آمدن بر مشکل کمبود سرمایه و خروج از دور باطل فقر و توسعه نیافتگی؛ استفاده کشورهای در حال توسعه از سرمایه های انباشته شده در کشور های توسعه یافته و به طور کلی جذب سرمایه گذاری خارجی عنوان شده است. (رفیعی محمدتقی، 1388)

به دلیل رشد قابل ملاحظه جمعیت طی دو دهه گذشته، تقاضای غذا به صورت فزاینده ای افزایش یافته و تأمین استقلال و امنیت غذایی جامعه را به صورت مسئله ای اساسی مطرح ساخته است.

از سوی دیگر امروزه ایجاد اشتغال، توسعه پایدار و حفظ محیط زیست از مهمترین چالش های اقتصادی اجتماعی کشورها به شمار می آیند. بخش کشاورزی به جهت تأثیر فراگیری که می تواند در کلیه زمینه های یاد شده داشته باشد از جایگاه مهمی برخوردار است. این امر ضرورت داشتن توجه خاص و حمایت کارآمد دولت از بخش مذکور را در جهت توسعه آن و انجام سرمایه گذاری های جدید آشکار می سازد. سرمایه به عنوان یکی از مهمترین نهاده های تولید اهمیت بسزایی در افزایش سطح تولید فعالیت های اقتصادی و در نتیجه افزایش بهره وری سایر عوامل تولید دارد. در بخش کشاورزی نیز سرمایه و سرمایه گذاری عنصر کلیدی رشد و توسعه محسوب می شود. (عبداللهی مهدی، ...)

رشد کشاورزی و بهبود آن امری ضروری در رسیدن به رشد و توسعه ای پایدار و کاهش فقر در کشورها است. محدودیت توسعه و نیاز به تولید فن آوری های ضروری، جهت افزایش بهره

وری در آن احساس می‌شود. امنیت سرمایه‌گذاری خارجی نقش مهمی را در افزایش بهره‌وری (بوسیله متعادل کردن و از بین بردن فاصله میان سرمایه و فن آوری) برعهده دارد. (*Sushama*

(Deshmukh, 2012)

این واقعیت موجب گردیده که رقابت‌های اقتصادی برای بهره‌گیری از فرصت‌های موجود در جذب سرمایه‌گذاری خارجی به منظور ارتقای جایگاه کشورها در اقتصاد جهانی تشدید گردد. (غنی نژاد موسی و مهدی نواب، 1380)

به عبارت دیگر، آنچه استفاده از سرمایه‌گذاری خارجی را به ویژه برای کشورهای در حال توسعه در هر بخشی از جمله بخش کشاورزی ضروری می‌سازد، وجود شکاف میان پس‌انداز و سرمایه‌گذاری در این کشورهاست که از یک سو به دلیل ناکافی بودن پس‌انداز ملی و از سوی دیگر، بر اثر توسعه نیافتگی بازارهای مالی در کشورهای مزبور، پدیده عام کمبود سرمایه و گرایش به جذب سرمایه‌گذاری خارجی شکل گرفته است.

تامین امنیت؛ ضرورتی برای سرمایه‌گذاری

موضوع الزام تأمین امنیت در محیط‌های مستعد سرمایه‌گذاری، به عنوان یک ضرورت بسیار مهم و کلیدی است. در واقع واژه امنیت هر موضوعی را که به صورت مستقیم در تصمیم‌گیری سرمایه‌گذار تأثیرگذار است، دربر می‌گیرد. (رفیعی محمدتقی، 1388)

امنیت، سهم قابل ملاحظه‌ای در جلب رضایت خاطر و اطمینان سرمایه‌گذاران بویژه سرمایه‌گذاران خارجی را به خوداختصاص می‌دهد و در یک کلام باید عنوان داشت:

« بدون تأمین امنیت، نباید انتظار حضور و عملکرد مثبت سرمایه‌گذار خارجی را داشته باشیم »

دسته بندی کلی سرمایه گذاری خارجی

سرمایه گذاری خارجی معمولاً در دو قالب صورت می پذیرد:

1- سرمایه گذاری مستقیم خارجی (*FDI = Foreign Direct Investment*)

سرمایه گذاری مستقیم که کشور یا سرمایه گذار خارجی مستقیماً و یا با مشارکت

سرمایه گذاران

داخلی مبادرت به سرمایه گذاری می کند.

2- سرمایه گذاری غیرمستقیم خارجی در سبد مالی

(*FPI = Foreign Portfolio Investment*)

سرمایه گذاری غیرمستقیم که معمولاً از طریق خرید سهام و اوراق قرضه در بورس، توسط

سرمایه گذاران خارجی صورت می گیرد.

صندوق بین المللی پول، سرمایه گذاری مستقیم خارجی را در شرکت هایی مؤثر می داند که

به نحو مؤثری توسط افراد یا مؤسسات خارجی کنترل می شوند. شکل عمومی این سرمایه

گذاری عبارت است از سرمایه گذاری در شعبه ها و واحدهای تابعه شرکت های فراملیتی.

جذب سرمایه گذاری خارجی با دو ویژگی برخورداری از تکنولوژی و سیستم های روز هر

صنعت و تامین منابع مالی به صورت سرمایه و حتی استقراض از صاحب سرمایه و تأثیر آن بر

توسعه و رشد اقتصادی و توسعه کسب و کار و اشتغال کشور از اهمیت خاصی برخوردار است.

انگیزه سرمایه گذاری خارجی

بی تردید در عین حال که انگیزه اصلی هر سرمایه گذار خارجی، کسب حداکثر سود

است، اما هدف های دیگری به همراه دارد که از آن جمله می توان موارد زیر را نام برد:

- 1) حصول اطمینان از قوام تأمین مواد اولیه.
- 2) بهره گیری از نیروی کار و احتمالاً "مواد معدنی و سایر مواد اولیه ارزان قیمت.
- 3) اقدام به فعالیتی نظیر بانکداری و بیمه به منظور حصول سود و حمایت از شرکت های خودی یا کشور موطن.
- 4) کمبود فرصت های سرمایه گذاری و وجود رقابت شدید درموطن اصلی و یا بالابودن نرخ مالیات ها.

ویژگی های خاص سرمایه گذاری خارجی

اگر سرمایه گذاری های بلندمدت با امکان نسبی لازم صورت گرفته باشد، می تواند به تولید و صادرات کالا بینجامد، اما لازم است به فاصله مربوط به مدیریت، تکنولوژی، مهارت و تصدی امور بازرگانی خارجی نیز توجه شود.

سرمایه گذاری خارجی در حد سرمایه گذاری مالی متوقف نمی شود، بلکه با خود مجموعه ای از عناصر و عوامل را به همراه دارد که خصوصاً از نظر کشورهای درحال توسعه، به ویژه با شرایط امروز اقتصاد جهانی از اهمیت زیادی برخوردار است. این گونه تجارب در کشورهای درحال توسعه کمتر وجود دارد و در نتیجه، سرمایه گذار خارجی با پرکردن این فاصله ها می تواند تحول بزرگی را در راه توسعه اقتصاد کشور درحال توسعه ایجاد کند.

سرمایه گذاری خارجی با خود تکنولوژی تولید، ماشین آلات و تجهیزات مدرن را به ارمغان آورده و نحوه رفتار با بازارها، بانکها و منابع تأمین مالی خارجی را آموزش می دهد، که این امر در صورت هوشیاری کشور میزبان، به انتقال تکنولوژی و مهارت و دانش می انجامد،

بخصوص که تحولات تکنولوژیک در جهان امروز با چنان سرعتی پیش می‌رود که بدون همکاری و بهره‌گیری از دانش کشورهای صنعتی انتقال آن به درون غیرممکن است.

منافع حاصل از سرمایه‌گذاری خارجی

اثرات سرمایه‌گذاری خارجی از جهات زیر قابل بررسی است:

۱) ساختار و عملکرد صنعتی

سرمایه‌گذاری‌های خارجی مخصوصاً از طریق شرکت‌های فراملی موجب می‌شوند تا تولیدکنندگان کارآمد جانشین تولیدکنندگان ناکارآمد شوند.

۲) رشد اشتغال و سرمایه‌انسانی

اگر در یک کشور در حال رشد، بیکاری عمدتاً علت ساختاری داشته باشد و هیچ منبع سرمایه‌گذاری نیز موجود نباشد، در این صورت سرمایه‌گذاری‌های خارجی موجب افزایش اشتغال خواهد شد. این را نیز نباید نادیده گرفت که چنانچه سرمایه‌گذاری خارجی جانشین سرمایه‌گذاری داخلی باشد، اثر اشتغال آن ناچیز و حتی منفی خواهد بود.

۳) افزایش نقدینگی بازارهای سرمایه محلی

با حضور سرمایه‌گذاران خارجی، پول اضافی وارد بازار سرمایه شده و در نتیجه حجم معاملات و قدرت نقدشوندگی بازار افزایش می‌یابد. از سوی دیگر، با حضور فعال و مستمر سرمایه‌گذاران خارجی، جذابیت بازار سرمایه بیشتر شده و در نتیجه انگیزه و تمایل سرمایه‌گذاران داخلی برای سرمایه‌گذاری در بازار سرمایه افزایش می‌یابد.

4) پیوند اقتصاد ملی با اقتصاد بین‌المللی

عملیات شرکت‌های فراملی همچنین می‌تواند در افزایش کارایی و کاهش هزینه تولید مؤثر باشد و از این طریق موقعیت رقابتی یک کشور را در بازارهای بین‌المللی ارتقا بخشد و در نهایت به نفع مصرف‌کنندگان باشد.

5) موازنه پرداخت‌ها و تشکیل سرمایه

سرمایه‌گذاری‌های خارجی در زمان سرمایه‌گذاری، تأثیر مثبت ناچیزی بر موازنه پرداخت‌ها و تشکیل سرمایه می‌گذارد. ولی با گذشت زمان این تشکیل سرمایه می‌تواند از طریق سهم سود، سودهای انباشته و برگشت سرمایه تأثیر بیشتری داشته‌باشد.

6) دستیابی به بازارهای صادراتی

شرکت‌های فراملی می‌توانند تکنولوژی لازم تولید محصولات با کیفیت صادراتی و تضمین عواملی چون تحویل به موقع و کیفیت مطلوب و قابل اعتماد که لازمه بازاریابی صادراتی است و بالاخره اطلاعات مربوط به بازارهای صادراتی و دسترسی به آنها را باخود به کشور میزبان بیاورند.

تهدیدهای بالقوه سرمایه‌گذاری خارجی

از آنجا که سرمایه‌گذاری خارجی، بسیار فرار بوده و به تغییرات و بحران‌های داخلی و بین‌المللی بسیار حساس است، می‌تواند به افزایش نوسانات و ناپایداری در اقتصاد کشور میزبان منجر شود.

به عبارت دیگر، چون سرمایه گذار خارجی (در صورت وجود نداشتن قوانین و مقررات مناسب) در هر لحظه قادر است سرمایه اش را به کشور خود یا کشور ثالث منتقل کند، در نتیجه در شرایطی که وضعیت اقتصادی کشور میزبان رو به وخامت گذارد و وارد دوره رکود شود و یا سطح بازدهی سرمایه کاهش یابد، معمولاً^{۱۱} این نوع سرمایه گذاری به سرعت از کشور میزبان خارج شده و این امر باعث تشدید نابسامانی اقتصادی در این کشور خواهد شد.

علاوه بر موارد فوق، می توان به خطر افزایش مالکیت و کنترل خارجیان بر شرکت های داخلی، افزایش نوسانات نرخ ارز و نرخ بهره و خطر گسترده تر شدن دامنه رفتار مخرب سرمایه گذاران خارجی به دلیل دنباله روی سرمایه گذاران داخلی از رفتار آنها به عنوان دیگر تهدیدات بالقوه سرمایه گذاری خارجی نیز اشاره کرد.

سرمایه داران به محض مشاهده و احساس خطر قبل از اینکه به فکر نجات جان خود باشند؛ ابتدا سرمایه خود را از خطر نجات می دهند تا امنیت را برای خود درجایی دیگر تأمین کنند.

به طور کلی باید به این نکته توجه شود که سرمایه گذاری خارجی برای ورود به یک عرصه اقتصادی با چه موانعی روبه روست، از جمله:

۱) ترجیح اقتصاد دولتی بر اقتصاد آزاد

باور و ذهنیت منفی نسبت به سرمایه گذاری و سرمایه خارجی همواره القاء کننده یک تصور و احساس غلط و با کمترین تعقل نسبت به خطرات آن است. این ذهنیت به ویژه در

کشورهای جهان سوم، به نوعی تحت تأثیر تفکر و اندیشه افرادی است که به طور کلی اقتصاد دولتی را به اقتصاد آزاد ترجیح می دهند.

2) قوانین و مقررات دست و پاگیر

دومین مانع، تصویب قوانین و مقرراتی است که تا آنجا که ممکن است، مسیر سرمایه گذاری و میل و انگیزه نسبت به آن را دشوار و تضعیف می کند. در کشورهای در حال توسعه اغلب تصمیم گیرندگان سیاسی و اقتصادی تحت تأثیر جوی قرار می گیرند که نسبت به سرمایه گذار نگاه نامساعد و ناسازگار دارند. به طور کلی، قوانینی که در این دسته از کشورها وضع می شود دارای چند ویژگی به شرح زیر است:

کندکننده حرکت های اقتصادی - تولیدی مردمی، تقویت کننده نظام اقتصاد دولتی، کاهنده انگیزه ها و تمایلات سرمایه گذاری مولد، طرفدار بازرگانی وارداتی، غیرشفاف شدن کارکردها.

3) بوروکراسی (دیوان سالاری)

مانع سوم مربوط به بوروکراسی بسیار پیچیده و پُر اُفت و خیز در نظام دولتی کشورهای کمتر توسعه یافته است. در این کشورها، زمان به انجام رسیدن طرح ها بسیار طولانی است و آیین نامه ها و شیوه نامه ها اغلب از محدوده قانون خارج شده و محدودیت های بیشتری را برقرار می کنند.

4) دیدگاه غیر اقتصادی مدیریت

یکی دیگر از موانع سرمایه گذاری، فقدان یا ضعف دیدگاه مدیریت اقتصادی است. این مدیریت با کمبود علم، تجربه و کارآمدی روبه روست و صرفاً سعی می کند که فقط خود و منصب خویش را حداقل یک روز بیشتر حفظ کند و در تمیز بین بد و بدتر، خوب و خوب

تر، تمیز بین زمان حال و آینده و تفاوت بین دولتی و غیردولتی، با دشواری روبه روست و از مجموع امکانات نمی‌تواند سود جوید.

5) فقدان راهبرد های جذب سرمایه گذاری خارجی

یکی از مهمترین موانع درخصوص جذب سرمایه گذاری خارجی، فقدان راهبرد های ملی در ابعاد مختلف آن می باشد. موضوع جذب سرمایه های خارجی می بایست به صورت عملی در دستور کار دولتها قرار گیرد.

6) عدم تأمین محیط های جذاب و امن سرمایه گذاری

بسیاری از کشورهای درحال توسعه موضوع عدم توفیق در جذب سرمایه های خارجی را به خوبی می شناسند. اما این سؤال نیز مطرح است که آیا آنها موفق شده اند تا محیط های امن و جذابی برای حضور سرمایه گذاران خارجی در کشور خود ایجاد نمایند؟ اصولاً کشورهایی که در فضای سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی خاصی قرار دارند از جمله ایران و خود را مقید به رعایت تشریفات زائد گمرکی، ارزی، اداری و سایر ضوابط و مقررات دست و پاگیر می دانند، با ایجاد مناطق آزاد حداقل به عنوان ابزاری آزمایشی توانسته اند توجیه مناسبی برای موانع ضد توسعه ای خود بیابند.

شاخص های امنیت سرمایه گذاری

گروه های عمده در نظر گرفته شده امنیت سرمایه گذاری به شرح زیر است:

1- شاخص های امنیت محیط جغرافیایی

2- شاخص های امنیت سیاسی

3- شاخص های امنیت قانونی

4- شاخص های امنیت خاص حمایتی

وجود عامل بی ثباتی در هر یک از دسته بندی های کلان فوق، به معنی امکان ایجاد تغییرات گسترده و غیرقابل پیش بینی در حوزه فعالیت های اقتصادی است و این معنی بالاترین تهدید برای سرمایه گذار محسوب می گردد، چرا که خود را در محیطی می یابد که هر آن ممکن است در آن تصمیمی اتخاذ شود که سرمایه وی را بر باد دهد.

1- شاخص های امنیت محیط جغرافیایی

1-1- امنیت فیزیکی: یکی از مهم ترین انتظاراتی که سرمایه گذار داخلی و خارجی

درقبال حضور فیزیکی خود در محیط کار دارد، تأمین امنیت جانی می باشد.

1-2- بلایای طبیعی: پرواضح است که محیط های جغرافیایی مستعد بروز بلایای طبیعی

مانند سیل، زلزله، طوفان و حتی مواردی همچون هجوم حیوانات وحشرات و مناطق مستعد شیوع بیماری های خاص؛ مکان هایی امن و جذاب برای حضور و فعالیت سرمایه گذار اعم از خارجی یا داخلی نیست باشد.

1-3- تأمین انرژی: در صورتی که تأمین انرژی مورد نیاز به ویژه الکتریسیته، آب (صنعتی

و شرب)، سوخت و دیگر حامل های آن به سادگی و در مقادیر مطمئن ممکن نباشد، نظر سرمایه گذاران را منفی خواهد کرد.

1-4- امور زیربنایی: نیازهای اولیه سرمایه گذار در خصوص امور زیربنایی شامل مواردی

از قبیل زمین آماده سازی شده، دفاتر کاری، مکان های مناسب اقامتی، شبکه های تأمین انرژی،

مسیرهای دسترسی و ... می باشند که بدون وجود آنها سرمایه گذار احساس امنیت نخواهد کرد.

1-5- شبکه های حمل و نقل: وجود زیرساخت های حمل و نقل از مهم ترین الزامات حضور فعال و بی دغدغه سرمایه گذار محسوب می گردد. البته اتصال به شبکه های ملی و بین المللی ریلی و جاده ای عنصری بسیار تأثیرگذار در تأمین نیازمندی های اولیه سرمایه گذاران است.

2- شاخص های امنیت سیاسی

2-1- ثبات سیاسی حکومت: کشورهایی که همواره دستخوش تحولات گسترده درحوزه حکومت می باشند، محیط هایی امن و جذاب برای حضور سرمایه گذاران خارجی نمی باشند.

2-2- تنش های بین المللی: قرار گرفتن در نقاط حساس که تنش های بین المللی زیادی را تجربه می نماید، به معنی ناامنی و فضای نامناسب کسب و کار خواهد بود. گاهی موضوع تنش های بین المللی قطعیات طرح های توجیه فنی و اقتصادی را نیز تحت الشعاع قرار می دهد.

2-3- تحریم های بین المللی: در واقع وجود تصمیماتی در سطح سازمان ها و نهادهای

بین المللی

مبنی بر اعمال انواع تحریم ها اعم از سیاسی، اقتصادی و تکنولوژیکی و یا وجود فضای مناسب در جهت اخذ و اعمال چنین تصمیم هایی، فضایی ناامن برای فعالان اقتصادی و سرمایه گذاری محسوب می گردد. حتی اگر در گذشته نیز چنین موضوعی جاری و فضای حال عاری از آن باشد، رفع چنین سوء تفاهماتی در سطوح بین المللی بسیار دشوار و گاهی پرهزینه خواهد بود.

3- شاخص های امنیت قانونی

3-1- شفافیت در قوانین تجاری و ارزی: وجود معافیت های گمرکی بر ورود کالاهای

سرمایه ای و واسطه ای مورد نیاز کشورهای در حال توسعه و عوارض گمرکی بالا بر ورود کالاهای مصرفی، سیاستی است که شرکت های چندملیتی رابه جای فروش کالاهای نهایی تشویق به سرمایه گذاری در کشورهای در حال توسعه می کند.

3-2- مالکیت: عموماً "قوانین موضوع اعطای مالکیت معنوی در کشورهای در حال توسعه،

جزء سختگیرانه ترین موضوعات قانونی محسوب می گردند. به عنوان مثال اصل 81 قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران صراحت دارد «دادن امتیاز تشکیل شرکت ها و مؤسسات در امور تجاری، صنعتی، کشاورزی، معادن و خدمات به خارجیان مطلقاً ممنوع است» موضوع اعطای بی قید و شرط مالکیت معنوی در خصوص تشکیل شرکت به صورت صددرصد خارجی و اجاره های 99 ساله زمین، همه و همه راهکارهایی برای توسعه فضای امن سرمایه گذاری محسوب می گردند.

3-3- تضمین: یک اصل مهم در مبحث سرمایه گذاری، استقلال سرمایه و سرمایه گذار

از محیط سرمایه گذاری است. این بدان معنی است که فضایی ایجاد گردد که در آن هیچ خطری ماهیت تملک سرمایه و عواید آن را تهدید ننماید. عمده خطرات مورد بحث به شرح زیر است:

احتمال ملی سازی سرمایه به نفع عامه، ایجاد محدودیت در انتقال سرمایه و سود نقض مالکیت معنوی، تغییرات کلان قانونی به ویژه در حوزه مالیاتی در بازه زمانی مورد توافق، مداخلات دولتی به صورت یارانه ها و مشوق ها.

3-4- قوانین گمرکی: تغییر قوانین گمرکی در بازه های زمانی کوتاه مدت یکی از عوامل مؤثر در کاهش راندمان سرمایه گذاری محسوب می گردد.

3-5- قواعد پولی و مالی: هرچه بازارهای پولی و مالی منسجم تر، وسیع تر، موانع و محدودیت ها کمتر، تکنولوژی های ارتباطی قوی تر و تأسیسات مالی مناسب تر باشد؛ جریان نقل و انتقال سرمایه به سادگی و با شدت بیشتر صورت می پذیرد.

3-6- سهولت فرآیندهای کسب و کار: فرآیندهای شناخته شده در محیط کسب و کار که به نوعی جایگاه هر کشور را نیز در رتبه بندی جهانی مشخص می کند، فرآیندهایی هستند که میزان سهولت و یا پیچیدگی آنها رابطه مستقیم با تأمین نظر سرمایه گذاران خارجی دارد. در واقع هر چه فرآیندهای کسب و کار پیچیده تر باشد، سرمایه گذار هزینه و زمان بیشتری را برای پیشبرد امور جاری خود هزینه خواهد کرد. مطالعه شاخص های کسب و کار در کشورهای با رشد اقتصادی بالا نشان دهنده حرکت و عزم آنها در ساده سازی و مکانیزاسیون امور مربوط دارد.

4- شاخص های حمایتی

شاخص های حمایتی عموماً "عناصری هستند که در محدوده های جغرافیایی خاص یا در زمان های معینی ارائه می گردند. در مورد شاخص های حمایتی و ارتباط آن با امنیت سرمایه گذاری ذکر دو نکته لازم است:

- نخست، کشور ما در صورتی که علاقه مند به جذب سرمایه های خارجی بیشتری نسبت به کشورهای رقیب باشد، می بایست در خصوص شاخص های حمایتی، مشوق های بیشتر و نافذتری را به کار گیرد.

- **دوم**، ثبات و شفافیت؛ در این خصوص نیز زمینه های افزایش اطمینان و ضریب امنیت

سرمایه گذاری تسهیل و مزیتی کارا در زمینه جذب سرمایه گذاری خارجی خواهد بود.

4-1- **زمین**: در حوزه مناطق آزاد موضوع واگذاری زمین آماده (تسطیح شده واقع در

محیط مناسب از نظر دسترسی به امور زیربنایی و حاملهای انرژی) یک عنصر حمایتی تلقی می شود. همچنین اعمال تخفیف در قیمت زمین و تقسیط مبلغ نهایی نیز از دیگر مشوق ها به شمار می رود.

4-2- **تردد اتباع خارجی**: تسهیل در فرآیند تردد اتباع خارجی اعم از صدور ویزا،

وجود خطوط هوایی منظم، امکانات استفاده از کارت های مالی بین المللی و ...، مواردی هستند که تأثیر بسیار زیادی در ایجاد امنیت روانی سرمایه گذار خواهند داشت.

4-3- **بیمه سرمایه گذاری**: وجود بیمه گذارانی که توانایی انجام بیمه مسئولیت سرمایه

گذاری را در سطح فعالیت های اقتصادی بین المللی داشته باشند، نقطه اتکاء بسیار ارزشمندی در زمینه سرمایه گذاری در کشورهای خارجی برای سرمایه گذاران محسوب می گردد.

4-4- **معافیت های مالیاتی**: یکی از مهمترین مزایای شناخته شده مناطق آزاد که دلیل

محکمی برای حضور فعالان اقتصادی و سرمایه گذاران در مناطق آزادشمرده می شود، عامل معافیت های مالیاتی است.

4-5- **نیروی کار ارزان**: وجود نیروی کار اعم از ماهر، متخصص و عادی در کشورهای

مقصد، عامل تأثیرگذاری در کاهش قیمت تمام شده کالا و رشد سودآوری فعالیت های اقتصادی است.

در ضمن سرمایه گذار خارجی، علاقه مند به انجام فعالیت اقتصادی در محیط هایی است که

قوانین کار در آنها جهت گیری یک طرفه ای به نفع کارگر نداشته باشد.

توسعه بخش کشاورزی

رشد کشاورزی به عنوان یک ابزار مهم برای کاهش فقر برای مدت های طولانی است که به رسمیت شناخته شده است. با این حال، آمار و ارقام در این مورد بسیار کم در دسترس است و قابل اعتماد هم نیست. نتایج نشان می دهد که کاهش فقر روستایی با رشد در بازده و بهره وری نیروی کار کشاورزی همراه شده است، اما این رابطه متغیر بوده و در هر منطقه متفاوت می باشد. رشد تولید ناخالص داخلی در بخش کشاورزی، باعث رشد درآمد در میان 40 درصد فقیران شده است که خود این امر سه برابر بزرگتر از رشد در بخش های دیگر اقتصاد می باشد. قدرت کشاورزی نه تنها اثر فقرا را به صورت مستقیم کاهش می دهد، بلکه دیگر بخش های اقتصاد نیز، از این قدرت و رشد بهره می برند. (گزارش بانک جهانی، 2010)

بخش کشاورزی به عنوان بخش پایه و راهبردی اقتصاد، تامین کننده غذا و مواد اولیه برای سایر بخش هاست. در صورت فعالیت مفید این بخش است که زمینه فعالیت و پیشرفت سایر بخش ها فراهم شده و کشور به سوی توسعه سوق می یابد. مهم این است که توسعه و رونق صنایع با یک ابزار میسر نمی شود، بخصوص بخش کشاورزی که به دلیل بهره وری پایین و داشتن ریسک های خارج از کنترل، همواره به چندین ابزار حمایتی در کنار اعطای تسهیلات ارزان قیمت احتیاج دارد. در کشورهای پیشرفته بیش از 10 نوع ابزار حمایتی متناسب با محصول تولیدی را برای توسعه و پیشرفت بخش کشاورزی در اختیار می گیرند.

از مهمترین مشکلات در بخش کشاورزی، پایین بودن سطح تکنولوژی در این بخش است، فن آوری های نوین کمتر در بخش کشاورزی مورد استفاده قرار گرفته و همین باعث شده که در زمینه بهره وری عوامل تولید از منابع موجود در کشور به خوبی استفاده نشود.

به عنوان مثال در مورد مکانیزاسیون؛ ایران هم از نظر ضریب مکانیزاسیون و هم از نظر درجه مکانیزاسیون در سطح بالایی قرار ندارد؛ از نظر آبیاری های نوین، سطح کمی از اراضی تحت پوشش قرار دارد؛ در کمتر از ده درصد بخش کشاورزی از سامانه های نوین آبیاری، استفاده می شود و بقیه به صورت سنتی است، در نتیجه بهره وری آب در این بخش پایین است. از آنجائیکه با افزایش درآمد کشاورزان ضمن بهبود سطح زندگی، میل ورغبته این قشر زحمت کش به تداوم کار در این عرصه افزایش می یابد، ولی با توجه به عدم ساماندهی مناسب در عرصه بازاریابی و فروش محصولات کشاورزی، کمترین سود حاصل از تولیدات این بخش عاید تولید کننده می گردد و این موضوع تمایل سرمایه گذاران را به فعالیت در این بخش کمرنگ ساخته است.

حال با افزایش جمعیت و نیاز این جمعیت به تامین غذا، کاهش سرانه زمین برای هر شاغل کشاورزی و گسترش خرده مالکی در کشور، وضعیت رو به گذار از اقتصاد معیشتی، سهم بالای مصرف آب در بخش کشاورزی و افزایش نرخ بیکاری در میان شاغلین بخش و افزایش مهاجرت از روستاها به شهرها شکاف وسیع مطالعه رفع چالش های موجود را روشن می سازد. (امینی رامین، 1388)

همان طور که پیشتر گفته شد کشاورزی و بهبود آن امری ضروری در رسیدن به رشد و توسعه ای پایدار و کاهش فقر در کشورهاست. هر دو موضوع بهینه سازی (توسعه) و اقتصاد کشاورزی به رشد بهره وری قسمت کشاورزی می پردازد، مشروط بر آنکه خروجی بخش کشاورزی با شتاب مناسب افزایش یابد و توان مقابله با فقر را داشته باشد

(Dr.Sushama Deshmukh, 2012).

نکات مهم مرتبط با کمبود سرزمین ها؛ با مرور بر قابل کشاورزی بودن آنها :

هزینه‌های بالای تولید متناسب با سرعت رشد جمعیت و اسکان افراد مورد نیاز در این مناطق، امکانات شهری، مشخصات بهینه سازی و نیازهای رشد بهره‌وری در کشاورزی براساس رشد و افزایش سفارش خروجی های (محصولات) کشاورزی، ابداعات و نوآوری های تکنولوژی و کارآیی

محدودیت توسعه و نیاز به تولید فن آوری های ضروری جهت افزایش بهره وری احساس می‌شود و در این راه افراد فقیربیشتر از بقیه محدودیت دسترسی و اعتبار برای استفاده از منابع را دارند. (Dr.Sushama Deshmukh, 2012)

سرمایه گذاری زمین، تنها یک پاسخ راهبردی به مشکلات امنیت غذایی کشورهای دارای منابع زمین و آب محدود است و به طور کلی برای این نوع سرمایه گذاری نیاز است تا در زمینه ای گسترده تراز امنیت غذایی بتوان کار کرد. انواع مکانیسم های دیگر، از جمله ایجاد ذخایر غذایی منطقه ای، ابزار مالی مدیریت ریسک، موافقت نامه های دو جانبه از جمله مبارزه با تجارت و بهبود سیستم های اطلاعات بازار مواد غذایی بین المللی می تواند به ترویج امنیت غذایی برای واردکنندگان مواد غذایی منابع محدود کمک کند. در حال حاضر سرمایه گذاری محدود در زیرساخت ها و موسسات در حال توسعه بخش کشاورزی برخی کشورها به ویژه در کشورهای جنوب صحرای آفریقا بسیار موردنیاز است. به طور کلی این موضوع، همراه با تلاش برای بهبود کارآیی و قابلیت اطمینان از بازارهای جهانی به عنوان منبع مواد غذایی ممکن است امنیت غذایی برای همه از طریق گسترش فرصت های تولید و تجارت را بالا ببرد.

جنجال و تبلیغات "تصرف زمین" که شامل دستیابی به زمین های کشاورزی در کشورهای درحال توسعه برای تولید مواد غذایی است، فقط یک فرم سرمایه گذاری بوده و آنچه که کمتر

احتمال دارد که، ارائه منافع رشد قابل توجه به کشور میزبان است. دستیابی به زمین لزوماً "مستقل از مصونیت خطر فراهم نمی شود و می تواند درگیری های اجتماعی، سیاسی و اقتصادی را تحریک کند.

در حال حاضر برخی از کشورهای در حال توسعه به دنبال سرمایه گذاری های خارجی برای بهره برداری از "مازاد زمین" استفاده نشده و یا کمتر استفاده شده هستند. تخمین زده می شود که تنها حدود یک چهارم از سرزمین آفریقا کشت می شود. یکی از دلایل استفاده از ظرفیت کامل این است که سرمایه گذاری های زیربنایی مورد نیاز برای تولید آن را آنقدر قابل توجه در نظر گرفت که فراتر از منابع بودجه کشور باشد. از آن همه سرمایه گذاری های بین المللی ممکن است سرمایه گذاری های زیربنایی مورد نیاز منافی به همراه داشته باشد. (David Hallam, 2009)

شکل اصلی سرمایه گذاری در بخش کشاورزی، خرید یا لیزینگ بلندمدت زمین برای تولید غذاست. (FAO, 2012)

اثر سرمایه گذاری مستقیم خارجی بر بخش کشاورزی

در راستای اهداف توسعه هزاره (از اسناد مورد توافق در سازمان ملل) مبنی بر نصف شدن میزان گرسنگان جهان تا سال 2015، سازمان خوار و بار جهانی (FAO) اعلام کرده است که سالانه حداقل 30 میلیارد دلار وجوه اضافی مورد نیاز است. همچنین ریشه کنی کامل گرسنگی تا سال 2050 سالانه چیزی در حدود 90 تا 100 میلیارد دلار هزینه اضافی در برخواهد داشت (بدون نام، 1390). ظرفیت کشورهای در حال توسعه برای پرکردن این شکافها محدود بوده و کمک های مالی دیگر کشورها نیز چندان کارگشا نیستن. در حقیقت سهم کمک هایی که به سوی بخش کشاورزی سرازیر می شوند، به زیر 5 درصد کاهش یافته است. شاید بتوان دلیل این

گرایش ضعیف به سرمایه گذاری در بخش کشاورزی را که می تواند محور توسعه قرار گیرد در عدم اطمینان خاطر از برگشت سرمایه جستجو کرد. (امینی رامین، 1388)

نگرانی اساسی عمده ای از تبدیل به احسن کردن در سرمایه گذاری وجود دارد که ناشی از اجرای طبیعی سرمایه گذاری خارجی در امنیت غذایی است. این نشان دهنده ترس و وحشت ناشی از بالا بودن قیمت های اخیر مواد غذایی، به ویژه در نتیجه کنترل صادرات و شوک های عرصه سیاست است که وابستگی به بازارهای جهانی برای مواد غذایی مخاطره آمیزتر شده است. برای کسانی که در کشورهایی با محدودیت زمین و آب هستند و با افزایش جمعیت، درآمد و شهرنشینی؛ به طور فزاینده ای وابسته به مواد غذایی وارداتی هستند، این ترس باعث ارزیابی جدی مجدد از راهبرد های امنیتی مواد غذایی می شود. سرمایه گذاری در تولید مواد غذایی در کشورهای که در آن زمین و آب با محدودیت مواجه بوده و داخل کشور وجود ندارد، به عنوان یک پاسخ راهبردی دیده می شود. این فرصت های سرمایه گذاری در بخش خصوصی است که دولت ها و موسسات مالی حاضر به حمایت بوده اند.

در سه سال گذشته موجی از علاقه به سرمایه گذاری بین المللی در بخش کشاورزی کشورهای در حال توسعه دیده می شود. جمع آوری تولید مواد غذایی از زمین های کشاورزی در آفریقا توسط سرمایه گذاران در کشورهای مختلف اطراف خلیج فارس برای حمایت از راهبرد امنیت مواد غذایی، تا به حال بیشترین توجه را به خود جلب کرده؛ اگرچه این تنها یکی از انواع سرمایه گذاری واقعی و یا برنامه ریزی شده با انگیزه های متفاوت است. دیگر کشورهای خارج از آفریقا نیز، در حال هدف قرار دادن و سرمایه گذاری های عمده در آفریقا بوده و یا برنامه ریزی توسط سرمایه گذاران چینی و کره ای صورت گرفته است. انتظار می رود شرکت های سرمایه گذاری در اروپا و شمال آمریکا نیز به سبب بازده بالقوه بالا و تا حدودی به دلیل قیمت بالای مواد

غذایی (به خصوص که در آن تولید مواد اولیه سوخت های زیستی محتمل است)، توجه به بررسی فرصت ها در سرمایه گذاری بین المللی در حال توسعه بخش کشاورزی کشورها بیشتر توجه نمایند.

در دراز مدت، نگرانی های امنیت غذایی از این کشورهای وابسته به واردات مواد غذایی، ممکن است به خوبی در پرتو رشد جمعیت، افزایش درآمد، محدودیت زمین و آب به طور فزاینده و تغییر آب و هوا نیز در آنها موثر باشد که در آن افزایش خود کفایی غذا است. گزینه سرمایه گذاری در تولید مواد غذایی در خارج از کشور به عنوان یک عنصر ممکن است از یک راهبرد امنیت غذایی دیده شود. در همین حال، تعدادی از کشورهای در حال توسعه در آفریقا در حال تلاش شدید برای جذب چنین سرمایه گذاری هایی برای بهره برداری از "مازاد زمین" و تشویق دسترسی بین المللی به منابع زمین می باشد که مالکیت و کنترل آن در گذشته به طور معمول کاملاً ملی بوده است.

بدیهی است مسائل سیاسی، نهادی، قانونی و اخلاقی اقتصادی، پیچیده و بحث برانگیز در خصوص امنیت غذایی، کاهش فقر، توسعه روستایی، فن آوری و دسترسی به زمین و آب مطرح شده است. از سوی دیگر، عدم سرمایه گذاری در بخش کشاورزی بیش از چند دهه، به معنای بهره وری پایین مداوم و تولید راکد در بسیاری از کشورهای در حال توسعه، به ویژه در کشورهای جنوب صحرای آفریقا می باشد. عدم سرمایه گذاری به عنوان یک عامل ایجاد بحران غذایی اخیر شناسایی شده و کشورهای در حال توسعه با این مشکل مواجه می شوند. *FAO* تخمین می زند برای رفع نیازهای غذایی در سال 2050، اگر کشور در حال توسعه بخش کشاورزی، سرمایه گذاری های اضافی به میزان سالانه 83 میلیارد دلار لازم است و ظرفیت خود کشورهای در حال

توسعه برای پُر کردن این شکاف محدود است. (David Hallam, 2009)

اطلاعات موجود سرمایه گذاری مستقیم خارجی، فاقد جزئیات کافی و بیش از حد کلی برای تعیین «چه مقدار سرمایه گذاری در کشاورزی» است. از این رو مشکل می توان گفت که آیا سرمایه گذاری های اخیر در کشورهای در حال توسعه کاملاً جدید و یا ادامه روند موجود است. به نظر می رسد سرمایه گذاری خارجی در توسعه بخش کشاورزی کشورها در دو سال گذشته افزایش یافته است، اگرچه تعداد پروژه های اجرا شده کمتر از تعداد در حال برنامه ریزی و گزارش شده در رسانه ها است. تاخیر بین نهایی شدن موافقت نامه ها و شروع عملیات واقعی می تواند طولانی باشد، اما سرمایه گذاری خارجی در توسعه کشاورزی و سرزمین کشور پدیده جدیدی نیست.

فرم اصلی سرمایه گذاری ها، اجاره بلند مدت زمین های کشاورزی تا 99 سال برای تولید مواد غذایی است.

بسیاری از سرمایه گذاری های زمین می تواند در مقیاس بزرگ شامل بیش از 10 هزار هکتار و برخی بیش از 500 هزار هکتار باشد.

در سه سال گذشته مقدار زمینی که در آفریقا تحت سرمایه گذاری خارجی قرار گرفته است تا 20 میلیون هکتار برآورد شده، اما زمین تحت کنترل خارجی باقی مانده است و بخش نسبتاً کوچکی از مناطق کل زمین را در کشور میزبان (حدود یک درصد از زمین های قابل کشت) مانند اتیوپی و یا سودان شامل گردیده است. با این حال، سرمایه گذاری های بین المللی با هدف قرار دادن زمین های خوب و اثرات محلی از سرمایه گذاری های بزرگ می تواند قابل توجه باشد.

سرمایه گذاری می تواند به توسعه زیرساختی مانند ساخت جاده، راه آهن و امکانات بنادر بینجامد، سرمایه گذاران بین المللی در حال حاضر عمدتاً از کشورهای خلیج فارس، چین و

جمهوری کره بوده و اهداف اصلی برای سرمایه‌گذاری‌های اخیر کشورها در آفریقا هستند، اما همچنین سرمایه‌گذاری در آسیای جنوب شرق و جنوب آمریکا نیز وجود دارد. (*David Hallam, 2009*)

سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی نقش مهمی را در افزایش بهره‌وری به وسیله متعادل کردن و از بین بردن فاصله میان سرمایه و فن آوری برعهده دارد.

جریان *FDI* در داخل بخش کشاورزی می‌تواند تا 100 درصد رشد داشته باشد و مجاز است تا به صورت اتوماتیک تمامی بخش‌های گل‌کاری، پرورش گل، پرورش ماهی، زراعت آبی، تهیه غذای پرندگان، پرورش حیوانات و سبزی‌کاری و تمامی خدمات مرتبط با خاک و قسمت‌های مشابه را پوشش دهد. ثابت شده است که سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی (*FDI*) نقش مهمی در هدایت رشد اقتصادی بازی می‌کند.

این کار با بالا آوردن سطح تکنولوژی کشورها و ایجاد مشاغل جدید در سطح کل کشور صورت می‌گیرد. همچنین مشخص شده است که *FDI* وسیله‌ای برای یکپارچه کردن کشورهای در حال توسعه در بازارهای محلی و سرمایه در دسترس برای سرمایه‌گذاری‌های بعدی است، اگر چه هدایت و رهبری رشد اقتصادی نیاز به کاهش فقر و بالا بردن استانداردهای زندگی دارد.

سهم مشارکت سرمایه‌گذاری خارجی در رشد اقتصادی کشورهای در حال توسعه و در سیاست‌های تعریف شده آنها نکته‌ای ویژه و منحصر به فرد است. (*Dr.Sushama*)

(*Deshmukh, 2012*)

نتایج مثبت سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی (FDI) در کشاورزی

- (1) جریان یافتن منابع ورودی مالی
- (2) رشد سرمایه‌گذاری با پیداشدن و حفظ اموال و پول
- (3) سرریز فن آوری
- (4) افزایش سرمایه‌گذاری در سرمایه‌های انسانی
- (5) ایجاد شغل بیشتر (اشتغالی)
- (6) انتقال دانش، مدیریت، سازماندهی و سرمایه‌های رسمی
- (7) تجارت (دادوستد) جدید برای سازمان‌های منطقه و شرکت‌های ارائه‌دهنده خدمات
- (8) فایده بردن از تجارت محصولات کشاورزی و پیشرفت زنجیره‌های ارزشی جدید
- (9) یکپارچگی با اقتصاد جهانی
- (10) شبیه‌سازی رشد بهره‌وری

نتایج منفی سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی (FDI) در کشاورزی

- 1- انبوهی از اثرات خارجی و رقابت داخلی مانع شونده
- 2- تخفیف معاوضه و تبدیل ارز (مالیات مربوط) و عایدی حاصل از بازگشت سود به کشور
- 3- موانعی که بنگاه‌های محلی با انحصاری کردن بازار به وجود می‌آورند.
- 4- اختلاف در تولید اغذیه در بازارهای محلی
- 5- افزایش وابستگی به فن آوری، مدیریت و سرمایه‌های انسانی خارجی
- 6- افزایش وابستگی به زنجیره ارزش بین‌المللی
- 7- افزایش فاصله میان فقیر و غنی و ایجاد ساختار دوجزئی (سیاه و سفید، صفر و یک)
- 8- پذیرش سرمایه‌های نامتناسب در فن آوری تولید با نیروهای محدود

9- از دست دادن زمین و منابع آبی هنگام قبول وظایف مرتبط با مزارع

10- نوسانات دست و پا گیر تصمیمات سیاسی برای جذب *FDI*

در بعضی موارد سرمایه گذاری های کشاورزی را نمی بایست فقط براساس تئوری ها و نتایج مثبت مورد انتظار توضیح داد، چون ممکن است در عملکرد خوب *FDI* در توسعه و پیشرفت داخلی سازی گمراه شویم، زیرا *FDI* بنگاه نیست اما دقیقا یکی از منابع مالی برای بنگاه هاست. (FAO, 2012)

برخی از کشورهای در حال توسعه در حال تلاش برای جذب و تسهیل سرمایه گذاری خارجی در بخش کشاورزی هستند. برای آنها، سرمایه گذاری مستقیم خارجی به عنوان یک عامل بالقوه مهم برای پُر کردن شکاف های سرمایه گذاری دیده می شود، هر چند ایجاد سرمایه گذاری واقعی از این طریق خود عاملی نامشخص است. به نظر می رسد مزایای مالی برای میزبانی کشور از نقل و انتقال دارایی ها کوچک است، در حالی که بخشودگی های مالیاتی مختلف قبل از ارائه به سرمایه گذاران خارجی به معنی درآمدهای مالیاتی است، با این حال، سرمایه گذاری های خارجی دیده می شود. به عنوان مثال به طور بالقوه ارائه کمک هزینه های توسعه از طریق فن آوری، ایجاد اشتغال و توسعه زیربنایی برای انتقال منافع بالقوه رشد مورد بحث قرار می گیرد.

نکته اساسی اینکه تا چه حد از سرمایه گذاری خارجی به نفع بخش داخلی است؟ از جمله با سیستم های تولید خرده پاهای موجود و سایر بازیگران زنجیره ارزش از قبیل تامین کنندگان ورودی، شرط لازم برای چنین رابطه ای، بخش داخلی کشاورزی با ظرفیت جذب است. باید مزایایی از سرمایه، انتقال فن آوری (که منجر به نوآوری و افزایش بهره وری می شود)، ارتقای تولید داخلی، بهبود کیفیت، ایجاد اشتغال و اثر چند برابری از طریق محلی، یافتن منابع نیروی کار و ورودی و پردازش خروجی و احتمالا "افزایش برای تامین مواد غذایی برای بازار داخلی و

صادرات به وجود آیند. با این حال، اگر نتایج سرمایه‌گذاری در ایجاد یک محاصره کشاورزی پیشرفته در یک سیستم دوگانه با کشاورزی خرده پای سنتی و خرده مالک موثر باشد، این منافع گردش نخواهد کرد. اغلب ممکن است شرایط لازم برای سرریز منافع وجود نداشته باشد که در این صورت باید برای ایجاد سیاست مورد نیاز آنها تلاش کرد. (David Hallam, 2009)

نتیجه‌گیری

از مهم‌ترین عوامل مؤثر بر رشد اقتصادی کشورها و بخصوص کشورهای در حال توسعه، فراهم آوردن سرمایه و به‌ویژه سرمایه‌های خارجی، به منظور تأمین مالی طرح‌های سرمایه‌گذاری است. بسیاری از کشورهای جهان به واسطه کافی نبودن منابع داخلی برای سرمایه‌گذاری، تمایل شدید به جذب سرمایه‌های خارجی دارند و سرمایه‌گذاران خارجی نیز به منظور کسب سود و بازده بیشتر متمایل به سرمایه‌گذاری مستقیم (FDI) در سایر کشورها شده‌اند.

برای رسیدن به هدف بهره‌وری کشاورزی پایدار؛ راهبرد ما باید متکی بر مشارکت قوی با کشورهای کمک‌کننده، نهادهای چندجانبه، بنیادهای خصوصی و سازمان‌های دیگر باشد.

چنانچه شرایط سرمایه‌گذاری مستقیم (FDI) در کشورهای در حال توسعه و اقتصادهای در حال گذار برای سرمایه‌گذاران خارجی تضمین شود، سرمایه‌گذاران بین‌المللی میل و رغبت بیشتری برای حضور در این گونه بازارها خواهند داشت. این امر به کشورهای میزبان نیز فرصت بهره‌گیری از مزیت‌های نسبی، رشد اقتصادی، اشتغالزایی و دستیابی به دانش و فن‌آوری روز برای تولید کالاهای رقابتی در عرصه بین‌المللی را می‌دهد. بنابراین، تسریع جریان ورود سرمایه‌گذاری خارجی منافع متقابلی را برای کشورهای میزبان و سرمایه‌گذاران بین‌المللی

فراهم می‌سازد. به منظور کسب بیشترین منفعت از سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی (FDI) و همچنین کاهش تهدیدات بالقوه آن، تأمین ثبات سیاسی و امنیت اقتصادی، بهبود زیرساختها و وضع و اجرای قوانین و مقررات مناسب لازم و ضروری است.

بدیهی است در رشد اقتصادی هر کشوری نمی‌توان اهمیت توجه همه جانبه به انطباق فرهنگی، مزیتی، رقابت منافع ملی و ... را نادیده گرفت. در این میان لزوم توجه ویژه به مناطق آزاد و شهرکها به عنوان محدوده‌های جغرافیایی کنترل شده و مستعدترین فضاها برای جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی (FDI)، کاملاً ضروری به نظر می‌رسد.

مطالعه دلایل رشد بالای اقتصادی در برخی کشورهای در حال توسعه به ویژه در سه دهه گذشته، نقش بسیار فعال و تأثیرگذار مناطق آزاد را هویدا می‌سازد.

امروزه کشورهای متعددی در دنیا با ایجاد مناطق آزاد و تدوین ساز و کارهای لازم، محیط‌های جذاب و امنی را برای حضور و فعالیت سرمایه‌گذاران خارجی فراهم ساخته‌اند. در میان مناطق آزاد موفق دنیا نیز، مناطقی که شاخص‌های امنیت سرمایه‌گذاری را در سطحی وسیع‌تر و مؤثرتر ایجاد نموده‌اند، عملکردی مطلوب‌تر در مجموعه شاخص‌های اقتصادی کسب نموده‌اند.

در نهایت می‌توان با ایجاد شرایط لازم و مورد نیاز برای استقرار و گسترش امنیت سرمایه‌گذاری در میهن عزیزمان ایران که قابلیت‌های بالقوه آن در سیستم نوپای شرکت شهرک‌های کشاورزی که در ساختار وزارت جهاد کشاورزی تشکیل گردیده، قابل توجه است، شاهد حضور گسترده و پرننگ سرمایه‌گذاران خارجی و به دنبال آن رشد و توسعه و شکوفایی اقتصادی و سایر شاخص‌های کلان به خصوص بخش کشاورزی باشیم که با امنیت غذایی مردم سر و کار داشته و می‌تواند اشتغالزایی بالایی داشته باشد.

پیشنهادها

راهکارهای توسعه اقتصادی و افزایش سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی

- 1- ایجاد باور داخلی برای جذب سرمایه‌گذاری خارجی
- 2- پذیرش رویه‌های علمی تجربه شده در دنیا
- 3- دخالت‌های مفید و سازنده دولت در فراهم کردن زمینه‌ها و زیرساخت‌های جذب سرمایه‌گذاری خارجی
- 4- رفع جدی و سریع موانع سرمایه‌گذاری خارجی
- 5- کاهش ریسک سیاسی
- 6- برنامه‌ریزی مشخص برای بهره‌گیری مناسب از سرمایه‌گذاری خارجی
- 7- پیوند سرمایه‌گذاری‌های خارجی با بخش خصوصی
- 8- تفکر علمی
- 9- تکمیل اقتصادهای پیشرفته صنعتی؛ شامل: کشاورزی پاک، بهره‌برداری از تنوع آب و هوایی.

منابع

- 1- رفیعی محمدتقی (1388). «امنیت سرمایه‌گذاری کلید توسعه پایدار اقتصادی ایران»، سال هشتم، شماره 54 و 55.
- 2- عبداللهی مهدی (بدون تاریخ). «سرمایه‌گذاری و چالش‌های بازار مالی در بخش کشاورزی».
- 3- امینی، رامین (1388). «تحلیل وضعیت سرمایه‌گذاری در بخش کشاورزی با نگاهی به هدفمند کردن یارانه‌ها».

- 4- غنی نژاد، موسی و نواب، مهدی (1380). «چالش های سرمایه گذاری خارجی در ایران».
- 5- بدون نام (1390). تحلیل مبانی سرمایه گذاری در بخش کشاورزی، وبسایت خبری تحلیلی فرارو

6-spadmanagement.com/news.

7-David Hallam(2009), *globalforum on International Investment*.

8-Alain de janvry and Elisabeth sadoulet(2010), *Agricultural growwth and poverty reduction*.

9- *Some key Insights on the role of foreign direct Investment in Agriculture*(FAO 2012).

10-Dr.sushama Deshmukh(2012), *The Impact of foreign direct Investmsnt on Agriculture Economy*.

11-Trends and impacts of foreign Investment in developing country *Agriculture Evidence from case studies*(Rome 2012), *Food and*

12-Agriculture organization of the United National.

فراخوان و آیین نامه پذیرش مقاله

از محققان، پژوهشگران و علاقه مندان گرامی دعوت به عمل می‌آید مقالات و گزارشات تحلیلی و خبری خود را در زمینه موضوعات مرتبط با تعاون و تعاونی، تشکلهای و مشارکت و نظام‌های بهره‌برداری با استانداردهای زیر به دبیرخانه نشریه ارسال نمایند.

• استانداردهای تهیه مقالات

تحریریه فصلنامه برای پذیرش مقالات ارسالی استانداردهایی را در نظر گرفته است که رعایت آنها برای نگارش مقالات پژوهشی و تحلیلی و گزارش‌ها ضروری است. این استانداردها عبارتند از:

1. مقالات باید شامل بخش‌های چکیده فارسی و انگلیسی، واژه‌های کلیدی، مقدمه، متن، نتیجه و منابع باشد.
2. چکیده مقاله حداکثر 200 کلمه و در بر گیرنده خلاصه‌ای از محتوای مقاله و نتایج و همچنین واژه‌های کلیدی آن است.
3. حجم مقاله حتی المقدور از 25 صفحه A4 بیشتر نباشد.
4. عنوان مقاله، نام کامل نویسنده، عنوان شغلی یا علمی نویسنده و پست الکترونیکی در صفحه اول مقاله نوشته شود.
5. مقاله در محیط *word*، با فونت *Bzar* 13 و با فاصله سطر 1,5 تایپ شده و به صورت الکترونیکی و *CD* همراه با یک نسخه پرینت به دبیرخانه نشریه ارائه گردد.
6. معادل واژه‌های تخصصی که در مقاله عنوان شده به زبان اصلی در زیرنویس بیاید.
7. شکلها، تصاویر و نمودارها و جداول علاوه بر اینکه در متن مقاله قرار می‌گیرد، باید فایل اصلی آن (*Excel*) نیز ارائه گردد.
8. جداول باید به ترتیبی که در متن می‌آید، شماره گذاری شده باشد و نوع کمیت، همراه با واحد مربوط در بالای هر ستون نوشته شود. ضمناً تمام جداول باید دارای ماخذ معتبر باشد.
9. برای ذکر منابع در پایان مقاله، باید از الگوی زیر استفاده شود.

10. برای کتاب: نام خانوادگی و نام نویسنده یا نویسندگان، مترجم، عنوان کتاب، ناشر، محل و سال انتشار.

11. برای مقاله: نام خانوادگی و نام نویسنده یا نویسندگان (یا مترجم)، عنوان مقاله، عنوان نشریه، دوره یا جلد، شماره، سال نشر، صفحه یا صفحات.

12. در داخل متن مقاله و گزارش، منابع بصورت خلاصه (نام خانوادگی یا نام سازمان، سال انتشار) بصورت زیر نویس ارائه و در انتهای مقاله بصورت الفبایی آورده شود.

13. مقابله باید در جای دیگر به چاپ نرسیده باشد.

14. مقررات پذیرش مقاله

- مقاله های ارسال شده برای چاپ در فصلنامه، توسط 2 یا 3 داور ارزیابی می شوند. برای پذیرش مقاله جهت چاپ، نظر مثبت 2 داور و کسب حداقل امتیازات لازم است.
- فصلنامه در رد یا پذیرش یا اصلاحات لازم در مقالات واصله مختار است.

آدرس دبیرخانه فصلنامه تعاون و روستا

خیابان ولیعصر، بالاتر از میدان ولیعصر، روبروی سینما آفریقا، سازمان مرکزی تعاون روستایی ایران، تلفن:

88901385   دورنگار: 88806550

E-mail: tfasnameh@yahoo.com